

T A
Č R



socio.factor
sociální firma | výzkum a vzdělávání | služby

Výzkum veřejného mínění zaměřený na sladění pracovního a rodinného života a rovnost žen a mužů v oblasti rodinné politiky a trhu práce

Výzkumná zpráva

SocioFactor s.r.o.

www.sociofactor.eu

2016

Obsah

1	Zadání a cíle výzkumu	4
2	Rodinná politika a politika stárnutí	6
2.1	Rodinná politika	6
2.2	Politika stárnutí	7
3	Metodologie výzkumu	10
3.1	Předvýzkum – první etapa	10
3.2	Kvantitativní výzkum – druhá etapa	10
3.3	Focus group – třetí etapa	13
4	Zjištění z předvýzkumu	14
4.1	Sladění práce a rodiny v perspektivě kvantitativních výzkumů	14
4.2	Rozhovory s experty	20
4.3	Rozhovory s rodinami se závislými dětmi	24
5	Výsledky dotazníkového šetření	28
5.1	Charakteristiky zkoumaných rodin	28
5.2	Odpovídá počet dětí preferencím rodičů?	29
5.3	Čerpání rodičovské dovolené	36
5.3.1	Který z partnerů byl na rodičovské dovolené a proč?	36
5.3.2	Co může ovlivnit rozhodování otce jít na rodičovskou dovolenou?	39
5.3.3	Návrat rodiče na trh práce	40
5.4	Služby péče o dítě	42
5.4.1	Dostupnost služeb péče o dítě z hlediska finančního a z hlediska místní dostupnosti ..	42
5.5	Využití komerčních a nekomerčních služeb na podporu rodiny	50
5.6	Podpora prarodičů v péči o dítě	54
5.7	Finanční podpora rodiny	56
5.7.1	Jaké dávky a daňová zvýhodnění rodiny využívají/využívaly?	56
5.8	Možnosti v zaměstnání rodičů	58
5.8.1	Využívaná opatření v zaměstnání přispívající k harmonizaci pracovního a rodinného života	58
5.8.2	Zkušenost rodičů s nabídkami a využíváním flexibilních forem práce	63
5.8.3	Problematika tzv. prekérní práce	64
5.8.4	Zkušenost rodičů s přímou i nepřímou diskriminací na trhu práce v souvislosti s rodičovstvím	65
5.8.5	Výskyt sexuálního obtěžování na pracovišti	73
5.9	Zvládání rodinných a pracovních povinností	75
5.10	Možnosti péče o seniory ze strany rodiny	80

5.10.1	Očekávání míry zapojení státu do péče o jedince v seniorském věku	82
5.10.2	Nápomocná opatření při péči o jedince v seniorském věku v rodinném prostředí	83
5.10.3	Opatření zlepšující podmínky zajištění nezávislého života seniorů a osob v před-seniorském věku	85
5.11	Shrnutí s ohledem na připravovaná opatření na podporu rodiny	90
6	Focus Group k tématu sladění pracovního a rodinného života	96
7	Závěry a doporučení	101
7.1	Závěry výzkumu	101
7.2	Závěrečná doporučení	105
8	Použitá literatura a zdroje	107
9	Seznam tabulek	110
10	Seznam grafů	111

1 Zadání a cíle výzkumu

Závěrečná zpráva, kterou čtenáři předkládáme, přináší výsledky Výzkumu veřejného mínění zaměřeného na sladění pracovního a rodinného života a rovnost žen a mužů v oblasti rodinné politiky a trhu práce. Výzkum byl zpracován na základě smlouvy s poskytovatelem podpory, kterým je Technologická agentura České republiky jako veřejná zakázka ve výzkumu, vývoji a inovacích (TB05MPSV001). Uživatelem výsledků projektu je Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. Výzkum probíhal v průběhu roku 2016 a to od 1. března do 30. září v rámci České republiky.

Hlavním cílem výzkumu bylo získat aktuální informace o tom, jak rodiny se závislými dětmi (přesně řečeno rodiny s alespoň jedním závislým dítětem ve věku do 18, resp. 26 let) vnímají soudobá rodinně politická a další související opatření, jaké mají preference pro revizi a tvorbu komplexního systému prorodinných opatření, jak vnímají situaci žen a mužů na trhu práce v kontextu rodinné politiky, a to i v souvislosti s otázkou přímé a nepřímé diskriminace na základě pohlaví.

Zadání jsme převedli do následujících výzkumných otázek, na které jsme ve výzkumu hledali odpovědi: jak rodiny s dětmi vnímají prorodinná opatření v ČR a s jakými problémy se rodiny s dětmi setkávají; jaké služby mohou a chtějí rodiny s dětmi využívat v oblasti sladění pracovního a rodinného života; jaká je situace v oblasti rovnosti žen a mužů a diskriminace na trhu práce; jak lze vzhledem k demografickému stárnutí populace zajistit dostatečnou kvalitu života starší generace a jaký je význam rodiny pro úspěšnou realizaci politiky přípravy na stárnutí v ČR.

Metodologie výzkumu byla koncipovaná jako smíšená, slučovala kvantitativní metodu (dotazníkové šetření) i kvalitativní metody výzkumu (rozhovory, focus group). Kvalitativní přístup výzkum otevíral i uzavíral, hlavní část ale tvořil výzkum kvantitativní. Celý výzkum proběhnul ve třech na sebe navazujících etapách, nejdříve byl proveden předvýzkum, na něj navázal kvantitativní výzkum, který využil techniku dotazníku, a nakonec jej uzavřela interpretativní fáze vycházející opět z kvalitativního přístupu.

Výzkumná zpráva je členěna do sedmi kapitol. Kapitola *Rodinná politika a politika stárnutí* přináší prvotní vhled do oblasti rodinné politiky, seznamuje čtenáře s klíčovými tématy, dokumenty a kroky, které byly v rámci rodinné politiky v posledních letech učiněny a mají úzký vztah k výzkumnému tématu. Současně je zde představena strategie politiky přípravy na stárnutí v ČR, která vychází z Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí. Následuje kapitola *Metodologie výzkumu*, která detailněji popisuje průběh realizovaného výzkumu a použité metody a techniky. V kapitole *Zjištění z předvýzkumu* jsou uvedeny zjištění, která vyplynula z kvalitativních polostrukturovaných rozhovorů s odborníky v oblasti rodinné politiky a s rodinami se závislými dětmi. Jsou zde představeny některé výsledky kvantitativních studií, které proběhly v minulých letech a věnovaly se na tématu sladování pracovního a rodinného života.

V kapitole *Výsledky dotazníkového šetření* uvádíme výsledky kvantitativní analýzy dat, které jsme získali prostřednictvím dotazníků distribuovaných mezi rodiny se závislými dětmi. Provází je řada grafů a tabulek. Tato kapitola je proto nejobsáhlejší. Zjištění kvantitativního výzkumu jsou uvedeny v jednotlivých podkapitolách. Začínají představením základních charakteristik zkoumaných rodin, na které navazuje podkapitola věnující se čerpání rodičovské dovolené a návratu rodiče na trh práce. Další podkapitola se zabývá využíváním a hodnocením služeb péče o dítě (tj. např. jesle, mateřské školy, školní družiny, volnočasové kroužky aj.) a dalších komerčních či nekomerčních služeb. Také sleduje, jak prarodiče pomáhají rodinám s péčí o děti. V následující podkapitole je rozebíráno téma finanční podpory od státu, kterou rodiče využívají, další podkapitola se zaměřuje na to, jaké možnosti (pracovní benefity) pro sladění práce a rodiny rodiče v zaměstnání využívají, anebo jaké by si přáli využívat. Poté jsou uvedeny zjištění ohledně pociťovaného napětí mezi prací a rodinou a jeho příčin. V předposlední podkapitole se čtenář seznámí s výsledky, které se týkají politiky stárnutí, názory na opatření a očekávání rodin v souvislosti s péčí o seniory a rovněž zajištěním nezávislého života seniorů a osob v před-seniorském věku. Poslední podkapitola přináší shrnutí výsledků s ohledem na připravovaná opatření na podporu rodiny.

Na uvedené výsledky kvantitativního výzkumu navazuje kapitola *Focus group k tématu sladování pracovního a rodinného života*, která výzkum uzavírá a se věnuje zjištěním třetí a současně i poslední etapy výzkumu.

Kapitola *Závěry a doporučení* přináší odpovědi na hlavní výzkumné otázky a na základě získaných výsledků diskutuje, jaké jsou postoje rodin se závislými dětmi k připravovaným opatřením na podporu rodiny, a jaké náměty výzkum pro oblast rodinné politiky přináší. Text uzavírá seznam použité literatury a zdrojů.

V následujícím textu kvůli lepší čtivosti a také délce používáme generické maskulinum, kterým jsou myšleny jak ženy, tak muži.

2 Rodinná politika a politika stárnutí

2.1 Rodinná politika

Rodinná politika je v České republice vymezena jako souhrn aktivit a opatření zřizovaných za účelem podpory rodiny. Jelikož se jedná o politiku průřezovou, zasahuje do nejrůznějších veřejných oblastí života společnosti, jako je např. bydlení, školství, zdravotnictví, trh práce či infrastruktura. Na druhou stranu se však týká oblasti vysoce soukromé, a musí tedy **respektovat autonomii a schopnost rodin samostatně se rozhodovat**. Rodinná politika je **proto soustředěna na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí** (MPSV ČR 2016a).

Jednou z oblastí podpory rodin, zejména rodin, které pečují o své blízké, je podpora sladění pracovního a rodinného života.¹ Předpokladem lepší slučitelnosti profesních a rodinných rolí je zejména existence opatření pracovněprávní povahy a existence finančně a teritoriálně dostupných a kvalitních služeb péče o děti zejména do tří let jejich věku, předškolního a mladšího školního věku dítěte (MPSV 2016c).

V oblasti sladění pracovního a rodinného života je rodina podporována například prostřednictvím volna na péči (mateřská a rodičovská dovolená), finanční podporou v období mateřství a rodičovství (peněžitá pomoc v mateřství a rodičovský příspěvek), flexibilními formami práce, v případě rodin s nízkými příjmy poskytuje stát pomoc prostřednictvím systému státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi.

Mezi finanční podporu rodiny patří také daňová opatření (sleva na dani na manželku/manžela, daňové zvýhodnění na vyživované dítě, daňová uznatelnost nákladů zaměstnavatele na péči o dítě, sleva na dani pro rodiče za umístění dítěte).

Klíčovým opatřením jsou zejména služby péče o děti, které umožňují rodičům navracet se na trh práce. V České republice je dle současné legislativy možné poskytovat péči o předškolní děti prostřednictvím mateřských škol dle školského zákona², živnosti péče o děti podle zákona o živnostenském podnikání³ a služby péče o dítě v dětské skupině⁴.

Mezi další služby na podporu sladění pracovního a rodinného života můžeme uvést komerčně poskytované služby na podporu rodiny, jakými jsou například pomoc s vedením domácnosti (např. údržba domácnosti, rodinné zásobování - provozováno v režimu zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání) nebo volnočasové a vzdělávací aktivity pro děti (provozováno v režimu zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání). Dále sem patří služby na podporu rodiny nekomerčního charakteru. Příkladem jsou mateřská centra, poskytování volnočasových aktivit pro děti nebo pro rodiny s dětmi (např. centra pro rodinu,

¹ Výzkum veřejného mínění, na kterém je předkládaný materiál založen, se primárně soustředil právě na oblast sladění pracovního a rodinného života rodin s dětmi.

² Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

³ Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů

⁴ Zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů

družiny), podpora v oblasti slučitelnosti profesních a rodinných rolí (zejména přednášková činnost a poradenství), podpora a výchova k harmonickému partnerství, manželství a odpovědnému rodičovství (zejména přednášková činnost a kurzy) a ostatní druhy aktivit na podporu rodiny. Uváděné služby na podporu rodiny mají především preventivní a podpůrný charakter. Jejich účelem je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství, podporovat rodiny v péči o děti a při sladění práce a rodiny.

V roce 2005 vláda schválila *Národní koncepci rodinné politiky*, na kterou následně navázala v roce 2008 *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. Mezi dalšími dokumenty v oblasti rodinné politiky patří Metodické doporučení MPSV – Rodinná politika na úrovni krajů a obcí. V roce 2015 vznikla Odborná komise pro rodinnou politiku, která má za cíl zhodnotit současný stav podpory rodin a vytvořit návrh konkrétních opatření, která mají zlepšit postavení rodiny ve společnosti. Cílem komise je také vytvořit novou Koncepci rodinné politiky.

V září roku 2016 byly také představeny návrhy z oblasti rodinné politiky, které mají za cíl zlepšení situace rodin, jedná se o úpravu rodičovského příspěvku, volno na péči pro neformální pečovatele a vytvoření nové dávky na otcovskou poporodní péči. Tato nová opatření by měla být účinná od 1. 1. 2017. V roce 2016 začalo pilotní ověřování projektu mikrojесlí.

2.2 Politika stárnutí

Ministerstvo práce a sociálních věcí je také koordinátorem politiky přípravy na stárnutí v České republice. V březnu 2006 byla vládou ČR zřízena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace. Jedná se o stálý poradní a iniciativní orgán vlády (usnesení vlády ze dne 22. března 2006 č. 288 v návaznosti na usnesení vlády č. 1482 k Informaci o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007). „*Rada je stálým poradním orgánem vlády pro otázky týkající se seniorů a stárnutí populace. Ve své činnosti usiluje o vytvoření podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří v České republice a aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti v kontextu demografického vývoje*“ (MPSV ČR 2016b).

Pro období 2013 až 2017 byl vypracován *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí* (dále Akční plán) jako hlavní výstup Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity, který byl v roce 2012 na návrh Evropské komise vyhlášen Evropským parlamentem a Radou Evropské unie. V tomto dokumentu jsou obsaženy priority, cíle a opatření vedoucí k tomu, aby bylo seniorům umožněno kromě požívání politických a občanských práv také naplnění práv sociálních, kulturních a dalších. V dokumentu je vyzdvihován komplexní přístup a koordinace přijatých opatření. Na samotném vytvoření akčního plánu se podílel multioborový tým složený ze zástupců neziskového sektoru, samosprávy, soukromých podniků a firem, akademické sféry i samotných seniorů (viz Národní akční plán 2014: 4).

V Akčním plánu je uvedeno sedm prioritních oblastí. V rámci každé oblasti je definována vize, jenž má představovat ideální obraz do budoucna. Následně jsou tyto vize rozpracovány prostřednictvím strategických a specifických cílů. Prioritními oblastmi jsou:

- zajištění a ochrana lidských práv starších osob,
- celoživotní učení,
- zaměstnávání starších pracovníků a seniorů ve vazbě na systém důchodového pojištění,
- dobrovolnictví a mezigenerační spolupráce,
- kvalitní prostředí pro život seniorů,
- zdravé stárnutí,
- péče o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností.

Základním rámcem Akčního plánu je zajištění dodržování a ochrany lidských práv seniorů, a to z důvodu jejich zranitelnosti zejména v pokročilém věku. Senioři jsou vnímáni jako heterogenní skupina (s ohledem na jejich zdatnost a soběstačnost) a stárnutí populace je pojímáno jako celoživotní proces. Seniořem je pak označována osoba, která: *„dosáhla statutárního věku potřebného k odchodu do řádného starobního důchodu bez ohledu na to, zda starobní důchod pobírá či nikoliv“* (Národní akční plán 2014: 4).

Na tomto místě detailněji představíme poslední tři prioritní oblasti, kterými se ve výzkumu zabýváme. Jsou jimi kvalitní prostředí pro život seniorů, zdravé stárnutí a péče o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností. Vizí páté prioritní oblasti týkající se kvalitního prostředí pro život seniorů je *kvalitní a bezpečné prostředí s odpovídající infrastrukturou, dostatečnou nabídkou bydlení a občanské vybavenosti umožňující aktivní zapojení seniorů do komunitního života*. Pro tuto oblast byly stanoveny dva strategické cíle, přičemž pro každý z těchto cílů byly dále vypracovány specifické cíle a opatření. Prvním strategickým cílem je *zvyšovat aktivní zapojení seniorů do komunitního života, usilovat o snižování sociálních a územních rozdílů v přístupu k veřejným službám*. A to prostřednictvím zapojení seniorů do diskuze nad důležitými opatřeními, které se dotýkají života obyvatel na místní a krajské úrovni. Druhým strategickým cílem je *vytvářet prostředí s odpovídající infrastrukturou, vhodnou nabídkou různých forem bydlení a dostatečné občanské vybavenosti, vytvářet podmínky pro bezpečný život seniorů*. Ať už se jedná o zvýšení dostupnosti veřejné dopravy anebo bezbariérovosti jak ve veřejných prostranstvích, tak v bydlení seniorů. S tím souvisí také podpora rozvoje nových typologických forem bydlení pro seniory a vytváření takových podmínek, které umožní seniorům bydlet v jim známém prostředí.

Vizí šesté prioritní oblasti týkající se zdravého stárnutí je: *Zdravý životní styl a prevence nemoci jako základní předpoklad pro zvýšení kvality a prodloužení aktivního života ve stáří*. Pro tuto oblast jsou vytyčeny rovněž dva strategické cíle. Prvním strategickým cílem je *zvyšovat informovanost nejen seniorů o zdravém životním stylu a motivovat je k odpovědnosti za své zdraví*. Druhým strategickým cílem je *vytvářet dostatečnou nabídku preventivních programů v komunitě a ve společnosti, která akcentuje holistický přístup*.

Vizí sedmé prioritní oblasti týkající se péče o seniory s omezenou soběstačností je *široká nabídka provázaných sociálně-zdravotních služeb včetně zapojení pečovatелů, která bude reagovat na specifické potřeby seniorů s omezenou soběstačností*. Prvním strategickým cílem pro tuto oblast je *nastavit škály zdravotních a sociálních služeb, které odpovídají rozdílným potřebám a specifickým životním situacím seniorů*. Jedná se například o zajištění poskytování dlouhodobé a paliativní péče, rozvoj specializované geriatrické péče po celou dobu průběhu nemoci, rozvoj informačních a komunikačních technologií a služeb asistovaného života pro seniory, rozvoj sociální práce v obcích, nebo otevření pobytových sociálních služeb tak, aby se senioři žijící v takovýchto zařízeních nestali skupinou vyloučenou ze společnosti. Druhým strategickým cílem je *zvýšit informovanost neformálních pečujících, kteří využívají svůj maximální potenciál jak ve svém zaměstnání, tak v rámci péče o své blízké*. V tomto případě se jedná o vytvoření odpovídajících podmínek pro pečující rodinné příslušníky a jejich motivování k účasti na péči o své starší rodiče.

V rámci politiky stárnutí je kladen důraz na posílení personální i finanční agendy přípravy na stárnutí, aby došlo k provázanosti *„opatření Národního akčního plánu s koncepčními dokumenty na dalších resortech a vytvoření prostoru pro prosazování politiky přípravy na stárnutí na regionální úrovni“* (MPSV ČR 2016c). Pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí je důležité, aby byly rozvíjeny a podporovány kvalitní mezigenerační vztahy a současně, aby byla podpořena rodina při péči o seniory. S tím souvisí také podpora aktivního života seniorů, důraz na prevenci a na odpovědný přístup ke svému zdraví. V neposlední řadě je třeba zlepšit mediální obraz seniorů⁵ (MPSV 2016c).

⁵ Více o problematice reprezentace seniorů v médiích např. Vidovičová 2005; Sedláková, Vidovičová 2005.

3 Metodologie výzkumu

Metodologie výzkumu vyšla z tzv. smíšeného přístupu, který využívá v logické posloupnosti a propojuje kvantitativní metodu (dotazníkové šetření) i kvalitativní metody výzkumu (rozhovory, focus group). Výzkum proběhnul v celkem třech etapách, nejdříve byl proveden předvýzkum, následně kvantitativní výzkum za použití techniky dotazníku a uzavřela ho interpretativní fáze. Jednotlivé etapy byly provázány, tvorba dotazníku byla inspirována kvalitativními rozhovory a ohnisková skupina v závěru zase napomohla interpretovat a vyjasnit některé výsledky z kvantitativní části výzkumu.

3.1 Předvýzkum – první etapa

Před započítím sběru dat prostřednictvím dotazníků proběhla fáze předvýzkumu, která zahrnovala dvě výzkumné aktivity.

1. První proběhla formou tzv. desk research, neboli sběru a analýzy sekundárních dat. Zaměřili jsme se zejména na předešlé výzkumy a šetření kvantitativní povahy, které proběhly v minulosti a týkaly se našeho tématu.
2. Druhá se zaměřila na provedení kvalitativních polostrukturovaných rozhovorů s odborníky věnujícími se rodinné politice, dále i se zástupci rodin. Struktura rozhovorů byla navržena tak, aby se v ní promítly základní tematické okruhy. Celkem proběhlo 20 rozhovorů (deset s odborníky a deset s rodinami).

Základní struktura rozhovorů se zaměřila na čtyři tematické okruhy. Postupně se dotkla toho, jak rodiny s dětmi vnímají prorodinná opatření v ČR a s jakými problémy se rodiny s dětmi setkávají, dále jaké služby mohou a chtějí rodiny s dětmi využívat v oblasti sladění pracovního a rodinného života a jaká je situace v oblasti rovnosti žen a mužů a diskriminace na trhu práce. Poslední tematický okruh se věnoval tomu, jak lze vzhledem k demografickému stárnutí populace zajistit dostatečnou kvalitu života starší generace a významu rodiny pro úspěšnou realizaci politiky přípravy na stárnutí v ČR s cílem nalézt doporučení ke zlepšení podmínek pro zajištění nezávislého života seniorů a osob v předseniorském věku.

Získaná zjištění z předvýzkumu byla využita při přípravě dotazníku a byla včleněna do struktury dotazníkového šetření, ať už v podobě otázek, anebo nabídek odpovědí. Totéž se týkalo i sekundární analýzy dat, jejíž některá zjištění sloužila jako inspirace při přípravě a formulaci otázek dotazníku.

3.2 Kvantitativní výzkum – druhá etapa

Na základě předvýzkumu byl navržen design dotazníkového šetření. Vzniklo několik návrhů dotazníku. Dotazník jsme tvořili tak, aby byl pro respondenty srozumitelný a přehledný a vycházel z témat, která byla formulována v zadání výzkumu a doplněna o výsledky

a náměty vycházející z předvýzkumu. Ve druhé etapě jsme provedli dvě klíčové aktivity: vytvořili dotazník a zpřesnili výběrový soubor.

- **Tvorba dotazníku**

Dotazník vznikl postupně – byl pilotován a jeho konečná verze vznikala postupně⁶. Dotazník obsahoval celkem 36 položek a obsahoval i část, kterou vyplňoval tazatel. První část dotazníku se zaměřovala na to, kdo z rodiny čerpá rodičovskou dovolenou, proč, z jakých důvodů a jakým způsobem se rodič posléze navrácí na trh práce. Druhá část dotazníku zjišťovala, do jaké míry rodiče využívají prorodinná opatření, benefity v zaměstnání, dále jaké služby na podporu rodinného a pracovního života mohou anebo chtějí rodiny využívat. Do následující části dotazníku byly zařazeny otázky týkající se názoru rodičů na napětí mezi plněním rodinných a pracovních povinností a zkušenosti s diskriminací v zaměstnání v souvislosti s přítomností dětí. Zde se nalézaly i otázky týkající se problematiky přímé i nepřímé diskriminace na základě genderu. Poslední část dotazníku se zaměřila na mezigenerační vztahy a tzv. „sandwichové generace“. Zjišťovala, jaká opatření by rodinám pomohla při péči o seniora v domácím prostředí. V dotazníku byly zařazeny jak uzavřené, tak otevřené otázky. Bylo využíváno baterií otázek (sdružení otázek do jednoho bloku), škál, možností vícečetných odpovědí a filtračních otázek.⁷

- **Výběrový soubor**

Základní soubor tvořily rodiny se závislými dětmi⁸ a výběr respondentů byl zajištěn prostřednictvím tzv. kvótního výběru. Respondenti byli vybíráni na základě předem stanovených kritérií tzv. kvótních znaků.

Data byla sbírána mezi rodinami se závislými dětmi prostřednictvím **tří kvótních znaků** – kraje, velikosti obce a úplnosti/neúplnosti rodiny. Reprezentativita výzkumu je tedy dána těmito zvolenými znaky. Dalšími sledovanými znaky (nikoliv již kvótními) byl počet závislých dětí, vzdělání rodičů, příjmová skupina apod., vůči nimž už ale výzkum reprezentativní není.

⁶ Ověření návrhu dotazníku proběhlo ve třech etapách. Pilotáži jsme věnovali značnou pozornost, protože výsledky předvýzkumu ukazovaly, že lidé mají velmi nejasné povědomí o tom, co je to rodinná politika a bylo zde riziko, že budou na otázky odpovídat i přesto, že jim nebudou rozumět.

⁷ Část otázek dotazníku byla inspirována následujícími šetřeními: Šetření Gender Studies 2009; Výzkum mezi matkami s dětmi do deseti let; Šetření VUPSV 2005-2006, Zaměstnání a péče o děti; Šetření VUPSV 2005, Harmonizace rodiny a zaměstnání; Šetření CVVM 2004, Naše společnost, květen; Šetření VUPSV 2002, Život ve stáří. Současně byla do dotazníku zařazena baterie otázek týkající se navrhovaných prorodinných opatření připravované Koncepce rodinné politiky MPSV ČR.

⁸ Před samotnou tvorbou dotazníku jsme předložili návrh výběru respondentů a srovnání výběrových souborů (zkoumané populace) s ohledem na možnosti analýzy a validity získaných dat. První varianta počítala s tím, že se budeme obracet na celou populaci, tedy dotazovat se širokého spektra lidí na téma týkající se rodinné politiky, přičemž by byli oslovoováni i ti, které téma s ohledem na jejich životní cyklus nemuselo zajímat (např. mladí lidé, kteří zatím rodinu neplánují, singles, senioři apod.). Druhá varianta navrhovala obracet se na populaci rodin se závislými dětmi, mířila více k jádru rodinné politiky a výzkumných témat – sladování práce a rodiny, oslovovala výhradně definovaný okruh rodin. Předložili jsme výčet výhod a nevýhod volby jednotlivých základních souborů a to jak z hlediska analýzy dat, tak z hlediska validity získaných odpovědí. Po vyhodnocení jsme doporučili zvolit druhou variantu – mířila k přesnější informaci o názorech rodin.

Výběrový soubor byl tedy vymezen prostřednictvím kvótního výběru provedeného na základě údajů ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 Českého statistického úřadu.

Cílovou skupinou výzkumu byly **rodiny s alespoň jedním závislým dítětem ve věku do 18, resp. 26 let**. Rodina byla chápána v souladu s připravovanou Konceptí rodinné politiky MPSV ČR jako jednotka, jejímž konstruktivním znakem je partnerství mezi alespoň dvěma členy, které spojuje biologická anebo sociální vazba. Rodiny byly z analytických důvodů rozděleny do dvou základních kategorií – a to na úplné a neúplné rodiny. Do úplných rodin spadaly rodiny tvořené rodiči žijícími jak v manželství, nesezdaném soužití anebo registrovaném partnerství. Neúplné rodiny byly tvořeny jedním rodičem a jeho dítětem/děti. Za každou rodinu vyplňoval dotazník jeden z rodičů, v praxi ponejvíce matky.

• Sběr dat

Tazatelé byli seznámeni se základními postupy sběru dat, obdrželi manuál pro tazatele (pravidla a instrukce k dotazování), byla jim přidělena příslušná teritoria, průkaz tazatele, kvótní tabulky, podle nichž tazatel respondenty vyhledával a přiděleny formuláře dotazníků. Případné nejasnosti mohli tazatelé konzultovat s výzkumníky. Vyplněné dotazníky odevzdávali průběžně. Z hlediska charakteru výběrového souboru jsme se snažili tazatele orientovat do míst, kde byla pravděpodobnost, že naleznou úplné či neúplné rodiny.⁹ Dotazníky byly průběžně předávány z terénu, kontrolovány a vkládány do programu SPSS, postupně tak vznikala datová matice. Zkušenosti tazatelů ze sběru dat potvrdily kvalitativní zjištění, že povědomí o rodinné politice a jejich prvcích a tématech je mezi rodinami malé. Někteří z oslovených respondentů odmítali dotazník vyplnit s tím, že je téma nezajímá. Příležitostně se tazatelé setkávali s negativními reakcemi. Některé dotazníky byly z důvodu nižší věrohodnosti na základě konzultace s tazatelem vyřazovány. Celkem jsme v terénu sesbírali 1 501 dotazníků – papírových formulářů a to tzv. PAPI dotazováním (Paper and Pencil Interviewing). Dotazníky byly po optické kontrole vkládány do datové matice a archivovány. Plnění kvót bylo kontrolováno průběžně, tazatelé byli v určitých krajích vedeni k tomu, aby se snažili vyhledávat také rodiny s více dětmi, různorodé z hlediska dosaženého vzdělání a ekonomického zázemí.¹⁰

⁹ Vyhledávali jsme místa různých letních akcí, míst volnočasových aktivit apod., které rodiče s dětmi navštěvovali. Informace jsme čerpali z internetu a také od různých neziskových organizací, které obvykle akce pořádaly. Zpočátku jsme se snažili oslovit prostředí některých organizací angažovaných v prorodinných tématech s cílem nalézt mezi nimi tazatele, nicméně na naše oslovení nebyly žádné reakce. Chtěli jsme takto více dotazníky přiblížit rovněž prostředí, kde je alespoň rámcové povědomí o tématech rodinné politiky.

¹⁰ V několika krajích, kde naši tazatelé působili a zjistili obtíže, jsme proto již v průběhu sběru dat oslovili místní organizace a centra (celkem 26), aby nám vypomohla se sběrem několika desítek konkrétních kvót dle přesného zadání nad rámec oněch 1 501 dotazníků (vyhledání konkrétních cca 40 profilů). S ohledem na letní dobu jsme byli požádáni o zpřístupnění on-line formy dotazníku, aby mohli respondenti vyplnit dotazník i z místa svého momentálního pobytu, většina byla mimo své bydliště. Dotazník jsme zpřístupnili, respondenti mohli po vyplnění dotazníku v samostatné části označit organizaci, která takto získala motivační odměnu formou daru na vlastní činnost. Tyto jsme oslovili z naší iniciativy a bez jakékoliv účasti MPSV nebo TAČR s cílem eliminovat riziko vyřazení dotazníků po logické kontrole. Motivační odměna byla poskytnuta z našich zdrojů a nikoliv z prostředků účelové podpory poskytnutých TAČR, bez jakékoliv součinnosti s MPSV. Dotazník tak

Dotazování bylo ukončeno v srpnu, byla uzavřena datová matice a proběhla logická kontrola dat a jejich „čištění“.¹¹ Poté jsme začali provádět analýzu dat I. a následně i II. stupně.

3.3 Focus group – třetí etapa

Na závěr výzkumu proběhl skupinový rozhovor s odborníky a zástupci rodin s dětmi prostřednictvím ohniskové skupiny (focus group). Tato kvalitativní výzkumná metoda pracuje se skupinou zainteresovaných osob a využívá nejen samotných výpovědí participantů, ale i jejich vzájemných interakcí. Cílem ohniskové skupiny bylo vyvolat diskuzi nad vybranými zjištěními a obohatit takto jejich interpretaci.

K účasti na ohniskové skupině byli přizváni odborníci zabývající se rodinnou politikou – účastníci kulatých stolů, kteří se podílí na připomínkování návrhu Koncepce rodinné politiky, dále experti, se kterými jsme vedli rozhovory v rámci předvýzkumu a další odborníci zabývající se rodinnou politikou. Oslovili jsme také rodiny se závislými dětmi, zaměstnavatele a personalisty a přizváni byli i zástupci zadavatele (MPSV).

Ohniskové skupiny se zúčastnilo devět osob (dva zástupci MPSV, dva účastníci kulatých stolů, tři zástupci neziskového sektoru, jedna zástupkyně Sociologického ústavu AV ČR a jeden zástupce rodin s dětmi). Délka jejího trvání byla dvě hodiny. Skupina se projevila jako dynamická a aktivní, napomohla výzkum vhodným způsobem uzavřít.

vyplnilo 80 respondentů, kteří byli vytipováni z řady „rizikových“ kvót a měli k dispozici také asistenci tazatele. V elektronické podobě byl dotazník otevřený, nijak jsme ho neomezovali, na internetu ho vyplnilo volně dalších 75 respondentů, s těmito výsledky jsme nijak nepracovali. Náklady na tuto formu sběru nebyly žádné a nijak se do projektu nepromítly, data jsme jako celek nijak nezpracovávali a nevyhodnocovali. Tato aktivita byla z hlediska sběru dat doplňková, nad rámec projektu a jejím smyslem bylo eliminovat možné riziko chybějících dat a vyhnout se jejich dopočítávání.

¹¹ Zjistili jsme nekonzistentní odpovědi u 11 případů a ty jsme doplnili ze záložního souboru – jednalo se o cíleně získané a ověřené dotazníky a chybějící data jsme nahradili tímto způsobem, nikoliv statistickým dopočítáním profilů, což jsme vyhodnotili jako vhodnější postup. Nakonec se ukázalo, že se jedná o marginální počet dotazníků, a že byla úspěšná již první „optická“ kontrola v průběhu sběru dat.

4 Zjištění z předvýzkumu

Předvýzkum byl realizován s využitím dvou výzkumných metod – kvalitativních rozhovorů a desk research. V rámci desk research jsme shromažďovali informace a výsledky z předešlých výzkumů kvantitativní povahy. Provedli jsme kvalitativní polostrukturované rozhovory s vybranými odborníky věnujícími se rodinné politice, ale i se zástupci rodin se závislými dětmi. Cílem bylo zjistit, jak na dané téma nahlíží aktéři, kteří se podílí na vytváření rodinných politik, a rovněž samotní příjemci opatření rodinné politiky – rodiny se závislými dětmi.

V rámci rozhovorů s experty jsme se primárně snažili zjistit, jaká témata tito aktéři v rámci rodinné politiky akcentují. Rozhovory s rodinami se závislými dětmi se zaměřily na zjišťování konkrétních překážek a problémů, které rodiče vnímají při sladování zaměstnání a rodinného života. Na jedné straně jsme získali vyjádření odborníků na rodinnou politiku a jimi akcentovaná témata a vlastní názory. Na druhé straně nám rozhovory napomohly porozumět tomu, co považují zástupci rodin za problematické, a s jakými překážkami se mohou rodiny při snaze sladit svůj pracovní a rodinný život potýkat. Dále v textu představujeme některá zjištění kvantitativních výzkumů z předešlých let, rovněž i náměty z provedených kvalitativních rozhovorů.

4.1 Sladování práce a rodiny v perspektivě kvantitativních výzkumů

Rodina a její různorodé aspekty jsou jedním ze základních objektů zkoumání sociálně-vědních výzkumů. Dále uvádíme vybraná zjištění, která přinášejí kvantitativní šetření provedená v minulých letech. Týkají se námi zkoumané oblasti rodinné politiky a sladování pracovního a rodinného života. Prezentované výsledky nemají za cíl komplexně obsáhnout a vysvětlit zkoumanou oblast. Chceme jen nastínit situaci v oblasti sladování rodiny a práce prostřednictvím podstatných výzkumných témat a daná témata ilustrovat vybranými daty.¹² Tato témata se rovněž odrážejí v námi vytvořeném a distribuovaném dotazníku v rámci výzkumu veřejného mínění, jehož výsledky jsou prezentovány v následující kapitole.

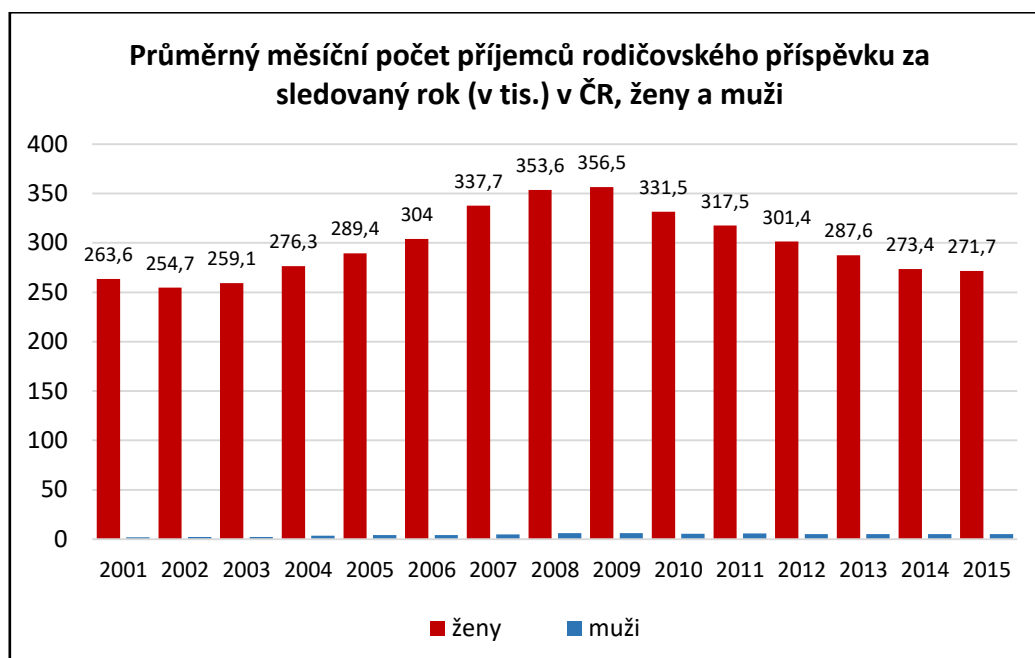
- **Čerpání rodičovské dovolené**

Kvantitativní výzkumy se věnují otázce využívání rodičovské dovolené a počtu příjemců rodičovského příspěvku. Jsou to stále především ženy, které celodenně pečují o dítě do věku tří let. Avšak podle údajů MPSV ČR v posledních letech velmi pozvolna přibývá i otců, kteří pečují o dítě a pobírají rodičovský příspěvek. Počet otců, ve srovnání s počtem matek, kteří pobírali rodičovský příspěvek mezi lety 2001 až 2015, zobrazuje následující graf č. 1. Počet otců v jednotlivých letech zobrazuje graf č. 2. V roce 2015 čerpalo rodičovský příspěvek více

¹² Uvádíme výsledky výzkumů, které byly realizovány i v dřívějších letech, jejich výběr se řídil relevancí, nikoliv časovým hlediskem. Uváděné výzkumy a jejich výsledky jsme volili tak, abychom pokryli hlavní témata našeho dotazníkového šetření, a to s vědomím, že budeme prezentovat i zjištění staršího data.

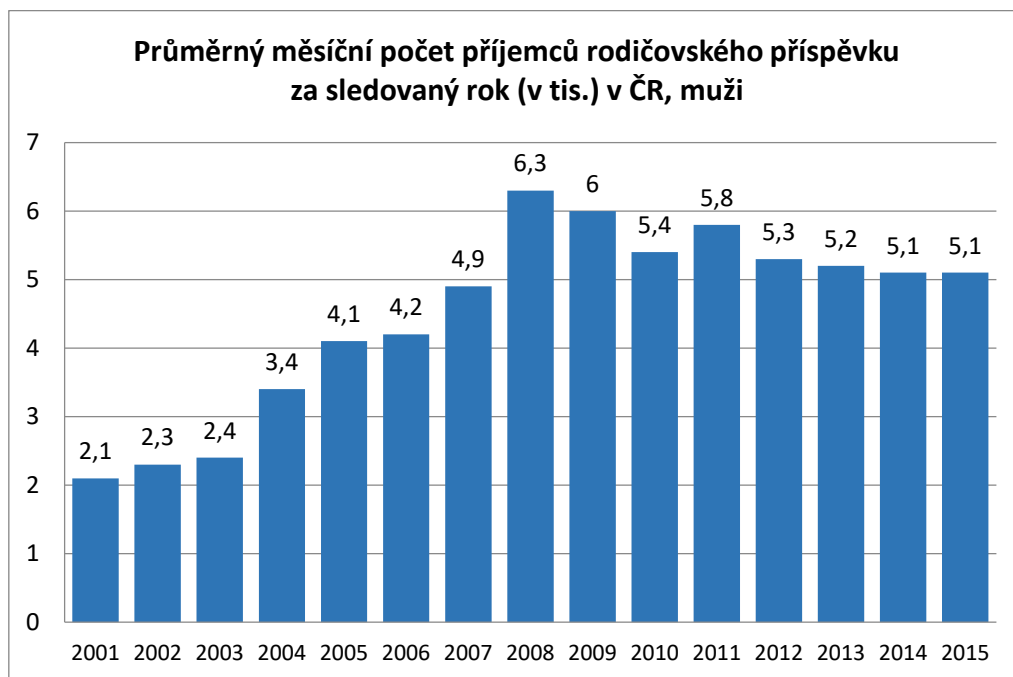
jak 271 tisíc žen oproti 5 tisícům mužů. Muži z celkového počtu rodičů čerpající rodičovský příspěvek v roce 2015 tvořili necelá dvě procenta.

Graf 1 Průměrný měsíční počet příjemců rodičovského příspěvku za sledovaný rok (v tis.) v ČR, ženy a muži



Zdroj: MPSV ČR, Statistické publikace a vybrané statistické údaje: Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví

Graf 2 Průměrný měsíční počet příjemců rodičovského příspěvku za sledovaný rok (v tis.) v ČR, muži



Zdroj: MPSV ČR, Statistické publikace a vybrané statistické údaje: Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví

Důvody, které vedou k tomu, že rodičovskou dovolenou čerpají převážně matky, byly zjišťovány například ve výzkumu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (VÚPSV) *Zaměstnání a péče o děti* z přelomu roku 2005 a 2006 provedeném mezi matkami dětí do deseti let. Nejčastějšími důvody, proč matky zůstávají s dětmi na rodičovské dovolené, byly okolnosti spojené se zaměstnáním a financemi – „partner vydělává více peněz“ (71 %), „partnerovo zaměstnání to neumožňovalo“ (60 %) nebo „partnerka nepracovala“ (51 %). Mezi další důvody patřil názor, že by se o dítě měla starat matka (46 %), nebo že by otec péči o dítě nezvládl (15 %). Naopak důvodem pro to, že otec zůstal s dítětem na rodičovské dovolené, byla situace, kdy partner byl nezaměstnaný (33 %), a také názor, že je správné, aby se o dítě staral i otec (29 %). Dalším důvodem byl špatný zdravotní stav matky (27 %) nebo vyšší výdělek matky než otce (23 %). Finance jako důvod, proč muži nečerpají rodičovskou dovolenou, se objevuje také v šetření VÚPSV z roku 2005 *Harmonizace rodiny a zaměstnání*. Za hlavní důvod finance označily tři čtvrtiny respondentů. 71 % respondentů pak považovalo rodičovskou dovolenou „celkově vhodnější pro ženy“. Pokud by však muž projevil zájem zůstat na rodičovské dovolené, souhlasila by s tím necelá čtvrtina žen, přičemž reakce žen souvisí s jejich vzděláním – čím ženy dosáhly vyššího vzdělání, tím více s výrokem souhlasily (Ettlerová et al. 2006).

- **Návrat rodiče na trh práce po skončení rodičovské dovolené**

Význačným tématem výzkumů je následné vstupování rodičů (převážně žen) na trh práce po skončení rodičovské dovolené. V rámci, již zmíněného výzkumu *Zaměstnání a péče o děti* byla zjištěna variabilita forem návratu žen po rodičovské dovolené na trh práce. Byla ovlivněna subjektivními faktory a vlastními plány žen, ale i externími faktory a přístupem zaměstnavatelů. Výše pracovního úvazku a forma zaměstnání byly z velké části závislé na podmínkách, které obecně platí pro danou profesi a obor vykonávaného zaměstnání (Kuchařová et al. 2006). Návrat žen na trh práce po skončení rodičovské dovolené je také spojen s vyšším než průměrným výskytem práce na dobu určitou (Hora 2009). Z šetření v rámci projektu *Rodina, zaměstnání, vzdělání*, které proběhlo v roce 2006, vyplývá, že více než 50 % žen bezprostředně po skončení poslední rodičovské dovolené pokračovalo v práci se stejnou pracovní dobou, jakou mělo před nástupem na rodičovskou dovolenou. Okolo 20 % žen začalo pracovat na kratší pracovní úvazek, přibližně stejná část žen práci na krátký čas přerušila, ale později se do zaměstnání zase vrátila. Téměř 10 % žen přestalo pracovat natrvalo (Höhne et al. 2010). Současně, jak ukazuje například šetření *Harmonizace rodiny a zaměstnání*, polovina žen by se po skončení rodičovské dovolené chtěla vrátit k původnímu zaměstnavateli, přičemž nejčastěji se chtějí vrátit ženy s vyšší kvalifikací, vzděláním a profesním statutem. Studie z roku 2015 upozorňuje však na to, že „pro velkou část žen v České republice představuje mateřství zásadní přerušení profesního vývoje, neboť vede k dočasné nezaměstnanosti a pravděpodobně také ke změně zaměstnání...Velká část žen vracejících se z rodičovské dovolené na trh práce se tedy pravděpodobně nevrací do svého předchozího zaměstnání“ (Bičáková, Kalíšková 2015: 17). Míra nezaměstnanosti po ukončení

rodičovské dovolené dosahuje u žen s maturitním a vyšším vzděláním 12 % a u žen bez maturity až 28 % (Bičáková, Kalíšková 2015: 1).

- **Nabídka služeb péče o dítě**

Jednou z bariér, které ženám ztěžují návrat na trh práce, je nedostupnost předškolních zařízení. V šetření *Zaměstnání a péče o děti* uvedlo 17 % respondentek, že nedostačuje nabídka služeb jeslí, mateřských škol apod. Mezi hlavní nedostatky respondentky řadily finanční náročnost a nevyhovující otevírací dobu. Svou roli hraje také velikost obce, přičemž ženy z nejmenších obcí poukazovaly na problémy s dopravou do zařízení, avšak méně na problém s dostupností zařízení. Na nedostupnost zařízení si nejvíce stěžovaly matky ve středně velkých obcích. V nejmenších obcích, jak se ukázalo, respondentky nejvíce spoléhaly na podporu dalších členů rodiny. „Na závěr dotazníku měly respondentky říci, zda by jejich rodině pomohlo rozšíření nových forem péče o předškolní děti (mimo jesle a MŠ)... Rozšíření nových forem péče by velmi nebo za určitých okolností pomohlo 63 % respondentek (26 % velmi a 37 % za určitých okolností)“ (Kuchařová et al. 2006: 46).

- **Podpora prarodičů v péči o dítě**

Mezigenerační výpomoc a vztahy v širší rodině mají dle mnohých výzkumů dlouhodobě pozitivní charakter (např. *Život ve Stáří 2002; Střední generace 2004; Generation and Gender Survey 2005*). Pomoc a podpora je mnohdy chápána jako samozřejmost, povinnost, ale také jako zdroj uspokojení. Výpomoc od prarodičů, která je často nemateriální povahy, by však neměla zasahovat do autonomie nukleární rodiny, kam lze řadit výchovu dětí či finanční rozhodování. Tato výpomoc – nejčastěji v podobě hlídání dětí, je poskytována v závislosti na vzdálenosti bydliště, blízkosti rodinných vazeb, věku a genderu prarodičů a také věku dětí. Pokud prarodiče nemohou pomáhat, tak hlavními důvody bývá nedostatek času nebo jejich špatný zdravotní stav (Ettlerová et al. 2006; Hasmanová Marhánková, Štípková 2014). Jak vyplývá (nejen) z výzkumu *Harmonizace rodiny a zaměstnání*, výpomoc ze strany prarodičů mnoho rodin s dětmi využívá, neboť téměř třem čtvrtinám rodin s péčí o dítě jejich rodiče pomáhají (Kuchařová et al. 2006:44). Například ve výzkumu Eurobarometru z roku 2012 uvedlo 65 % dotazovaných Čechů, že jim senioři výrazně pomáhají s péčí o vnoučata (European Commission 2012: 187).

- **Možnosti v zaměstnání vedoucí ke sladění práce a rodiny**

„K harmonizaci pracovní a rodinné sféry by respondentům nejvíce přispěly některé ústupky ve sféře pracovní“, uvádí Naděžda Horáková (2004: 4). Jako klíčové pro sladění rodinných a pracovních povinností se jeví především možnost úpravy pracovní doby. Například výsledky výzkumu veřejného mínění Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) *Naše společnost* z dubna 2004 poukazují na to, že většina respondentů považuje za nejprínosnější nástroj harmonizace volnou pracovní dobu (73 %). Současně se však více než polovina ekonomicky aktivních respondentů domnívá, že zavedení tohoto opatření na jejich pracovišti není možné. Dalším opatřením, které by bylo nápomocné, je dle dotazovaných možnost pracovat z domu

(42 %), avšak pro 70 % z nich tato možnost nepřípadá dle vlastního vyjádření v úvahu. Pro 31 % respondentů by byla přínosná práce na zkrácený úvazek, současně 42 % ekonomicky aktivních respondentů odpovídá, že její zavedení není prakticky možné. Sdílení pracovního místa by pomohlo při sladování práce a rodiny podle 23 % respondentů, avšak 44 % dotazovaných zavedení této možnosti považuje za nemožné. 10 % dotazovaných by uvítalo možnost hlídání dětí na pracovišti, v tomto případě uvádí 83 % ekonomicky aktivních respondentů, že hlídání na pracovišti není možné zařídit.

Z výzkumu veřejného mínění CVVM dále vyplývá, že 29 % zaměstnanců pracuje na zkrácený úvazek. Práci rodičů na zkrácený úvazek se podrobněji věnuje například výzkum *Životní dráhy 2010*. V něm pouze necelá třetina respondentů uvedla, že má možnost pracovat na zkrácený úvazek. Intenzita zájmu matek o zkrácený úvazek pak souvisela s věkem jejich dítěte. Matky dětí do tří let měly zájem v 11 %. Větší zájem o využití zkráceného úvazku byl zaznamenán u matek dětí „školového věku“, tedy ve věkovém rozpětí 3 až 6 let, a to u 36 %. *„Ve skutečnosti ovšem na částečný úvazek pracuje jen 5,3 % matek dětí mladších tří let a 13,5 % matek školkových dětí“* (Formánková et al. 2011: 7). Práce na částečný úvazek, která je často ve výzkumech považována za pozitivní příklad flexibility umožňující ženám sladovat práci a rodinu, je však spojena s nižší jistotou zaměstnání (Vohlídalová, Formánková 2012). Ambivalenci částečných úvazků se věnují ve své výzkumné stati například Formánková et al. (2011). Autorky zdůrazňují, že *„zatímco na jedné straně mohou částečné úvazky představovat účinné řešení problému sladování pracovního a rodinného života, na straně druhé mohou být nebezpečnou pastí nízkého platového ohodnocení, nedobrovolné podzaměstnanosti, pracovní nejistoty a diskriminace“* (Formánková et al. 2006: 7). Práce na částečný úvazek je označována jako jedna z forem tzv. nestandardní práce (viz Dudová, Hašková 2014: 21). Mezi nestandardní formy zaměstnání lze zahrnout také řetězení práce na dobu určitou, práci na dohodu o pracovní činnosti (DPČ) nebo dohodu o provedení práce (DPP), práci bez smlouvy, případně i práci na živnostenský list (OSVČ).

- **Diskriminace rodičů v zaměstnání**

Výzkum mezi matkami s dětmi do deseti let z roku 2009, který uskutečnila společnost Gender Studies v rámci projektu *Zaměstnavatelé pro sladění pracovního a osobního života*, se mimo jiné věnuje tématu diskriminace na základě rodičovství (Gender Studies 2009). Jak z prezentovaných výsledků vyplývá, 70 % respondentek se vyjádřilo, že znají ve svém okolí alespoň jednu osobu, která se setkala s diskriminačním jednáním z důvodu rodičovství. Současně 54 % dotazovaných mělo někdy pocit, že jsou diskriminováni kvůli svému mateřství/rodičovství (rozhodně ano odpovědělo 24 %, spíše ano odpovědělo 30 %). Jak ukazují výsledky šetření agentury STEM *Trendy 2008*: *„ženy vnímají pracovní diskriminaci citlivěji než muži. Častěji než muži uvádějí, že důvodem pracovní diskriminace jsou genderové souvislosti (znevýhodnění kvůli těhotenství a vytížení při péči o děti a rodinu) ... Zvláště citlivé jsou na znevýhodnění žen na trhu práce ženy v domácnosti či na mateřské dovolené“* (STEM 2008: 4). Těhotenství a mateřství jako jeden z důvodů znevýhodňování na trhu práce pak respondenti šetření označili ve třech čtvrtinách případů (75 %).

- **Subjektivní zvládání rodinných a pracovních povinností**

Výzkum mezi matkami dětí do deseti let věku z roku 2009 se zabýval otázkou, zda dotazované ženy vnímají sladění pracovního a rodinného života jako problematické. 78 % respondentek odpovědělo, že spíše ano anebo rozhodně ano (Gender Studies 2009). Výzkum veřejného mínění CVVM *Naše společnost* z dubna 2004 vyjmenovává důvody, proč nedochází k harmonizaci práce a rodiny. Jako nejčastější důvod respondenti uváděli častou nemocnost dítěte (52 %), dále vysoké nároky v zaměstnání (36 %) – častěji je uváděli muži než ženy (48 % mužů a 25 % žen). Dalším důvodem byla pro 36 % dotazovaných nedostupnost výpomoci od prarodičů. Nedostupnost více označovaly ženy než muži (41 % žen a 30 % mužů). 31 % žen a 29 % mužů také spatřovalo problém v nemožnosti najmutí si placené osoby pro výpomoc s péčí o děti nebo jiné členy rodiny (Horáková 2004).

- **Možnosti péče o seniory ze strany rodiny**

Péče o další členy rodiny se dotýká otázek zajištění péče o seniory (prarodiče) a současně také tématu tzv. sandwichové generace. *„Tímto termínem je označován fenomén, kdy lidé v produktivním věku s dětmi ještě plně neosamostatněnými přebírají rovněž závazek péče o stárnoucí rodiče. Jsou tak vystaveni dvěma odlišným typům nároků na péči“* (Hasmanová Marhánková 2011: 12). Výzkumy vztahující se k péči o seniory přinášejí shodné výsledky – lidé si ve většině případů přejí v seniorském věku zůstat v domácí péči (viz Vidovičová et al. 2003). Jak vyplývá například z výzkumu VUPSV z roku 2002 *Život ve stáří*, který se zabýval lidmi staršími 60 let, 85 % těchto respondentů by při jejich současném stavu chtělo zůstat ve svém domě či bytě. Při zhoršení jejich zdravotního stavu by doma chtělo zůstat 25 % dotazovaných, 26 % respondentů by zvolilo domov s pečovatelskou službou, a 14 % respondentů by chtělo být v domě či bytě u svých dětí (Kuchařová et al. 2003). Setrvání seniorů v jejich domácím prostředí či u blízké rodiny, a to i v případě nemohoucnosti, představuje výzvu pro sladění zaměstnání pečovatelů (dětí anebo partnerů dětí) se všemi nároky péče o seniora (Hasmanová Marhánková 2011).

Jak píše Veselá (2002) ve své zprávě o výzkumu z roku 2000, který se zaměřoval na děti seniorů starších 60 let, až 80 % dospělých dětí by v případě, že by jejich rodiče byli nemohoucí, volilo péči v domácím prostředí. Z toho polovina z nich by chtěla péči poskytnout sama. Dále však autorka dodává: *„přestože vysoké procento respondentů uvádí ochotu poskytovat rodičům osobní péči, dotázaní současně přiznávají, že existují okolnosti, které by mohly vyústit v rozhodnutí zabezpečit potřebnou péči prostřednictvím instituce poskytující sociální služby“* (Veselá 2002: 6-7). Z výzkumu rovněž vyplývá, že rodinní pečovatelé vyjádřili obavy z omezení v zaměstnání při poskytování osobní péče rodiči (34 %) a z nezvládnutí potřebné odborné péče (33 %). Tato dvě rizika – ztráta zaměstnání a odborná nekompetentnost, mohou ovlivňovat volbu střední generace (ne)pečovat o nemohoucího rodiče.

Výše zmiňovaný výzkum také zjišťoval, jaký mají děti seniorů názor na roli státu a rodiny v otázce péče o seniory. Odpovědi byly měřeny na pětibodové škále, kdy většina z nich se pohybovala ve středu. Současně ale výsledky výzkumu ukazují, že „*převažuje mínění, že i nesoběstačnému seniorovi je lépe v domácím prostředí, než v ústavním zařízení*“ (Veselá 2002: 9). S tím korespondují názory a očekávání přibližně čtvrtiny respondentů týkající se dostupnosti péče v domácnosti za pomoci institucí, které by sociální služby v domácnosti zajišťovaly. Tuto tendenci dokládají také výsledky z výzkumu *Druhý evropský srovnávací výzkum akceptace populačních politik* pro Českou republiku z roku 2003. Jak se ve zprávě z tohoto výzkumu uvádí: „*data dále potvrzují veřejnou podporu (...) ve prospěch podpory péče v přirozeném prostředí, oddalování péče institucionální a rozvoj o pečující...*“ (Vidovičová et al. 2003: 45). Výsledky z červnového šetření agentury STEM z roku 2016 *Názory české veřejnosti na směřování sociální politiky* rovněž poukazují na to, že „*většina občanů (70 %) požaduje od státu, aby se především zabýval rozšiřováním sociálních služeb*“ (STEM 2016).

- **Finanční zabezpečení rodiny a role muže a ženy v rodině**

Je patrné, že v české společnosti již zcela jednoznačně nepřevládá názor, že muž je tím, kdo by měl v první řadě zabezpečit rodinu po finanční stránce. Výzkumy zabývající se touto problematikou ale přinášejí v tomto ohledu různorodá zjištění. Z šetření CVVM *Naše společnost* z února 2016 mimo jiné vyplývá, že dle 60 % dotazovaných by se měli o rodinný rozpočet společně starat muž i žena, 63 % dotázaných pak vyslovilo názor, že by měli oba partneři usilovat o profesní kariéru (Červenka 2016). Podobné výsledky přináší agentura STEM v šetření *Trendy 2015*: více než polovina české veřejnosti (58 %) vyjadřuje nesouhlas s tradičním rozdělením rolí v rodině, kdy muž má na starosti finanční zajištění rodiny a žena péči o domácnost. Naopak, jak vyplývá z nedávného šetření *Trendy Česka 2016* společností TNS Aisa, 70 % občanů si myslí, že muž je zodpovědný za finanční zabezpečení rodiny. O tom, že by měl být muž tím, kdo zabezpečuje rodinu po finanční stránce, jsou přesvědčeni hlavně muži (75 %). Ženy s tímto tvrzením souhlasí v 64 %.

Lze se domnívat, že tradiční představa muže (otce) jakožto živitele rodiny a ženy (matky) jakožto pečující osoby je v dnešní společnosti nejednoznačná. Je třeba si ale také uvědomit, že na jedné straně se jedná o proklamace, názory a očekávání, které výzkumy zjišťují (je zde i vliv způsobu kladení otázek), na druhé straně je faktické jednání a chování sociálních aktérů, které je ovlivněno existující nerovností na trhu práce (rozdílu ve mzdách mužů a žen), a které směřuje rodinu spíše k tradičnímu modelu muže živitele a ženy pečovatelky (viz Ettlerová et al. 2006). Toto rozdělení se pak zrcadlí (nejen) v péči o děti a další závislé členy rodiny a možnostech sladění pracovního a rodinného života.

4.2 Rozhovory s experty

V rámci kvalitativních rozhovorů jsme oslovili participanty z odborné komise pro rodinnou politiku, z organizací podporujících rodinu a další významné aktéry působící v oblasti rodinné

politiky. Participantů vymezili klíčová témata, která považovali v dané chvíli za vhodná k diskusi, jednalo se o:

- čerpání rodičovské dovolené,
- nabídku služeb péče o dítě,
- finanční podporu rodin,
- diskriminaci rodičů v zaměstnání,
- možnosti péče o seniory ze strany rodiny.

Dále se ve stručnosti věnujeme jednotlivým bodům, text doplňujeme citáty participantů (uvádíme je kurzívou a v uvozovkách). Vycházíme výhradně z toho, co participaci v polostrukturovaných rozhovorech uvedli.

• Čerpání rodičovské dovolené

Participantů se shodují na tom, že ve společnosti stále převládá „konzervativní“ představa, že má o děti výhradně pečovat žena. Je to patrné například z následujícího výroku:

„Dělali jsme si interní průzkum v mateřských centrech a povědomí o otcovské dovolené je velmi slabé. Stále je to takové archaické nastavení matka ochránkyně krbu, otec lovec.“

Vznášena byla otázka, nakolik toto rozdělení vyhovuje i samotným mužům. Muži podle některých názorů nemají dostatečné rozvinuté kompetence v oblasti péče o děti a při rozvodech se své otcovské role vzdávají a rezignují na ni. Mnoho mužů, jak v rozhovorech zaznělo, navíc považuje za jednu z vlastních chyb skutečnost, že jsou se svými dětmi málo v kontaktu.

Po nástupu matky na rodičovskou dovolenou jsou role jednoznačně dány. Jakákoliv změna, např. že by se muž vzdal své role hlavního živitele rodiny a ženu na rodičovské dovolené vystřídal, případně na ni nastoupil po narození dalších potomků, je téměř vyloučena.

Jedním z dalších témat rozhovorů byla otázka délky a pružnosti rodičovské dovolené. Participantů se neshodli na tom, zda by měla být délka rodičovské dovolené zkrácena nebo ne, ale rádi by rodinám ponechali především možnost volby, jak dlouhé a flexibilní by mělo toto období být.

Podle některých participantů je především u mladší generace rodičů patrná snaha zůstat na rodičovské dovolené co nejkratší dobu a neztratit tak pracovní návyky a kontakty, zůstat aktivní na trhu práce. Tento pohled na rodičovskou dovolenou souvisí s tím, jak rodiče vnímají svou rodičovskou roli. Proměny dokládá následující úryvek z rozhovoru:

„Generace mladých rodičů má jiné požadavky a představy o fungování rodiny. Ženy už nechtějí zůstat tak dlouho na rodičovské dovolené a chtějí budovat kariéru.“

- **Nabídka služeb péče o dítě**

Pokud jde o nabídku služeb péče o děti, participanté hodnotili nejen to, zda je vůbec péče o děti pro rodiče finančně a místně dostupná, ale také to, zda mají rodiče možnost si zvolit různé formy péče o děti. Jeden z participantů se k této problematice vyjádřil následovně:

„Pozitivně vnímáme narušení toho monopolu mateřských škol. To, že ta péče může být jiná. Rodiče by si měli rozhodnout, kam to dítě chtějí dát. Ta volba, buď dám dítě do školky, nebo zůstanu doma, to není volba, to je jen rozhodnutí, které mi umožní vrátit se do práce.“

Dostatečná nabídka služeb pro děti je participanty považována za velmi potřebnou především dnes, kdy generace nastupujících seniorů chce trávit čas aktivněji a o svá vnoučata se nechce pravidelně starat a pomáhat s jejich výchovou v situaci, kdy by to znamenalo nějaká vlastní omezení.

- **Finanční podpora rodin**

Často zmiňovaným tématem v rozhovorech byla také finanční situace rodin. Problémem je skutečnost, že životní úroveň českých rodin je dlouhodobě založena na dvou příjmech a jakékoli omezení možnosti výdělku jednoho z rodičů, který začne pečovat o dítě, rodinu po finanční stránce dost omezuje. Zajímavé přitom je, že se participanté neshodli na tom, nakolik by měl stát v této věci intervenovat a rodinám pomáhat. To je podle jednoho z participantů dáno především rozšířeným názorem, že jakákoli finanční pomoc státu rodinám může být zneužita, jak dokládá následující výrok:

„Lidé vnímají rovinu své rodiny, ale ti ostatní podle nich snadno dávky zneužijí.“

Mezi možnými oblastmi pomoci rodinám byla nejčastěji zmiňována témata sociálního bydlení a voucherů (například placení dětem jízdného do škol, školních obědů apod.).

- **Diskriminace rodičů v zaměstnání**

Názory participantů z oblasti rodinné politiky potvrzují, že jsou ženy na pracovištích vystavovány diskriminaci. Důvodem je především fakt, že mají, nebo mohou mít děti. Diskriminováni jsou podle výpovědí především rodiče malých dětí. Otcové tomuto jevu unikají proto, že je v české společnosti stále výjimečné, že muž nastoupí rodičovskou dovolenou, nebo že se stará o nemocné dítě. Tuto spojitost, podle participantů, dokládají i mnohé zkušenosti zaměstnankyň ve vyšších pracovních pozicích, které ukazují na pojetí dítěte jako překážky kariérního růstu. Viz následující úryvek z rozhovoru:

„Když žena v manažerské pozici zaměstnavateli například podepíše, že neotěhotní, tak má najednou stejné možnosti...“

Pokud jde o diskriminaci matek po mateřské anebo rodičovské dovolené, zajímá zaměstnavatele především fakt, jak mají rodiče zajištěnou péči o dítě v případě, že dítě

onemocní, v jiných směrech matky po mateřské anebo rodičovské dovolené tolik diskriminovány podle výpovědí nebývají.

Participantů se shodli na tom, že nejvhodnější formou intervence ze strany státu v případě potřeby péče o děti nebo o nemohoucí rodiče, by byla uzákoněná možnost tzv. částečného úvazku.

- **Možnosti péče o seniory ze strany rodiny**

V oblasti možností rodin pečovat o své členy, kteří jsou v seniorském věku, byl participantů v rozhovorech zmiňován finanční aspekt a pochopitelně i samotná organizace péče. Jak uvádí následující pasáž z rozhovoru, finanční okolnosti jsou pro pečující významné:

„Vyřízení dávky pro rodinné příslušníky pečující o seniory trvá třeba i rok. Nejde ale jen o peníze, ale taky o organizaci péče a podporu rodiny. A čím je rodina víc zatížena péčí, tím je na tom hůře finančně.“

Podle participantů je velmi důležité rozlišovat rozsah péče o seniory. Čím intenzivnější péče je, tím se stává více záležitostí žen a méně mužů. Někteří odhadovali, že v případě péče, kdy je vyžadována permanentní přítomnost pečující osoby, může být zajišťována až z 90 % ženami. Jeden z participantů uvedl, že každodenní péče ještě neznamená péči celodenní, což je potřeba rozlišovat.

Péče o seniory je kulturní záležitostí, v různých kontextech může být chápána odlišně:

„Když se dělal mezinárodní výzkum – kolik hodin trávíte péčí o seniory, tak lidé v každé zemi tou otázkou myslí něco jiného. V některých zemích je myšleno péčí o starou matku, to, že jí mám doma, vařím jí, uklízím atd. Čili, týká se to tzv. osobní péče. Ale ve Skandinávii, dejme tomu, mají toho seniora v nějakém komunitním domě a věnují mu stejně hodin, ale znamená to, že mu čtou knížky, berou si ho domů, vozí ho na procházky, nemají tu každodenní péči.“

Participantů vidí také problém v tom, že pokud jsou lidé v rámci výzkumu dotazováni, jestli je dobře, aby se děti postaraly o své rodiče, odpovídají standardně, že ano. Respondenti v dotazování rovněž uvádějí, že se o rodiče starají. V případě návazných otázek však zjišťujeme, že nejsou ochotni akceptovat konkrétnější formy pomoci, např. si daného seniora nastěhovat do bytu, přestat pracovat apod.

„Kvůli péči o dítě třeba odejdu z práce, kdyby bylo například zdravotně postižené, ale kvůli péči o rodiče z práce neodejdu a budu se to snažit řešit nějak, abych odejít nemusela. Dle našeho kvalitativního výzkumu se ukázalo, že odchod volí jen minimum žen, ale volí spíše nějakou flexibilnější formu práce.“

Flexibilnější formou práce ovšem participant nemyslel zkrácený úvazek, ale spíše pružnou pracovní dobu. Zkrácení pracovního úvazku by pro rodinu představovalo finanční omezení. Mezi lidmi je, dle participantů, navíc rozšířen názor, že nemohou odejít z práce, protože neví,

jak dlouho bude péče o seniora trvat. Tato starost v případě péče o děti odpadá, protože rodiče mají jasnou představu, do kolika let budou muset o své potomky intenzivně pečovat.

Participantů reagovali na dotazy týkající se tzv. „sandwichové generace“. Shodli se, že se jedná o určitý trend, téměř nikdo se ale s tímto jevem nesetkal. Jeden z participantů uvedl:

„Sandwichová generace je termín, který se často používá, ale v datech pro to silný podklad dle mého názoru zatím není. Jako trend možná, ano odkládá se zakládání rodiny, ale také se prodlužuje délka dožití a aktivního prožívání života. Spíše jde o generaci lidí, kterým je 50 – 60 let a rádi by se starali o vnoučata, ale musí se starat spíše o své rodiče.“

4.3 Rozhovory s rodinami se závislými dětmi

Rozhovory jsme nevedli jen s odborníky, ale považovali jsme za potřebné zohlednit také názory rodin se závislými dětmi. Ty jsou objektem rodinných politik, a navíc rodiče mají přímé zkušenosti se sladováním rodinného a profesního života. Ukázalo se, že oslovení rodiče právě skloubení rodiny a práce v dnešní době pokládali za velmi obtížné.

Uvádíme přehled hlavních zjištěných problémů při sladování práce a rodiny, jak se v rozhovorech objevovaly:

- nedostatek volného času a jeho obtížná organizace,
- značné nároky v zaměstnání – vysoké výkony, přesčasy, směnný provoz,
- nestálá pracovní doba,
- dojíždění do zaměstnání,
- nedostatek nabízených benefitů především u méně kvalifikovaných pozic,
- tlak ze strany zaměstnavatele při péči o nemocné dítě,
- omezená podpora prarodičů v péči o dítě,
- nedostatek míst v mateřských školách,
- nízká obeznámenost s alternativami služeb péče o dítě,
- obtížný návrat rodiče na trh práce po skončení rodičovské dovolené,
- finanční náročnost fungování rodiny.

- **Nedostatek volného času a jeho obtížná organizace**

Rodiče zmiňovali především nedostatek volného času, který mají jak na své děti, i na své partnery. Rodina se potom věnuje různým rodinným aktivitám, které posilují rodinné vztahy, zejména o víkendech. V pracovní dny má totiž každý z členů své vlastní povinnosti, na které se musí soustředit. Skloubit během všedních dnů například dopravu dětí do kroužků, mateřských škol, základních škol a další organizační záležitosti bývá pro rodinu časově i logisticky náročné. Rodiče současně tematizují napětí mezi plněním rodinných a pracovních povinností, přičemž se snaží skloubit pracovní program, péči o domácnost a péči o děti. Chybí jim možnosti, jak situaci lépe řešit než sériemi improvizací.

„Musí pomáhat babičky, dědečci, zkrátka všichni. Když mám pracovní dobu na deset a končím o půl sedmé, dojíždím do B., tak přijedu domů v osm. Zaměstnavatelé jinak vůbec nevychází vstříc s nějakými částečnými úvazky.“

- **Vysoké nároky v zaměstnání – výkonnost**

Nedostatek času na rodinu je podle rodičů dán především vysokými nároky v zaměstnání, ať už se jedná o to, že zaměstnavatelé požadují od svých zaměstnanců vysoký pracovní výkon anebo práci nad rámec běžné pracovní doby. Rodiče se mnohdy v práci snaží podávat zvýšené pracovní výkony také proto, že se obávají ztráty zaměstnání a následného finančního dopadu na rodinu. Nároky v zaměstnání rovněž odčerpávají energii a ochotu věnovat se rodině po návratu domů. Dochází tak ke kolizi povinnosti zabezpečit rodinu a současně vykonávat naplno rodičovskou roli.

- **Nepravidelná pracovní doba**

Dalším problematickým bodem, který se váže k nedostatku času, je práce ve vícesměnném provozu, či nestálost pevné pracovní doby. Narušuje rytmus rodinného života a vytváří značné potíže při sladování práce a péče o děti. V případě jakéhokoliv oslabení rodiny nebo absence výpomoci zvenčí se jedná o problém, s nímž si rodiče nevedí rady a improvizují. To má vliv i na jejich vnímání spokojenosti s rodinným životem celkově.

- **Dojíždění do zaměstnání**

Dalším akcentovaným problémem bylo každodenní dojíždění do zaměstnání, které ubírá rodičům volný čas a současně komplikuje například doprovod mladších dětí do škol, mateřských škol a volnočasových zařízení. Rodiče zmiňovali komplikované vyzvedávání dětí z předškolních zařízení, kdy mají problémy se přesouvat z místa zaměstnání do mateřské školy. Tyto přesuny provází stres, zejména v případě problémů v dopravě (zpoždění apod.).

- **Nedostatek nabízených benefitů především u méně kvalifikovaných pozic**

Někteří z rodičů uváděli, že jim zaměstnavatelé nevycházejí vstříc a nevytvářeli podmínky, aby mohli lépe zvládat jak svou práci, tak péči o rodinu a děti. Benefity na podporu harmonizace rodinného a pracovního života jsou spíše nabízeny na vyšších pracovních pozicích, případně jen v jistých oborech, např. v IT firmách, bankách a organizacích obvykle nadnárodního charakteru (korporacích apod.). Naopak u méně kvalifikovaných pozic je nabídka benefitů na podporu sladění práce a rodiny téměř nulová. Za nejvíce přínosné oslovení rodiče považovali možnost pracovat na částečný pracovní úvazek.

- **Tlak ze strany zaměstnavatele při péči o nemocné dítě**

Rodiče v rozhovorech zdůrazňovali, že pociťují tlak ze strany zaměstnavatelů v souvislosti s péčí o dítě. Nejvíce pak byl patrný v případech, kdy dítě onemocnělo a zaměstnaný rodič

potřeboval navštívit s dítětem například lékaře. Uvolňování ze zaměstnání se obvykle týká matek a někteří zaměstnavatelé na ně nahlíží s nelibostí.

„Musím jít k lékaři s dítětem a dostanu takové kázání od zaměstnavatele, že si řeknu raději babičce, aby tam s ním šla.“

- **Omezená podpora prarodičů v péči o dítě**

Nejen ve zmíněných případech rodiče oceňují, pokud mohou využít pomoci prarodičů. Avšak, jak opakovaně zaznívalo, pomoc od prarodičů je do značné míry omezená a neřeší vše. Prarodiče v důsledku pozdějšího odchodu do starobního důchodu ještě pracují anebo bydlí daleko, případně jsou již v pokročilém věku (v důsledku opožděného zakládání rodin). Objevily se i poznámky o klesajícím zájmu s péčí vypomáhat.

- **Nedostatek míst v mateřských školách**

Rodiče, kteří mají děti ve věku tří až pěti let, si přejí umístit dítě do mateřské školy, která je v místě bydliště. Těchto míst v mateřských školách je dle oslovených rodičů stále nedostatek a vzniká tak riziko, že se dítě do mateřské školy v místě svého bydliště nedostane. Dalším úskalím je pro některé rodiče (především pro ty, kteří pracují ve směnném provozu) nevyhovující otevírací doba zařízení, která není zejména v odpoledních hodinách vhodně uzpůsobena. Mateřské školy zavírají tak, že rodiče tak tak stihnout své dítě vyzvednout.

- **Nízká obeznámenost s alternativami služeb péče o dítě**

Placené služby hlídání dětí jsou pro rodiny často finančně nedostupné a rodiče tak spíše volí jiné alternativy umístění svých dětí. Obeznámenost s dalšími službami, jako jsou například mateřská centra, byla nízká. Rodiče, kteří ale zkušenost s těmito centry měli, vyzdvihovali jejich sociální funkci – že díky nim navázali kontakty s dalšími rodiči a jejich dětmi, čímž získali vzájemnou podporu a rozšířili třeba i síť přátel. Z rozhovorů se ukazovalo, že mnozí rodiče o službách mateřských center nevěděli, případně je neměli zapotřebí vyhledat a kontaktovat. Více než trávení společného volného času byla tematizována potřeba hlídání dítěte.

„Hledala jsem hlídání, jako nouzovku, ale někde dát dvouleté dítě na dvě až tři hodiny nešlo, a nechtěla jsem hlídání na doma, aby tam byl někdo sám s těmi dětmi. Pružné školky jsou spíš na hlídání v rámci týdne, měsíce. Hledala jsem koutek, abych mohla zajít na úřad k lékaři atd. A pokud příbuzní nebo známí nemají čas, nejde to. Mateřská centra spíš nabízí společné aktivity, ale ne koutek.“

- **Obtížný návrat rodiče na trh práce po skončení rodičovské dovolené**

Za neméně důležitou překážku při sladování práce a rodiny je považován přístup k matkám s malými dětmi, které mají problémy po skončení rodičovské dovolené nalézt zaměstnání. Uplatnění matek na trhu práce po rodičovské dovolené, jak zaznělo, je velmi obtížné. Matky na rodičovské dovolené by byly rády v kontaktu se svým zaměstnavatelem a prací i během čerpání rodičovské dovolené. Návrat do zaměstnání provází řada nejistot

a obav. Týkají se jak vlastních kompetencí (sebedůvěry, vytracení dovedností, obav ze začlenění do kolektivu), tak opětovného přijetí ze strany zaměstnavatele.

„Mám obavy s návratem do práce, chci se vrátit na stejné místo, ale nevím, jestli tam stále bude. Vyhovovalo by mi jít třeba jednou týdně do práce a udržovat kontakt se zaměstnavatelem a později získat nějaký částečný úvazek.“

- **Finanční náročnost fungování rodiny**

Významnou roli pro rodiče hraje finanční situace rodiny a subjektivní hodnocení dostatku finančních prostředků. Udržet chod rodiny je po stránce finančně náročné. Aby rodina dobře fungovala, je potřeba stálého a stabilního finančního příjmu nejlépe obou rodičů. Získat a udržet si zaměstnání není v současné době podle oslovených rodin snadné a přináší to s sebou stres, který se dále šíří do rodiny a ovlivňuje i děti. Patrné je napětí mezi povinností rodinu a domácnost zajistit po finanční stránce, současně jsou náklady na domácnost vysoké, což provází i materiální požadavky dětí, případně služeb, které užívají (sport, výlety, kultura). Rodiče se snaží pokrýt náklady spojené s volným časem dětí, obvykle se jedná o menší částky za jednotlivé aktivity (kroužek, návštěva kina, představení apod.), ve svém součtu ale znamenají zásah do rodinného rozpočtu, zejména v případě početnějších rodin. Rodiče pokládají finanční zajištění rodiny za prioritu a uzpůsobují ji i představu, jak má vypadat péče o děti.

5 Výsledky dotazníkového šetření

5.1 Charakteristiky zkoumaných rodin

Kvantitativní výzkum se zaměřil výhradně na rodiny s alespoň jedním závislým dítětem ve věku do 18, resp. 26 let. Celkem bylo dotázáno 1 501 respondentů (rodin) a klíčovými kvótami, které posloužily pro výběr respondentů – rodin, byly kraj, velikost obce a úplnost/neúplnost rodiny. Reprezentativita výzkumu se tedy vztahuje výhradně k těmto třem zvoleným znakům. Dalšími v dotazníku sledovanými znaky (nikoliv již kvótními) byl např. gender respondenta, počet závislých dětí, věk, vzdělání a příjem rodiny, vůči nimž už ale výsledky výzkumu reprezentativní nejsou. Tyto znaky byly využívány zejména pro statistické zpracování a nalézání případných vztahů mezi proměnnými.

Výzkum přináší informace o názorech rodin (úplných a neúplných) v rámci celé České republiky. Za úplné rodiny považujeme rodiny se závislými dětmi, ve kterých žijí společně oba partneři. Úplné rodiny jsou tvořeny jak manželi, tak nesezdanými partnery.¹³ Za neúplné rodiny pokládáme ty, ve kterých žije pouze jeden z rodičů se svým dítětem/děťmi. V dotazníku jsme proto zjišťovali, s kým respondenti žijí ve společné domácnosti – zda žijí se svým partnerem/manželem a svým dítětem/děťmi, anebo zda žijí se svým dítětem/děťmi sami.

Velikost výběrového vzorku v krajích podle úplnosti rodin zobrazuje tabulka č. 1. Jak jsme uvedli, úplnost či neúplnost rodiny byla jedním z kvótních znaků. Počet rodin byl proto určen záměrně ještě před zahájením sběru dat. Tabulka ukazuje, kolik rodin podle úplnosti bylo osloveno v jednotlivých krajích ČR. Tazatelé se při vyhledávání rodin řídili rovněž předepsanou velikostí obce v daném kraji.

¹³ V současné době počet dětí rodících se v nesezdaných soužitích přibývá. Jak ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 vyplývá, „k 26. 3. 2011 žilo v nesezdaných soužitích 150 592 závislých dětí, tj. více než 8 % všech závislých dětí žijících v hospodařící domácnosti s jednou rodinou“ (Český statistický úřad 2014: 9). V roce 2015 byl podíl dětí narozených mimo manželství 47,8 %, zatímco o rok dříve to bylo 46,7 % (Český statistický úřad 2015).

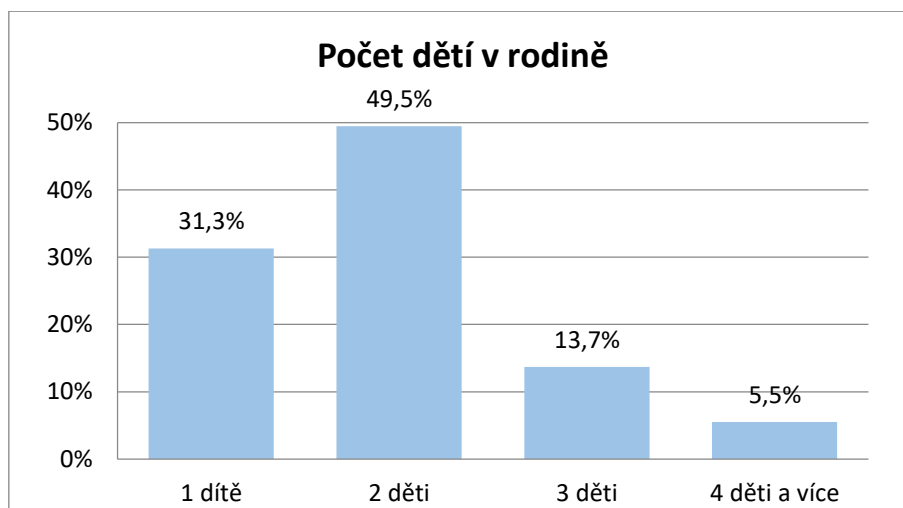
Tabulka 1 Velikost výběrového vzorku v krajích podle úplnosti rodin

Velikost výběrového vzorku v krajích podle úplnosti rodin		
Kraj	Úplné rodiny	Neúplné rodiny
Hlavní město Praha	111	51
Středočeský kraj	145	45
Jihočeský kraj	69	24
Plzeňský kraj	60	21
Karlovarský kraj	28	13
Ústecký kraj	81	37
Liberecký kraj	46	17
Královehradecký kraj	61	19
Pardubický kraj	59	17
Kraji Vysočina	59	15
Jihomoravský kraj	126	39
Olomoucký kraj	70	23
Moravskoslezský kraj	132	48
Zlínský kraj	68	17

5.2 Odpovídá počet dětí preferencím rodičů?

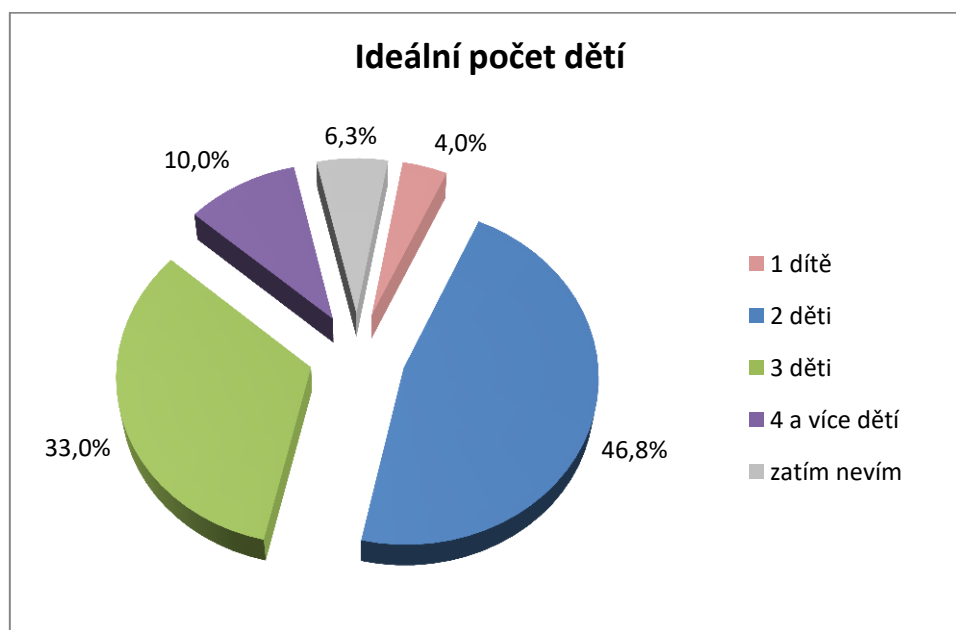
Nejprve se poohlédneme po tom, kolik dětí žilo v rodinách našich respondentů. V téměř polovině (49,5 %) případů byly v našem výběrovém vzorku zastoupeny rodiny se dvěma dětmi. V méně než jedné třetině (31,3 %) měli rodiče jedno dítě. Tři děti měla více jak desetina rodin (13,7 %). Čtyři děti a více mělo okolo pěti procent dotazovaných rodičů (5,5 %).

Graf 3 Počet dětí v rodině



V dotazníku jsme zjišťovali názor na **ideální (preferovaný) počet dětí**. Jinými slovy řečeno, kolik dětí si vlastně rodiny přejí mít. Jak z analýzy vyplynulo, téměř polovina dotazovaných rodin (46,8 %) by ideálně chtěla mít dvě děti. Třetina rodičů (33 %) za ideální počet dětí považuje tři, desetina označila 4 a více dětí (10 %) a méně než pět procent (4 %) dítě jen jedno. Více než pět procent rodičů (zatím) neví, jaký je podle nich ideální počet dětí (6,3 %).

Graf 4 Ideální počet dětí



Je pochopitelné, že se stávající počet dětí v rodinách od této ideální představy může více či méně lišit. Jaké jsou **diference ideálních (preferovaných) počtů dětí od toho současného**, zobrazuje tabulka č. 2. Porovnává počty dětí současných a „ideálních“.

Tabulka 2 Diference mezi počtem dětí současným a ideálním (preferovaným)

Preferovaný počet dětí podle současného počtu dětí v rodině						
Počet dětí nyní	Preferovaný počet dětí					celkem %
	1 dítě	2 děti	3 děti	4 a více dětí	zatím nevím	
1 dítě	8,8 %	67,8 %	16,6 %	2,0 %	4,8 %	100 %
2 děti	1,9 %	48,3 %	37,9 %	6,2 %	5,7 %	100 %
3 děti	1,6 %	9,4 %	62,8 %	22,0 %	4,2 %	100 %
4 a více dětí	1,3 %	5,3 %	7,9 %	60,5 %	25,0 %	100 %

Jak je patrné, nejvíce se počet dětí od jejich preferencí (ideálního počtu) odlišuje v rodinách, které mají pouze jedno dítě. Málo rodin – méně než desetina rodin s jedním dítětem (8,8 %) považuje tento počet za ideální. Ostatní tedy touží po dalším dítěti, což dokládá další údaj – více než dvě třetiny rodin s jedním dítětem (67,8 %) preferují mít v rodině děti dvě. Přibližně jedna šestina rodin (16,6 %) s jedním dítětem za ideální počet udávala děti tři, dvě procenta rodin (2 %) pak čtyři a více dětí.

Dále se budeme zabývat souvislostí mezi ideálním počtem dětí a plánováním dítěte do budoucna (podle současného počtu dětí v rodinách se závislými dětmi). Jak ukazuje tabulka č. 3, více než polovina rodičů, kteří udávali jako preferovaný vyšší počet dětí, než mají nyní, další dítě neplánuje. Neplatí to však pro rodiny s jedním dítětem.

Tabulka 3 Souvislost mezi ideálním počtem dětí a plánováním dítěte do budoucna podle současného počtu dětí v rodině

Souvislost mezi ideálním počtem dětí a plánování dítěte do budoucna podle současného počtu dětí v rodině					
<i>Počet dětí nyní</i>	<i>Ideální počet dětí</i>	<i>Plánuji/ plánujeme do budoucna další dítě</i>	<i>Zatím nevím/ nevíme</i>	<i>Neplánuji/ neplánujeme do budoucna další dítě</i>	<i>Celkem</i>
1 dítě	1 dítě	2,6 %	5,1 %	92,3 %	100 %
	2 děti	48,8 %	25,1 %	26,1 %	100 %
	3 děti	71,2 %	9,6 %	19,2 %	100 %
	4 a více dětí	55,6 %	22,2 %	22,2 %	100 %
2 děti	1 dítě	15,4 %	7,7 %	76,9 %	100 %
	2 děti	0,3 %	6,0 %	93,8 %	100 %
	3 děti	13,3 %	32,2 %	54,5 %	100 %
	4 a více dětí	27,9 %	9,3 %	62,8 %	100 %
3 děti	1 dítě	0,0 %	0,0 %	100,0 %	100 %
	2 děti	0,0 %	5,6 %	94,4 %	100 %
	3 děti	0,8 %	2,5 %	96,7 %	100 %
	4 a více dětí	16,7 %	31,0 %	52,4 %	100 %

Většina (92,3 %) rodin s jedním dítětem, u kterých se současný počet potomků shoduje s jejich ideální představou, již další rozšiřování rodiny neplánují. Naopak téměř polovina rodičů s jedním dítětem (48,8 %), která označila za ideální počet dětí dvě, si dalšího potomka přeje. Více než čtvrtina rodin s jedním dítětem pak není v otázce pořizování dalšího dítěte rozhodnuta (25,6 %). Ve více než čtvrtině případů pak rodiče další dítě neplánují (26,1 %).

Důvody těchto rodičů jsou shrnuty v tabulce č. 4. Jak je zřejmé, nejčastějším důvodem, proč si další dítě nepořizovat, jsou pro respondenty vyšší věk, nedostatek financí a zdravotní stav.

Tabulka 4 Důvody, proč rodiče s jedním dítětem, kteří by ideálně chtěli mít dvě děti, další dítě neplánují

<i>Důvody, proč rodiče s jedním dítětem, kteří by ideálně chtěli mít dvě děti, další dítě neplánují</i>	
vyšší věk	43,5 %
nedostatek financí	29,5 %
zdravotní stav	25,6 %
partner/ka další dítě nechce	19,2 %
nedostatek času na péči o další dítě	16,6 %
mám tolik dětí, kolik jsem chtěl/a	15,3 %
omezení kariéry a návratu do práce	11,5 %
nevhodné bydlení	6,4 %
bez potenciálního otce	6,4 %
nedostupnost jeslí, MŠ, školní družiny apod.	1,2 %

Téměř pětina rodin s jedním dítětem (19,1 %), která by ideálně chtěla mít tři děti, rovněž další dítě neplánuje. Necelá polovina rodin se dvěma dětmi (48,3 %) považuje současný počet dětí za ideální. Více než třetina z nich (37,9 %) za ideální počet označila tři děti. Nadpoloviční většina (54,5 %) rodičů se dvěma dětmi, kteří označili za ideální počet tři děti, přesto dalšího potomka neplánuje. Jaké jsou důvody toho, že další dítě neplánují, zobrazuje tabulka č. 5. Mezi nimi převládá nedostatek financí. Jak je ale patrné z tabulky, spektrum důvodů je poměrně široké a patří sem i spokojenost se stávajícím počtem dětí, obavy z nedostatku času na péči, omezení kariéry a návratu do zaměstnání, vyššího věku a další.

Tabulka 5 Důvody, proč rodiče se dvěma dětmi, kteří by ideálně chtěli mít tři děti, další dítě neplánují

<i>Důvody, proč rodiče se dvěma dětmi, kteří by ideálně chtěli mít tři děti, další dítě neplánují</i>	
nedostatek financí	51,3 %
mám tolik dětí, kolik jsem chtěl/a	29,8 %
nedostatek času na péči o další dítě	22,9 %
omezení kariéry a návratu do práce	22,9 %
vyšší věk	20,8 %
partner/ka další dítě nechce	19,4 %
nevhodné bydlení	19,4 %
zdravotní stav	12,5 %
bez potenciálního otce	1,3 %
nedostupnost jeslí, MŠ, školní družiny apod.	1,3 %

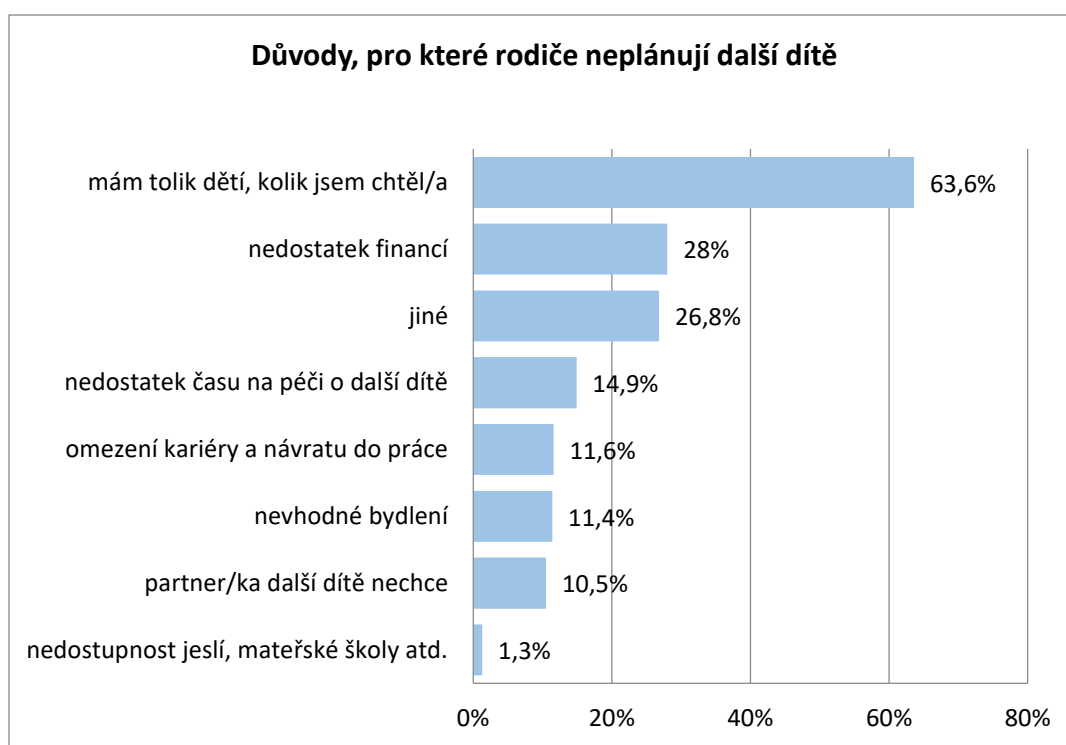
Rodiny se třemi dětmi ve více než třech pětinách případů (62,8 %) označily současný počet dětí za ideální a jsou tedy se stávajícím počtem spokojené. Více než pětina rodin se třemi dětmi (22 %) za ideální považuje čtyři a více dětí. Současně ale téměř desetina těchto rodin (9,4 %) za ideální počet považuje jen děti dvě. Pokud mají rodiny tři děti a v dotazníku označily, že by ideálně chtěly mít čtyři a více dětí, tak ve více než polovině případů přesto další dítě neplánují (52,4 %). Důvody, proč tomu tak podle sdělení rodičů je, uvádí tabulka č. 6. Ponejvíce jim v tom brání nedostatek financí a přesvědčení, že již mají tolik dětí, kolik plánovali. Ale také další důvody – nedostatek času na péči o další dítě, omezení kariéry a návratu do práce, vyšší věk aj.

Tabulka 6 Důvody, proč rodiče se třemi dětmi, kteří by ideálně chtěli mít čtyři děti, další dítě neplánují

<i>Důvody, proč rodiče se třemi dětmi, kteří by ideálně chtěli mít čtyři děti, další dítě neplánují</i>	
nedostatek financí	51,3 %
mám tolik dětí, kolik jsem chtěl/a	29,8 %
nedostatek času na péči o další dítě	22,9 %
omezení kariéry a návratu do práce	22,9 %
vyšší věk	20,8 %
partner/ka další dítě nechce	19,4 %
nevhodné bydlení	19,4 %
zdravotní stav	12,5 %
bez potenciálního otce	1,3 %
nedostupnost jeslí, MŠ, školní družiny apod.	1,3 %

Pokud shrneme důvody, **proč rodiny se závislými dětmi další děti neplánují**, bez ohledu na současný počet dětí a preference počtu dětí, získáme jejich výčet, který uvádí graf č. 6. Hlavním důvodem, proč rodiny další děti neplánují, je skutečnost, že již mají tolik dětí, kolik jich plánovaly mít a jsou tedy spokojené. Vedle toho jim brání v rozšiřování rodiny nedostatek financí a směsice jiných důvodů.

Graf 5 Důvody, pro které rodiče neplánují další dítě



Nejčastějším důvodem (63,6 %), proč nejsou další děti v plánu, je fakt, že jsou rodiče s počtem svých dětí spokojeni. Dalším důvodem odmítnutí rozšiřování rodiny je nedostatek financí. Tuto možnost označila více jak čtvrtina rodičů (28 %). Čtenáře odkazujeme na výsledky rozhovory s rodinami se závislými dětmi (Kap. 4.3), z nichž vyplynulo, že rodiče pokládají finanční zajištění rodiny za prioritu a uzpůsobují ji i představu, jak má vypadat péče o děti. Kvalitativní a kvantitativní výsledky se v tomto ohledu doplňují a vzájemně se doplňují.

Dále v méně než šestině případů (14,9 %) rodiče označili za překážku nedostatek času na péči o další dítě. Pro více jak desetinu (11,6 %) byly důvodem neblahé důsledky péče o další malé dítě pro rozvoj jejich kariéry a návrat do zaměstnání. Více jak desetina argumentovala nevhodným bydlením (11,4 %) a také tím, že partner či partnerka další dítě už nechce (10,5 %). Nedostupnost jeslí, mateřské školy či dalších služeb péče o dítě označilo jen okolo jednoho procenta rodičů (1,3 %).

Nicméně třetím nejčastějším důvodem byly „jiné“ důvody. Mezi odpověďmi „jiné“ (26,8 %), které respondenti měli možnost vypsát vlastními slovy, se objevil zejména vyšší věk dotázaných, jak je patrné i z jednoho komentáře v dotazníku:

„Všechno v životě má svůj čas. S dalším dítětem bych se vrátil o deset let zpátky.“

Vedle vyššího věku se také objevoval neuspokojivý zdravotní stav a to matek. Se zdravím měly problémy také některé mladší ženy. Objevovaly se rovněž odpovědi ve smyslu,

že rodiče už věnovali dost svého času péči o malé děti a nyní se chtějí více věnovat sobě – kariéře, cestování, vlastnímu rozvoji atd.

„Už nechci znovu absolvovat veškerá omezení spojená s dětmi cca do čtyř let věku.“

Jeden z respondentů se také obával, že by třetí dítě „nedostalo tolik pozornosti jako předešlé dvě“. Dále byly příčinou neplánování dalšího potomka problémy v partnerském životě, ať už se jednalo o partnerské krize, rozvody nebo život bez partnera. Neméně závažné byly také sociální a ekonomické důvody. Někteří dotázaní rodiče si stěžovali na nedostatečnou podporu rodinného života od státu. Následující výrok ilustruje strach z dopadu péče o další malé dítě v rámci rodičovské dovolené na celkovou ekonomickou situaci rodiny:

„Naše rodina si prostě nemůže dovolit, abych zase na dva či tři roky nevydělávala. Bez mé výplaty bychom měli existenční problémy.“

Ve dvou případech byla důvodem neplánování dalšího potomka skutečnost, že rodiče pečovali o dítě se zdravotním postižením.

Počet dětí, který byl nejčastěji označován rodinami za optimální, byl dvě děti. Nezanedbatelný je však také podíl rodin, které by preferovaly děti tři. Nejčastěji plánovaly rozšíření rodiny s jedním dítětem. Tyto deklarované preference však ještě neznamenají, že by si rodiče tolik dětí, kolik považují za ideální, skutečně pořizovali. Překážek je více, jak jsme uváděli. Důvody se různí, nejčastěji je to však finanční situace rodiny – zejména u rodin se závislým dítětem se stávajícím vyšším počtem dětí (3, 4 a více), případně věk či zdravotní stav rodičů, anebo má rodina tolik dětí, kolik jich chtěla mít a je spokojena. A navíc úplně neplatí, že pokud lidé považují za ideální počet dětí menší, než kolik mají, už by už další dítě neplánovali.

5.3 Čerpání rodičovské dovolené

5.3.1 Který z partnerů byl na rodičovské dovolené a proč?

Zjišťovali jsme, kdo z rodičů byl či aktuálně je s dítětem / dětmi **na rodičovské dovolené**. Jak z dat prezentovaných v kapitole 4 vyplývá, jsou to převážně ženy, které jsou s dítětem na rodičovské dovolené. Tento stav potvrzují i naše data, rodičovská dovolená je stále především „výsadou“ a „povinností“ žen – matek.

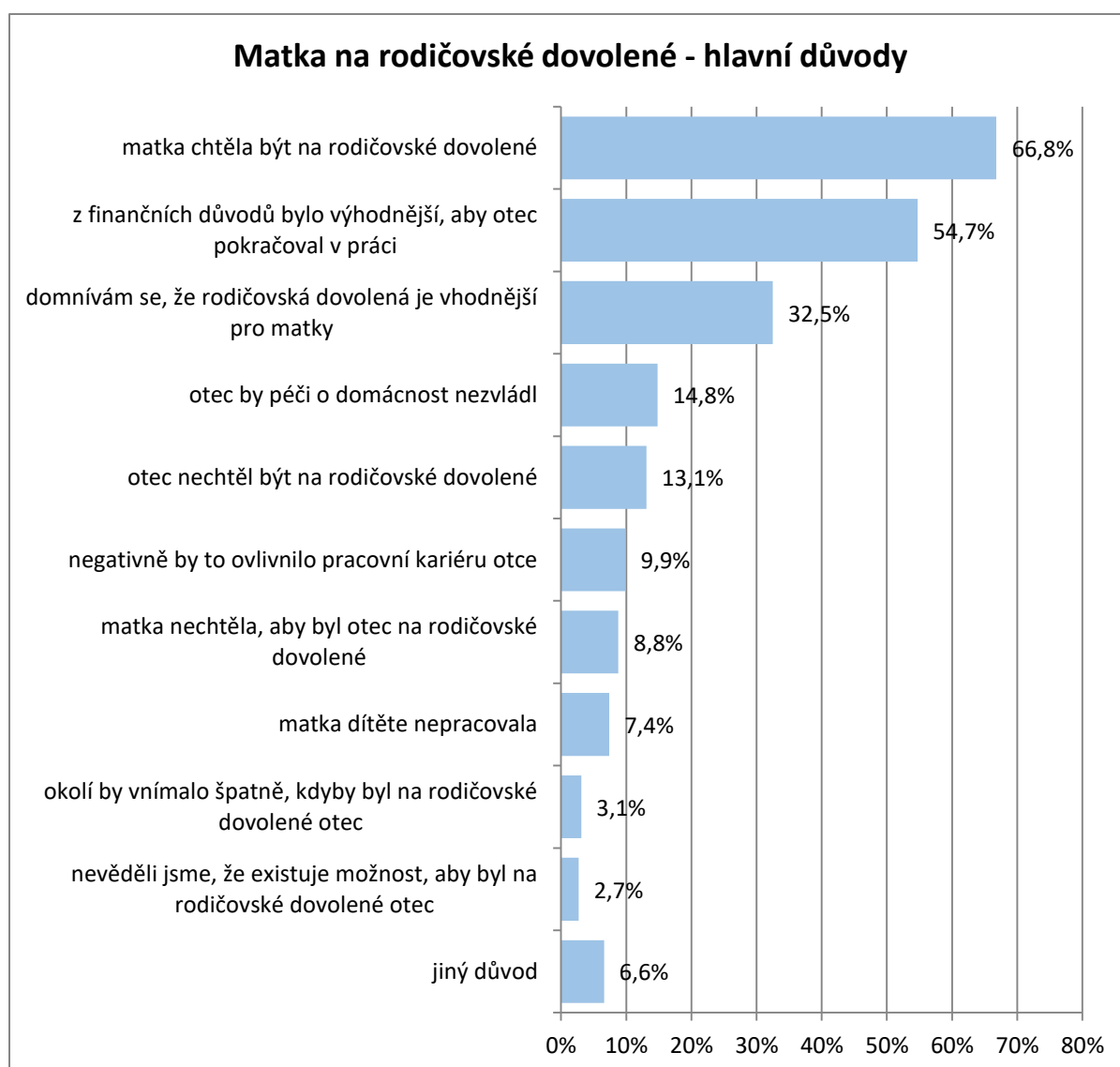
Graf 6 Kdo byl/je s dítětem na rodičovské dovolené



Jak ukazuje graf č. 6, většina z dotázaných uvedla (93 %), že v jejich rodině čerpala rodičovskou dovolenou matka. Otcové, kteří byli na rodičovské dovolené, jsou zastoupeni jedním procentem (1 %). Střídavou rodičovskou dovolenou využily rodiny ve 4 % případů. Kategorie „zatím ani jeden z rodičů“ zahrnuje odpovědi rodin, ve kterých prozatím rodičovská dovolená nebyla čerpána (2 %).

Jakým způsobem respondenti legitimizovali fakt, že na rodičovské dovolené zůstala právě matka? Výsledky jsou zobrazeny v následujícím grafu č. 7.

Graf 7 Matka na rodičovské dovolené – hlavní důvody



Nejčastěji uváděným důvodem, proč matky setrvávají na rodičovské dovolené, bylo ve dvou třetinách (66,8 %) jejich osobní přání starat se o své dítě. Zdá se, že matky jsou stále považovány za hlavní pečovatelky o dítě a s touto rolí se i ztotožňují. Více než desetina představitelů rodin (13,1 %) uvedla, že otec si na rodičovské dovolené nepřál být. Bližší specifikaci těchto důvodů by mohl poskytnout kvalitativní výzkum v podobě sondy do těchto „mužských preferencí“.

Druhým nejčastěji uváděným důvodem této preference je finanční situace, kdy je pro rodinu ekonomicky výhodnější, když otec dítěte přispívá platem do rodinného rozpočtu a v případě jeho „výpadku“ by došlo ke zhoršení finanční situace rodiny. Tento důvod zvolila více jak polovina dotázaných respondentů (54,7 %). Je to pochopitelné, zejména s ohledem na příjmovou nerovnost mezi muži a ženami.

Role žen – matek, hlavních osob zodpovědných za péči a výchovu potomků, byla potvrzována řadou postojů, které jsme v dotazníku zjišťovali, např. že „rodičovská dovolená je vhodnější

pro matky“ (32,5 %), „otec by péči o dítě a domácnost nezvládl“ (14,8 %) a „matka si nepřála, aby byl otec na rodičovské dovolené“ (8,8 %). V souvislosti se zaměstnáním byla jako důvod nástupu na rodičovskou dovolenou matky uváděna obava, že by případný nástup otce mohl poškodit jeho dosavadní pracovní kariéru (9,9 %). Pokud žena před porodem dítěte nepracovala, jednalo o další z možných důvodů, proč byla její rodičovská dovolená preferována (7,4 %). Malá část respondentů (3,1 %) také uvedla jako důvod přetrvávající předsudky ve společnosti ohledně otců na rodičovské dovolené. Přestože se jedná podle respondentů o okrajový jev, vypovídá o obrazu otce ve společnosti.

Méně než tři procenta respondentů (2,7 %) uvedla, že o možnosti, že by mohl být na rodičovské dovolené otec, nevěděla. S ohledem na toto nízké zastoupení odpovědí můžeme usuzovat, že tato skutečnost je ve společnosti známá a ví se o ní.

Mezi nejčastějšími důvody, které uváděli sami respondenti v kolonce „jiné“, se objevovalo, že došlo k rozpadu partnerské dvojice a matka vychovávala dítě sama. Dále se mezi důvody nástupu matky na rodičovskou dovolenou vyskytla i otázka kojení dítěte:

„hlavně jsme chtěli, aby dítě bylo co nejvíce kojené, což já jako muž... jsem na tom špatně.“

Pokud se podíváme na to, jaké jsou hlavní důvody pro to, že zůstal na rodičovské dovolené otec (celkem bylo ve zkoumaném souboru 12 rodin, ve kterých byl otec s dítětem na rodičovské dovolené), zjišťujeme, že v polovině případů to byl právě otec, kdo si přál být na rodičovské dovolené a dalším stejně významným důvodem byla finanční situace v rodině, kdy bylo pro rodinu výhodnější, aby matka pokračovala v zaměstnání. Zde opětovně vidíme, že rozhodování rodin významně ovlivňuje otázka výše příjmu. V momentu, kdy je schopna matka finančně zabezpečit rodinu, padá jedna z významných bariér pro větší participaci otců na rodičovské dovolené.

To, jaké důvody v rodinách převládaly, ovlivňuje do určité míry fakt, zda je rodina úplná či neúplná a rovněž i vzdělání rodičů, které souvisí s příjmem rodiny. Neúplné rodiny ve většině případů tvořily ženy žijící samy se svým dítětem či dětmi. Tato neúplnost rodiny, kde otec chybí, se samozřejmě promítá do důvodů, které matky uváděly pro to, proč se svým dítětem zůstaly na rodičovské dovolené. I u neúplných rodin převládá důvod, že matka sama chtěla být na rodičovské dovolené (85,5 %) a také názor, že rodičovská dovolená je vhodnější pro matky (75,3 %). Současně je pochopitelně nižší podíl důvodů, ve kterých hraje svou roli otec, případně jeho kariéra a zaměstnání. Respondenti s vyšším vzděláním¹⁴ častěji jako důvod čerpání rodičovské dovolené matkou uváděli finanční důvody. Současně pozorujeme, že vzdělání se promítá také do názorů, kdo z rodičů by měl zůstat na rodičovské dovolené. Respondenti s nižším vzděláním častěji než ti s vyšším vzděláním jako důvod uváděli, že je vhodnější pro matky.

¹⁴ Při používání kategorie vzdělání (kterou v dotazníku označil zástupce rodiny) s jistou „rezervou“ předpokládáme, že platí převažující vzdělanostní homogamie rodičů, tedy že mají oba partneři stejný stupeň vzdělání.

Tabulka 7 Čerpání rodičovské dovolené matkou, z důvodu „RD je vhodnější pro matky“ podle dosaženého vzdělání respondentů

Čerpání rodičovské dovolené matkou, z důvodu „RD je vhodnější pro matky“ podle dosaženého vzdělání respondentů	
Nejvyšší dosažené vzdělání	<i>Důvod čerpání RD matkou: rodičovská dovolená je vhodnější pro matky</i>
Základní vzdělání	35,4 %
Střední bez maturity	39,2 %
Střední s maturitou	32,1 %
Vyšší odborné, vysokoškolské	29,0 %

Platí, že v Česku stále převládá stav, kdy na rodičovské dovolené zůstává s dítětem matka. Nejvýrazněji se na rozhodnutí, proč se tato preference prosazuje, projevuje přání samotné matky pečovat o dítě. Otázkou zůstává, jak máme tomuto přání rozumět, to je ale otázka pro kvalitativní výzkum mezi ženami samotnými. Přetrvává rovněž sdílená představa ženy – matky pečující o dítě v nízkém věku. Pro řadu rodin je tato volba také ekonomicky výhodnější, neboť hlavní podíl v rodinném rozpočtu stále tvoří měsíční příjem otce. Příjmová nerovnost je jednou z bariér, které znemožňují větší participaci mužů na rodičovské dovolené. O možnosti nástupu otců na rodičovskou dovolenou se ví, zásadní pro rozhodování rodin je právě otázka financí a závislosti na jednom příjmu.

5.3.2 Co může ovlivnit rozhodování otce jít na rodičovskou dovolenou?

Z toho, co bylo řečeno výše, můžeme vyvodit, že rozhodnutí, kdo z rodičů bude čerpat rodičovskou dovolenou, se významně odvíjí od finanční situace rodiny, která má značný vliv na rozhodování, ale i od osobní volby partnerů (v tomto případě nejčastěji žen). Svou roli hraje také celkové vnímání role matky ve společnosti, kdy se očekává, že o dítě v nízkém věku bude pečovat matka. Otcové se staví, buď sami anebo díky působení svého okolí, do role, kterou provází nejistota a přesvědčení o neschopnosti zvládnout péči o malé dítě. S názorem, že rodičovská dovolená je vhodnější pro matky, se ztotožňuje více jak třetina mužů (38,5 %) a méně než třetina žen (32,3 %). S tím, že by otec péči o dítě nezvládl, souhlasí více než desetina mužů (12,3 %) a méně než šestina žen (14,8 %).

Podíl těch, kteří si myslí, že otcové nejsou dostatečně kompetentní k pečování o malé dítě, je však méně než jedna pětina (14,8 %). Můžeme diskutovat o tom, že za tímto názorem nedostatečné kompetence otců stojí tři zbylé a důležité faktory – osobní volba (která je kulturně podmíněná), finanční situace rodiny a postoje společnosti jako celku.

Mluvíme-li o postojích vyjadřujících přesvědčení, že rodičovská dovolená je vhodnější pro matky, automaticky to neznamená, že je role otců v péči o dítě odsunuta do pozadí. Jak z výzkumu vyplynulo, více jak dvě třetiny rodin (70,1 %) považují za přínosné, pokud by bylo zavedeno krátkodobé placené volno pro otce v době šesti týdnů po porodu dítěte, a třeba i tímto způsobem otce angažovalo do péče o dítě.

Více než polovina (54,2 %) rodin se kladně vyjádřila k opatření, jež by umožňovalo čerpat tříměsíční bonus k rodičovskému příspěvku, pokud by se partneři v péči o dítě vystřídal. Častěji s tímto možným opatřením souhlasily rodiny, ve kterých zůstávala na rodičovské dovolené matka z důvodů finanční situace (54,5 %), matka nepracovala (57 %), případně si sama matka přála být na rodičovské dovolené (50 %). Mezi rodinami, kde by odchod na rodičovskou dovolenou negativně ovlivnil kariéru otce, volilo zavedení tohoto opatření méně respondentů (48 %), podobně jako v rodinách, ve kterých matka nechtěla, aby byl otec na rodičovské dovolené (40 %).

Rozhodování otců o možnosti využití rodičovské dovolené je ovlivněno mnoha faktory. Jak ukazuje i tento výzkum, v české společnosti stále převládá řada stereotypů, které určují místo otce jako živitele rodiny, nikoli jako rodiče pobírajícího podporu v rámci rodičovské dovolené při péči o malé dítě. Stejně tak panuje v řadě případů přesvědčení, že žena má větší předpoklady k péči o malé dítě a muž by tuto péči nebyl schopen zvládnout tak dobře. Otcové nevyužívají možnosti být na rodičovské dovolené také z ekonomických důvodů, racionální volba preferuje vyšší příjem, který bývá právě na straně muže. Objevily se rovněž obavy z toho, že by rodičovská dovolená negativně ovlivnila kariéru otce. Neznamená to však, že je role otců v péči o dítě v nejranějších fázích života odsunuta do pozadí. Více než tři čtvrtiny rodin považuje za přínosné, pokud by bylo zavedeno krátkodobé placené volno pro otce v době šesti týdnů po porodu dítěte. Rodiny by rovněž ocenily opatření, které by umožňovalo čerpat tříměsíční bonus k rodičovskému příspěvku, pokud by se partneři v péči o dítě vystřídal. Názory rodin, ve kterých možnost rodičovské dovolené otcové nevyužívají, se pohybují mezi dvěma póly – jsou zde otcové, kteří by se, nebýt ekonomického dopadu na rodinu, nástupu na rodičovskou dovolenou nebránili a také ti, kteří by možnosti z výše uvedených důvodů nevyužili, ani kdyby jim to finanční situace rodiny umožňovala.

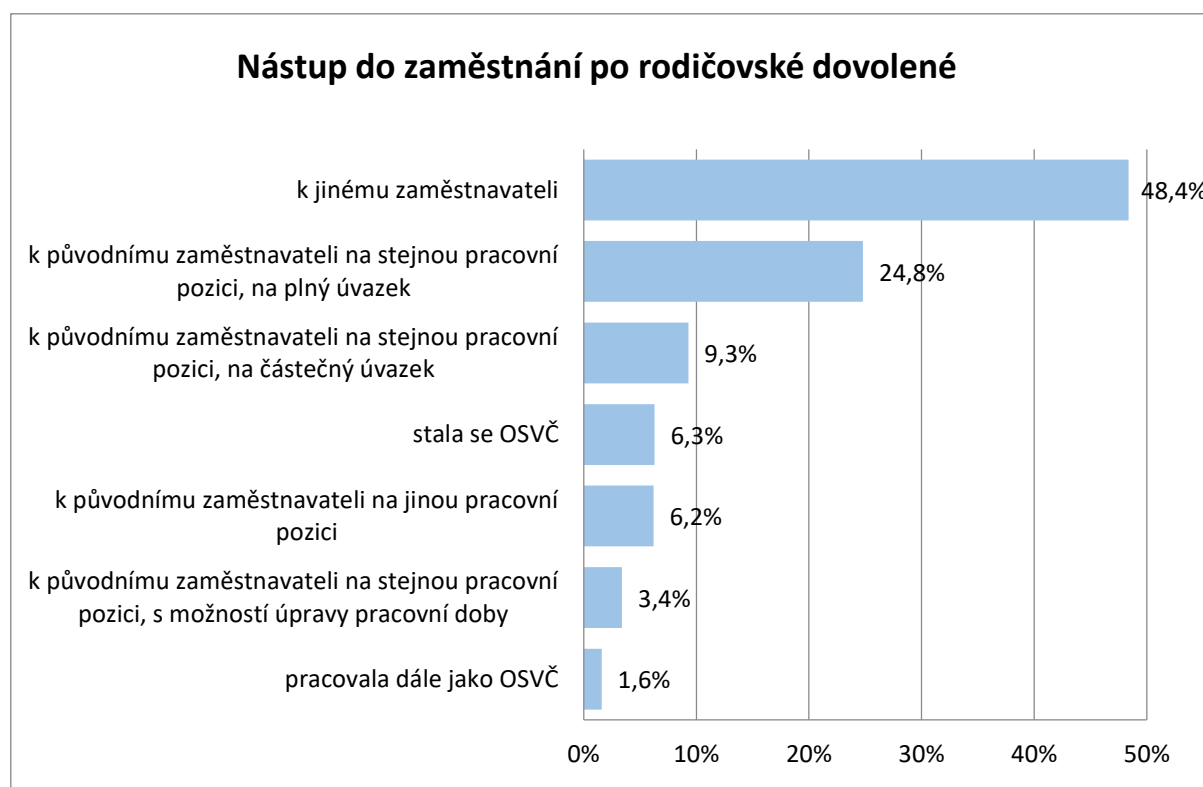
5.3.3 Návrat rodiče na trh práce

Z těch rodičů, kteří byli na rodičovské dovolené, téměř dvě třetiny (65,8 %) uvedly, že mají **zkušenost s nastupováním (případně návratem) do zaměstnání** po skončení rodičovské dovolené.

Ti, kteří uvedli, že s nástupem do zaměstnání po rodičovské dovolené mají již zkušenost, byli dále dotazováni, kam nastoupili. K původnímu zaměstnavateli se vracely více než dvě pětiny respondentů (43,7 %) – přibližně čtvrtina (24,8 %) na stejnou pozici na plný úvazek, necelá

desetina (9,3 %) na stejnou pozici na částečný úvazek, na stejnou pozici s možností úpravy pracovní doby pak necelá dvacetina respondentů (3,4 %) a na jinou pozici u původního zaměstnavatele méně než desetina respondentů (6,2 %). Naopak téměř polovina (49,3 %) uvedla (tzn. každý druhý, každá druhá), že po návratu z rodičovské dovolené nastoupila k jinému zaměstnavateli. Stát se osobou samostatně výdělečně činnou (OSVČ) po ukončení rodičovské dovolené zvolila necelá desetina respondentů (6,5 %) a zhruba jedno procento respondentů (1,4 %) nadále pracovalo jako OSVČ (jako dříve). Nástup na rodičovskou dovolenou tedy ve většině případů znamená diskontinuitu v pracovní kariéře a mnohdy nové začátky u jiného zaměstnavatele.

Graf 8 Nástup do zaměstnání po rodičovské dovolené



V případě, že došlo u respondentů po ukončení rodičovské dovolené ke změně zaměstnavatele či pracovní pozice, byli dále dotazováni, jak se tato změna promítla v pěti oblastech, kterými byly velikost mzdy, odbornost pozice, čerpání zaměstnaneckých benefitů, délka pracovní doby a vzdálenost dojíždění do zaměstnání. Zde je potřeba zdůraznit, že se jedná o subjektivní hodnocení změny jako takové, která není objektivně měřitelná (např. že bychom porovnávali délku pracovní doby či vzdálenost do zaměstnání mezi jednotlivými případy).

Nejdříve se budeme věnovat tomu, jakou mají zkušenost s nástupem do zaměstnání po rodičovské dovolené ženy. V případě finančního ohodnocení uvedly více než dvě pětiny respondentek (43,9 %), že došlo k jeho zhoršení, naopak u více než třetiny žen (35,9 %) došlo ke zlepšení jejich finančního ohodnocení a u více než pětiny respondentek (20,2 %) se situace

nijak nezměnila. Přičemž nejvýrazněji změnu k horšímu ve výši měsíčního příjmu uváděly ženy, které se staly OSVČ (55,4 %).

Co se týká odbornosti pozice, více než třetina (37,5 %) respondentek uvedla, že došlo ke změně k lepšímu, pro více než čtvrtinu (28 %) se naopak jednalo o změnu k horšímu. Nejčastěji změnu k horšímu pozorovaly ženy, které nastupovaly k původnímu zaměstnavateli, ale na jinou pozici (52,8 % z nich změnu ohodnotilo směrem k horšímu). V případě čerpání benefitů v zaměstnání si téměř polovina respondentek (48,9 %) pohoršila a čtvrtina (24,1 %) zaznamenala změnu k lepšímu. Nejčastěji označovaly jako zhoršení čerpání benefitů ženy, které se staly OSVČ (67,3 % z nich), na druhém místě pak ženy, které nastupovaly k jinému zaměstnavateli (40,3 % z nich).

Změnu k lepšímu v oblasti pracovní doby zaznamenala více než polovina respondentek (51,3 %), změnu k horšímu označila naopak pětina dotazovaných žen (20,3 %). Změnu k lepšímu deklarují především ženy, které se staly OSVČ (50 % z nich), ale také ženy, které nastupovaly k jinému zaměstnavateli (54,1 % z nich).

Dojíždění do zaměstnání hodnotily jako lepší téměř dvě pětiny dotazovaných žen (39 %), pro více než jednu pětinu (23,1 %) se jednalo o změnu k horšímu.

Kam nastupují muži do zaměstnání po rodičovské dovolené? Nadpoloviční většina z celkově 23 odpovídajících mužů se s touto zkušeností vrátila ke stejnému zaměstnavateli na stejnou pozici a ve stejném rozsahu úvazku.

Téměř polovina rodičů nastupuje po skončení rodičovské dovolené k jinému zaměstnavateli. Více než dvě pětiny rodičů se navrací k zaměstnavateli původnímu. Rodičovská dovolená obvykle představuje diskontinuitu v pracovní kariéře. Nejedná se ale o absolutní zhoršení pozice. Pokud rodiče po nástupu do zaměstnání vnímají nějaké změny, pak si pohoršují v oblasti finančního ohodnocení a možnosti čerpat v zaměstnání benefity. Naopak u odbornosti pozice, délky pracovní doby a délky dojíždění zaznamenávají respondenti spíše změny k lepšímu. Pokud respondent nastoupil do jiného zaměstnání, pak se ze jmenovaných oblastí nejméně mění hodnocení délky dojíždění.

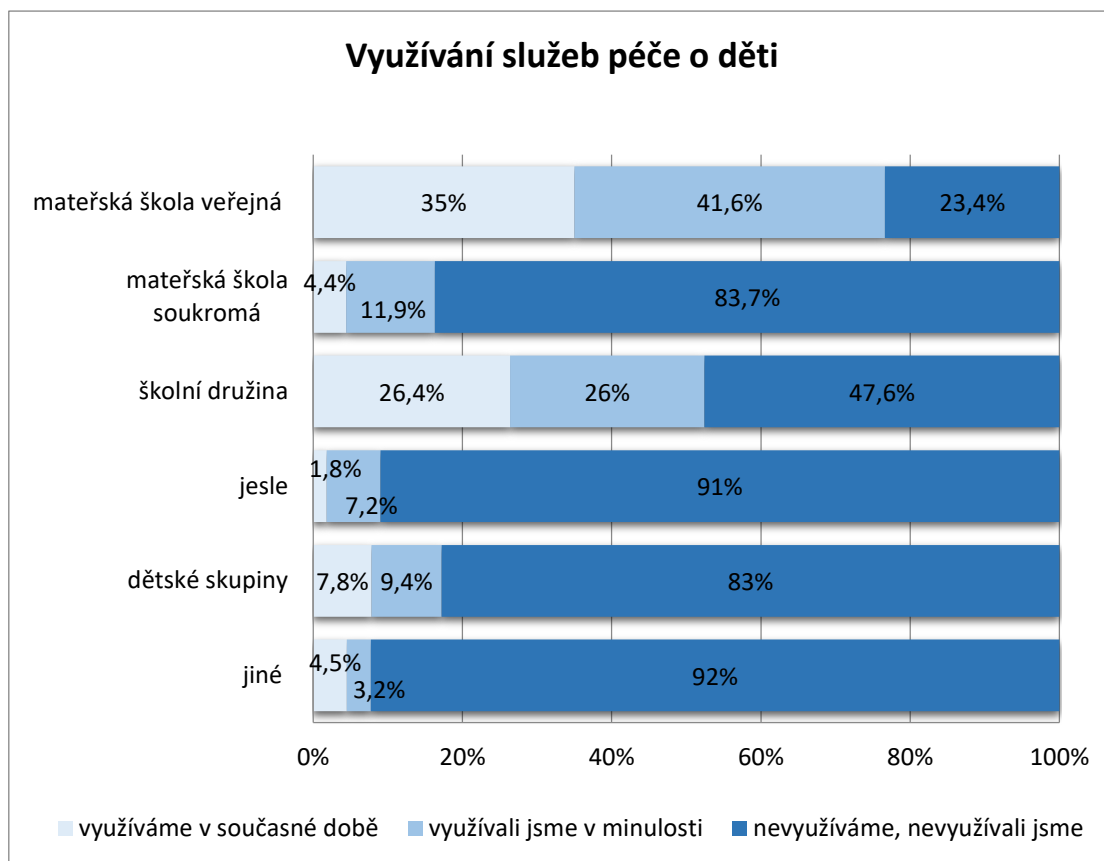
5.4 Služby péče o dítě

5.4.1 Dostupnost služeb péče o dítě z hlediska finančního a z hlediska místní dostupnosti

Služeb péče o dítě využívá v současné době více než polovina (53,5 %) z námi dotazovaných rodin se závislými dětmi, v minulosti pak těchto služeb využívalo 56,7 %. Méně než šestina rodin (15,3 %) žádné služby nevyužívala.

Respondenti měli na výběr z následující nabídky služeb: mateřská škola veřejná (MŠ veřejná), mateřská škola soukromá (MŠ soukromá), školní družina, jesle¹⁵ a dětská skupina. V závěru měli i možnost v rámci odpovědi „jiné“ napsat další služby, které případně využívají nebo dříve využívali. Přehled v současnosti i v minulosti využívaných služeb přináší graf č 9.

Graf 9 Využívání služeb péče o děti



Služeb veřejné mateřské školy (dále MŠ) v současné době využívá přibližně třetina dotazovaných rodin (35 %) a více než dvě pětiny (41,6 %) jich využívaly v minulosti. Téměř čtvrtina rodin (23,4 %) s touto službou zkušenost nemá, především proto, že děti v rodině jsou mladší tří let nebo je matka na rodičovské dovolené s mladším dítětem.

Soukromou MŠ navštěvují děti méně než jedné dvacetiny respondentů (4,4 %) a více než jedna desetina rodičů (11,9 %) své děti do soukromé MŠ posílala v minulosti. Služeb soukromé MŠ využívají anebo využívaly nejčastěji rodiny úplné (75,8 %), neúplné rodiny

¹⁵ Jesle do března 2012 spadaly pod resort Ministerstva zdravotnictví. Jejich právní úprava byla obsažena především v zákoně č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, dále ve vyhlášce Ministerstva zdravotnictví ČR č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi. Při provozování jeslí jako nestátního zdravotnického zařízení se postupovalo v souladu se zákonem č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních. Od 1. 4. 2012 se platnost zákona č. 20/1966 Sb. ruší. Podle § 124 odst. 1 nového zákona o zdravotních službách č. 372/2011 Sb. (přechodná ustanovení) se provozování jeslí jako zdravotnických zařízení podle dosavadních předpisů musí ukončit nejpozději do 31. 12. 2013. Od dubna 2013 mohou být jesle provozovány např. jako vázaná živnost „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“ podle zákona o živnostenském podnikání.

z přibližně jedné čtvrtiny (24,2 %). Většina dotázaných (83,7 %) však služeb soukromých MŠ nevyužívala.

Do školní družiny posílá své děti více než čtvrtina dotazovaných rodičů (26,4 %) a v minulosti ji využívala rovněž více než čtvrtina respondentů (26 %), téměř polovina rodičů (47,6 %) služeb školní družiny nevyužívá nebo nevyužívala. Jedním z důvodů je předškolní věk dětí. U rodin se závislými dětmi školního věku nevyužívá školní družinu více než desetina z nich (13,5 %).

Přibližně dvě procenta dotázaných (1,8 %) vodí v současnosti své děti do jeslí. V minulosti tak činila ani ne desetina respondentů (7,2 %). Naopak převážná většina dotazovaných (91 %) pro své děti služeb jeslí nikdy nevyužila.

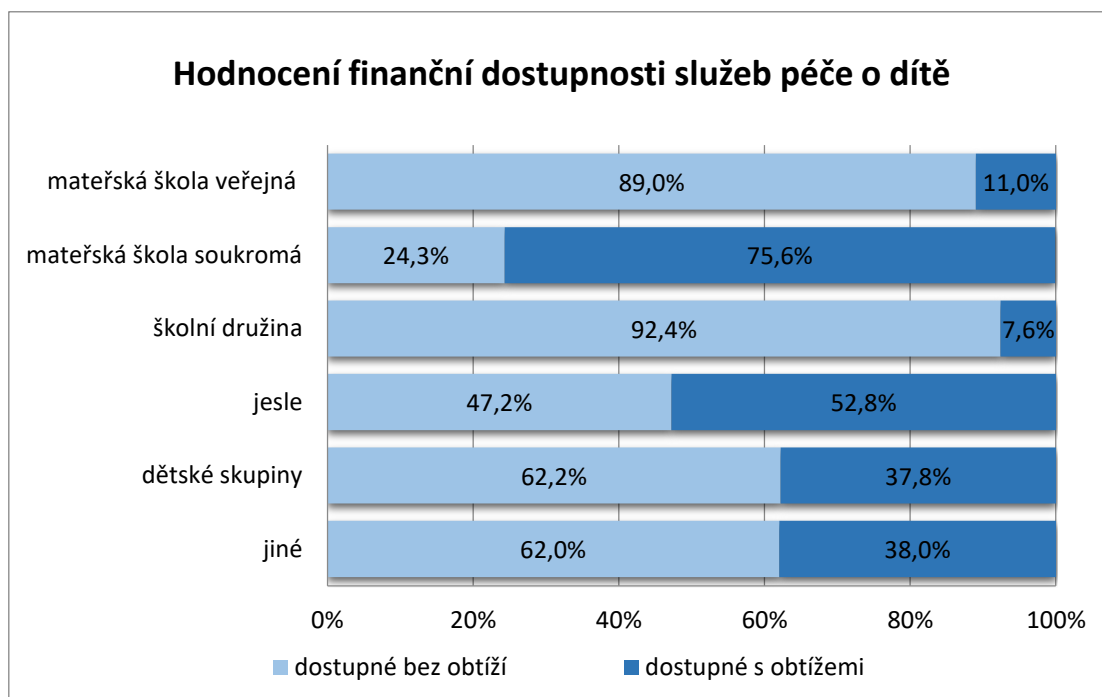
Dětské skupiny využívá necelá desetina rodičů (7,8 %) a v minulosti jejich služeb využila také zhruba jedna desetina (9,4 %). Není to však příliš obvyklé, více než čtyři pětiny dotazovaných (83 %) zaškrtnulo kolonku „nevyužíváme/nevyužívali jsme“.

Jiných, námi nespecifikovaných služeb péče o děti využívá necelých pět procent dotázaných (4,5 %), v minulosti to bylo ještě méně (2,2 %). Většinou se mezi těmito službami objevovaly různé zájmové organizace, příměstské tábory nebo mateřská či rodinná centra. Více než devět desetin dotazovaných (92 %) však nemá zkušenosti s jinými službami péče o děti, než jaké byly zahrnuty do možností v této otázce.

- **Hodnocení finanční dostupnosti služeb péče o dítě**

Následující graf ukazuje, jak dotázaní hodnotili finanční dostupnost služeb péče o dítě.

Graf 10 Hodnocení finanční dostupnosti služeb péče o dítě



MŠ veřejné jsou pro většinu rodin (89 %) finančně dostupné bez obtíží, miníme tím ty rodiny, které s těmito zařízeními měly nějakou zkušenost. Více než desetina rodin (11 %) pak hodnotila MŠ jako dostupné, ale s obtížemi, tedy jinak řečeno jako „nákladné“. Na tom, zda rodina hodnotila MŠ veřejnou jako finančně dostupnou s obtížemi či bez obtíží, se do značné míry podílí to, zda se jedná o rodinu úplnou či neúplnou. Navštěvování veřejné MŠ představuje finanční zátěž pro téměř jednu pětinu neúplných rodin (17,3 %) a necelou jednu desetinu rodin úplných (8,4 %).

MŠ soukromé se jeví jako finančně dostupné s obtížemi pro tři čtvrtiny rodin (75 %), které měly nějakou zkušenost s touto službou. Finančně bez obtíží je hodnotí pouze necelá čtvrtina dotázaných (24,3 %). Pokud vyhodnotíme, jak je hodnocena finanční dostupnost z hlediska úplnosti/neúplnosti rodin, nenalezneme zde významné rozdíly.

Školní družina pro většinu rodin (92,4 %) nepředstavuje nebo v minulosti nepředstavovala větší finanční zátěž. Školní družinu jako službu finančně dostupnou s obtížemi hodnotila necelá desetina dotázaných rodin (7,6 %). Také mezi rodinami, pro které družina představuje finanční zátěž, nalezneme častěji rodiny neúplné (11,2 %), méně často rodiny úplné (5,4 %).

Jesle jsou/byly pro necelou polovinu rodin (47,2 %) finančně dostupné bez obtíží, avšak více než polovina rodin (52,8 %) je hodnotí jako „drahé“. Rodiče, kteří mají zkušenost s využíváním jeslí a žijí samostatně, hodnotí tato zařízení ve více než polovině případů (55,8 %) jako finančně obtížně dostupné. Rodiče z úplných rodin pak finanční dostupnost jeslí vnímají jako problematickou ve dvou pětinach případů (41,1 %).

Pokud se jedná o dětské skupiny, jsou pro více než polovinu dotázaných rodičů (62,2 %) finančně dostupné. Pro více jak třetinu respondentů (37,8 %) se však jeví jako nákladné. Také zde nalézáme rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami. Ve dvou pětinach případů (40 %) je hodnotí rodiče z neúplných rodin jako dostupné s obtížemi, rodiny úplné je takto hodnotí „pouze“ v jedné třetině případů (31,9 %).

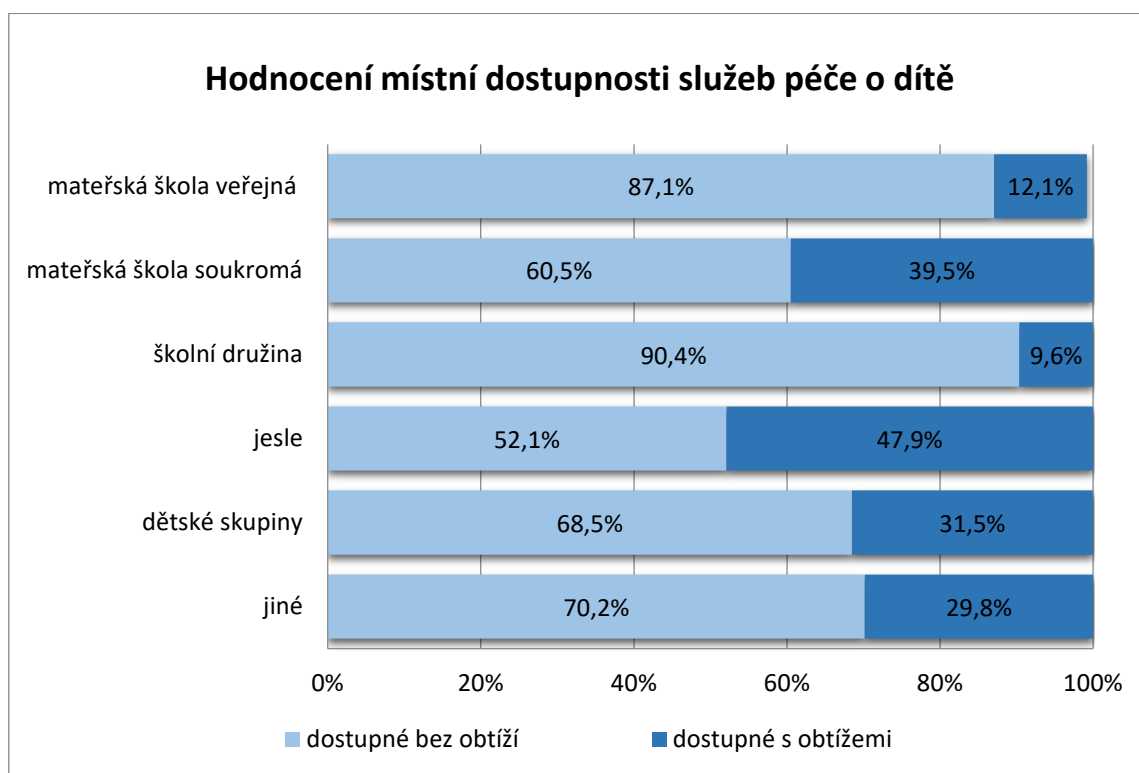
Jiné služby péče o dítě hodnotí jako finančně dostupné bez obtíží více než polovina těch, kteří je využívají/využívali (62 %). Nedostupné jsou pro více než jednu třetinu (38 %) dotázaných rodin.

Pro neúplné rodiny se závislými dětmi jsou ve srovnání s rodinami úplnými služby péče o dítě hůře finančně dostupné. Největší rozdíly jsou patrné u posuzování finanční dostupnosti MŠ veřejných (rozdíl o více než 8 %) a dětských skupin (rozdíl o více než 8 %). Výjimku představují MŠ soukromé, kde v hodnocení finanční náročnosti neexistuje mezi rodinami úplnými a neúplnými rozdíl. Tato služba je považována za finančně nákladnou pro všechny rodiny.

- **Hodnocení místní dostupnosti služeb péče o dítě**

Dále jsme zjišťovali místní dostupnost služeb péče o dítě (viz následující graf).

Graf 11 Hodnocení místní dostupnosti služeb péče o dítě



Téměř devět desetin rodin (87,1 %), které mají zkušenost s MŠ veřejnou, hodnotí toto zařízení jako bez problémů dostupné v místě bydliště. Více než jedna desetina rodin (12,1 %) uvedla, že se jedná o službu dostupnou s obtížemi. Jak je z následující tabulky zřejmé, místní dostupnost veřejné MŠ je označována za obtížnou nejčastěji rodinami žijícími v obcích do 5 tisíc obyvatel (14,3 %) a rovněž rodinami žijícími ve městech nad 100 tisíc obyvatel (11,9 %).

Tabulka 8 Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností veřejné mateřské školy

<i>Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností veřejné mateřské školy</i>		
Velikost obce (počet obyvatel)	<i>Místní dostupnost MŠ veřejné bez obtíží</i>	<i>Místní dostupnost MŠ veřejné s obtížemi</i>
do 4 999 obyvatel	85,7 %	14,3 %
5 000 - 19 999 obyvatel	88,2 %	9,8 %
20 000 - 99 999 obyvatel	92,4 %	7,6 %
nad 100 000 obyvatel	88,1 %	11,9 %

Soukromé MŠ jsou bez problému dostupné pro méně než dvě třetiny dotázaných (60,5 %), naopak jako příliš vzdálené je hodnotí více než třetina rodin (39,5 %). Také zde nalézáme rozdíly mezi rodinami a to na základě velikosti sídla – počtu obyvatel v místě jejich bydliště. Nejvíce obtížná je dle respondentů místní dostupnost MŠ soukromé v malých obcích do 5 tisíc obyvatel (47,7 %) a také v obcích mající 5 000 až 19 999 obyvatel (31,4 %). Naopak jako nejméně vzdálenou ji hodnotí respondenti žijící ve městech mezi 20 000 až 99 999 obyvateli (16,7 %).

Tabulka 9 Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností soukromé mateřské školy

<i>Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností soukromé mateřské školy</i>		
Velikost obce (počet obyvatel)	<i>Místní dostupnost MŠ soukromé bez obtíží</i>	<i>Místní dostupnost MŠ soukromé s obtížemi</i>
do 4 999 obyvatel	52,3 %	47,7 %
5 000 - 19 999 obyvatel	68,6 %	31,4 %
20 000 - 99 999 obyvatel	83,3 %	16,7 %
nad 100 000 obyvatel	71,0 %	29,0 %

Školní družiny jsou pro většinu (90,4 %) dotázaných co do polohy vyhovující, umístění ale nevyhovuje v téměř desetině případů (9,6 %). Jesle jsou pro ty, kteří s jejich službami měli zkušenost, dostupné bez obtíží pro více než polovinu rodin (52,1 %). Naopak příliš vzdálené jsou pro méně než polovinu (47,9 %) rodin. Také v případě jeslí mají největší problém s dostupností rodiny žijící v obcích do 5 tisíc obyvatel (60,9 %), jak je patrné z následující tabulky.

Tabulka 10 Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností jeslí

<i>Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností jeslí</i>		
Velikost obce (počet obyvatel)	<i>Místní dostupnost jeslí bez obtíží</i>	<i>Místní dostupnost jeslí s obtížemi</i>
do 4 999 obyvatel	39,1 %	60,9 %
5 000 - 19 999 obyvatel	57,1 %	42,9 %
20 000 - 99 999 obyvatel	75,8 %	24,2 %
nad 100 000 obyvatel	51,4 %	48,6 %

Dětské skupiny jsou místně dostupné pro více než dvě třetiny dotázaných (68,5 %), naopak obtížně dostupné jsou dostupné pro necelou třetinu (31,5 %) dotázaných. Bez problémů se do místa, kde jsou nabízeny ostatní služby péče o dítě, dostanou více než dvě třetiny

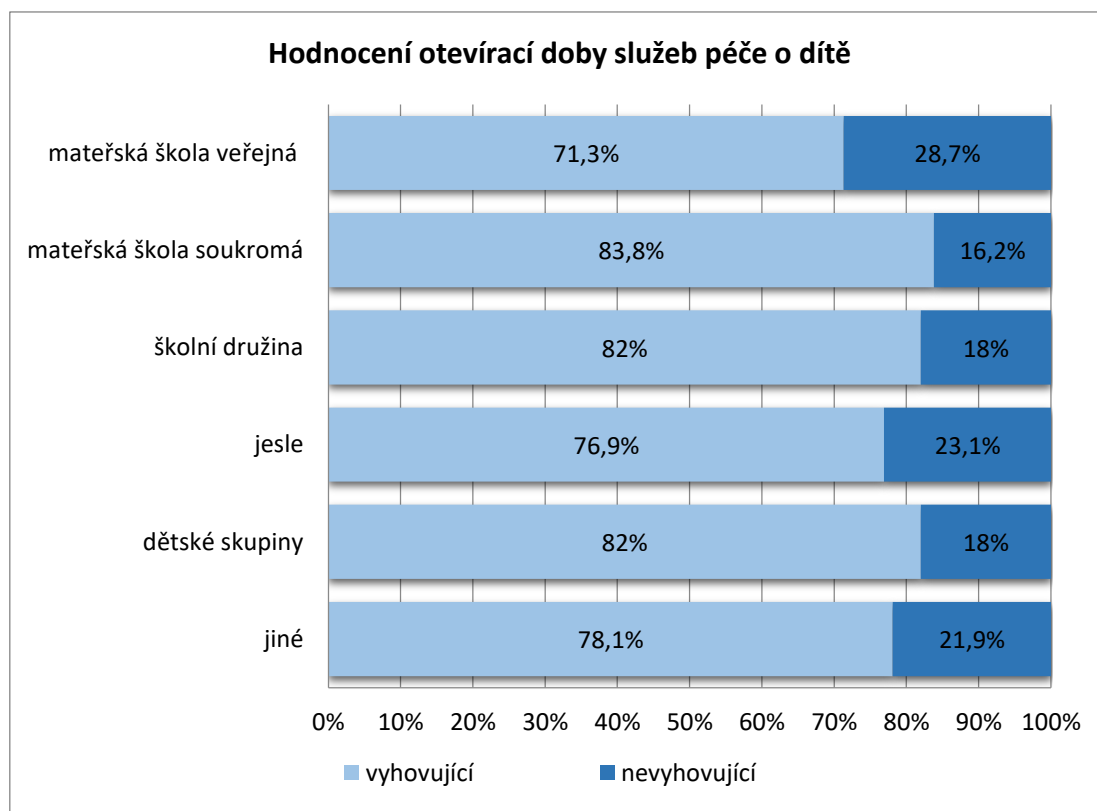
respondentů (70,2 %). Problém s tím má necelá třetina rodičů (29,8 %). Velikost obce zde neměla žádný vliv a neprojevila se tak jako u přechozích případů.

Pokud jde o místní dostupnost mateřských škol, jeslí, školních družin a dalších zařízení zajišťujících služby péče o dítě, nejvíce problematická je situace v malých obcích, což je dáno infrastrukturou venkova a rezervami v jeho občanské vybavenosti. Obdobně je však za nevyhovující shledávána i místní dostupnost zmíněných služeb ve velkých městech nad 100 tisíc obyvatel, pravděpodobně kvůli velkému počtu zájemců nebo špatné dostupnosti služeb v okrajových částech velkých měst. Nejlepší situace týkající se místní dostupnosti zaznamenáváme u středně velkých obcí s počtem obyvatel od 20 do 100 tisíc.

- **Hodnocení otevírací doby zařízení poskytujících služby péče o dítě**

Následující graf ukazuje, jak dotázaní hodnotili otevírací dobu služeb péče o dítě.

Graf 12 Hodnocení otevírací doby služeb péče o dítě



Otvírací doba veřejných MŠ vyhovovala téměř třem čtvrtinám rodin (71,3 %), které měly s těmito zařízeními zkušenosti. Naopak nevyhovovala zhruba čtvrtině dotázaných (28,7%). Velikost místa bydliště v tomto případě nehraje žádnou roli. Souvislost se projevila mezi spokojeností s otevírací dobou a počtem dětí v rodině – čím měly rodiny více dětí, tím častěji hodnotily otevírací dobu veřejné MŠ hůře (jako nevyhovující).

Více než čtyři pětiny rodičů (83,8 %) byly spokojeny s otevírací dobou soukromých mateřských škol. Nespokojena byla přibližně jedna šestina rodin (16,2 %). Nejvíce nespokojeni byli rodiče, kteří žijí v obci mající 20 000 až 99 000 obyvatel (21,4 %).

Tabulka 11 Souvislost mezi velikostí obce a hodnocením otevírací doby soukromé mateřské školy

<i>Souvislost mezi velikostí obce a hodnocením otevírací doby soukromé mateřské školy</i>		
Velikost obce (počet obyvatel)	<i>Spokojenost s otevírací dobou MŠ soukromé</i>	<i>Nespokojenost s otevírací dobou MŠ soukromé</i>
do 4 999 obyvatel	90,8 %	9,2 %
5 000 - 19 999 obyvatel	86,3 %	13,7 %
20 000 - 99 999 obyvatel	78,6 %	21,4 %
nad 100 000 obyvatel	85,5 %	14,5 %

Otvírací doba školní družiny vyhovovala více jak čtyřem pětinám rodin (82 %) a naopak nevyhovovala zhruba jedné pětině rodičů (18 %). Otvírací dobu hodnotily jako nevyhovující častěji rodiny s více dětmi. Velikost místa bydliště nemá na toto hodnocení (významný) vliv.

Spokojenost s otevírací dobou jeslí vyjádřily více než tři čtvrtiny rodičů (76,9 %), naopak problém jejich otevírací doba představovala pro méně než jednu čtvrtinu dotázaných (23,1 %). Nejčastěji spokojené s otevírací dobou tohoto zařízení byly rodiny žijící ve městech nad 100 tisíc obyvatel (82,9 %).

Tabulka 12 Souvislost mezi velikostí obce a hodnocením otevírací doby jeslí

<i>Souvislost mezi velikostí obce a hodnocením otevírací doby jeslí</i>		
Velikost obce (počet obyvatel)	<i>Spokojenost s otevírací dobou jeslí</i>	<i>Nespokojenost s otevírací dobou jeslí</i>
do 4 999 obyvatel	78,3 %	21,7 %
5 000 - 19 999 obyvatel	77,1 %	22,9 %
20 000 - 99 999 obyvatel	84,8 %	15,2 %
nad 100 000 obyvatel	82,9 %	17,1 %

Dětské skupiny zajišťují provoz ve vhodnou dobu podle více než tří čtvrtin respondentů (78,1 %) respondentů, naopak záporně provozní dobu hodnotila více než jedna pětina rodin (21,9 %). Na spokojenost rodičů s provozní dobou dětských skupin nemá vliv velikosti obce, ve které rodiny žijí.

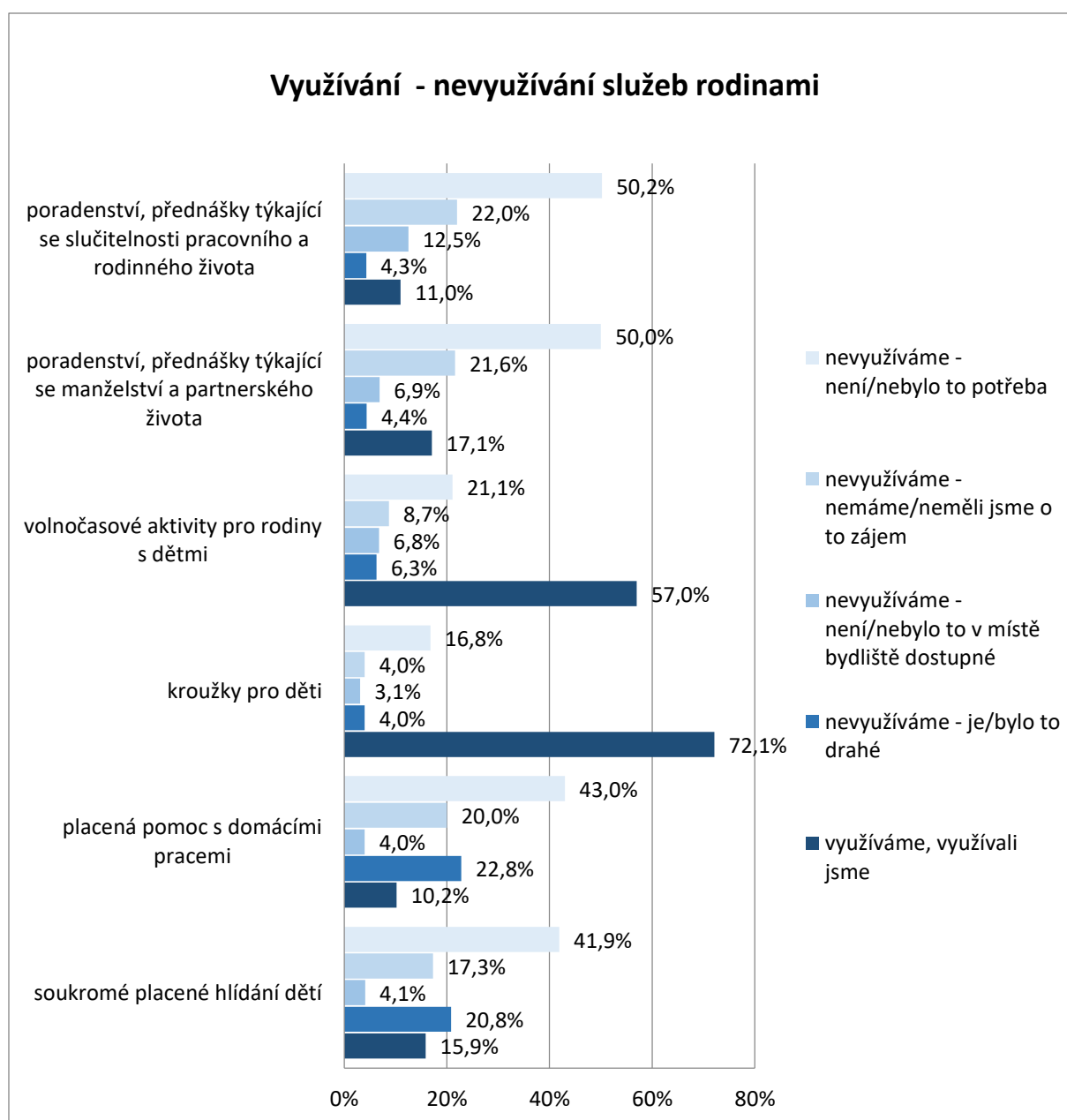
Otevírací doba veřejných MŠ vyhovuje častěji rodinám s menším počtem dětí. Čím mají rodiny více dětí, tím více hodnotí otevírací dobu veřejné MŠ jako nevyhovující. Obdobně hodnotily vícečetné rodiny i otevírací dobu školních družin. Velikost místa bydliště neměla na hodnocení otevírací doby veřejných mateřských škol a školních družin významný vliv. Rodiny se závislými dětmi, které využívaly služeb jeslí, byly ve většině s jejich otevírací dobou spokojeny a obdobně tomu bylo i u dětských skupin. Co se týče MŠ soukromých, nejvíce si rodiny stěžují na jejich otevírací dobu ve středně velkých obcích.

5.5 Využití komerčních a nekomerčních služeb na podporu rodiny

Následující pasáž se věnuje tomu, jaké komerční a nekomerční služby využívají rodiny se závislými dětmi na podporu rodiny.

Nejčastějšími službami, které rodiny využívají a/nebo v minulosti využívaly, jsou kroužky pro děti a volnočasové aktivity pro rodiny s dětmi. Kroužky pro děti navštěvovaly děti z téměř tří čtvrtin rodin (72,1 %). Necelá pětina rodin pak uvedla, že kroužky nevyužívala, protože to nebylo potřeba (16,8 %). Kroužky pro děti hodnotila jako finančně náročné čtyři procenta rodin. Přibližně tři procenta rodin (3,1 %) uvedla, že tato služba pro ně není místně dostupná.

Graf 13 Využívání – nevyužívání služeb rodinami



Vliv na využívání kroužků pro děti má především počet dětí v rodině a jejich věk. V rodinách, které mají malé děti do tří let, více než třetina dotázaných (39,8 %) odpovídala, že kroužky nevyužila, protože to zkrátka nebylo potřeba. Současně téměř jedna třetina rodin s jedním dítětem (32 %) kroužky nevyužívá, protože to nepovažuje za potřebné.

Vliv na využívání kroužků pro děti má především počet dětí v rodině a jejich věk. Další faktory, jakými jsou např. úplnost rodiny, finanční stránka (kolik stojí, příjmy rodiny), místní dostupnost, užívání této služby významně neovlivňují.

Volnočasové aktivity využívá a/nebo v minulosti využívala ve více než polovina rodin (57 %). Také zde pozorujeme vliv věku dětí. Volnočasové aktivity méně často využívají rodiny s malými dětmi do tří let (26,9 %) a rovněž rodiny s dětmi staršími 16 let (26,5 %).

Další ze služeb, které lze zařadit do komerční sféry, je soukromé placené hlídání dětí. Jak ukazuje dříve uvedený graf č. 13, více než čtyři pětiny rodin (84,1 %) nevyužívají, a ani v minulosti nevyužily, soukromé placené hlídání dětí. Převážně rodiny uvádějí, že tuto službu nepotřebují (41,9 %). Více než pětina rodin (20,8 %) jako důvod nevyužívání této služby uvádí finanční omezení. Téměř šestina rodin tuto službu někdy využila (15,9 %). Využívání či nevyužívání soukromého placeného hlídání dětí souvisí také s tím, jaké jiné služby rodiny vůbec využívaly (MŠ veřejné a soukromé, jesle nebo dětské skupiny).

Soukromé placené hlídání častěji využívají rodiny (17,8%), jejichž děti navštěvují některé ze zařízení (MŠ veřejnou nebo soukromou, školní družinu, jesle anebo dětskou skupinu); méně často rodiny, jejichž děti žádné z těchto zařízení nevyužívaly (5,8 %). Další analýza ukázala, že nejméně využívají nebo využívaly placené hlídání dětí rodiny, které někdy využívaly služeb MŠ veřejné (16,6 %), naopak nejčastěji toto hlídání dětí využívají rodiče, jejichž potomci někdy navštěvovali MŠ soukromou (37,3 %).

Tabulka 13 Souvislost mezi využíváním služeb péče o dítě a využíváním soukromého placeného hlídání dětí

Souvislost mezi využíváním služeb péče o dítě a využíváním soukromého placeného hlídání dětí					
Využívání služeb péče o dítě (v současnosti a/nebo v minulosti)	Využíváme/ využívali jsme	Nevyužíváme /nevyužili jsme, bylo to drahé	Nevyužíváme /nevyužili jsme, nebylo to v místě bydliště	Nevyužíváme /nevyužili jsme, nebyl zájem	Nevyužíváme /nevyužili jsme, nebylo potřeba
MŠ veřejné	16,6 %	22,5 %	4,2 %	17,1 %	39,6 %
MŠ soukromé	37,3 %	21,8 %	2,2 %	17,7 %	20,8 %
Školní družina	18,2 %	21,7 %	4,0 %	16,1 %	39,7 %
Jesle	32,5 %	20,3 %	5,6 %	12,1 %	29,2 %
Dětské skupiny	25,9 %	23,4 %	3,4 %	20,0 %	27,2 %

Současně, jak z analýzy dat vyplývá, existuje souvislost mezi tím, jaké možnosti v zaměstnání rodiče dětí (ne)mají a tím, zda využívají soukromé placené hlídání dětí, přičemž se zde promítá také výše dosaženého vzdělání. Souhrnně lze tvrdit, že pokud rodiče mají/měli v zaměstnání možnost čerpat některý z prorodinných benefitů (práce z domu, zkrácení pracovního úvazku, volba pružné pracovní směny hlídání dětí na pracovišti nebo poskytování příspěvků na hlídání dětí zaměstnavatelem), využívaly rodiny soukromého placeného hlídání dětí častěji. Mezi rodiči, kteří mají výše jmenované možnosti, představují vysokoškoláci více než čtyři pětiny (81,3 %). Současně rodiče, kteří tyto možnosti v zaměstnání neměli, ale rádi by je využili, odpovídali častěji, že k soukromému placenému hlídání dětí nepřistoupili

především proto, že pro ně bylo drahé. Pokud rodiče výše zmíněné možnosti v zaměstnání neměli a současně je hodnotili jako nepotřebné, považovali placené hlídání dětí častěji za nepotřebné.

Podle vztahu k využívání služeb usnadňujících sladování rodinného a pracovního života a pracovních benefitů lze rozlišit několik kategorií rodin. První kategorií jsou rodiny, které v zaměstnání mají možnost čerpat prorodinné benefity (hlídání na pracovišti, příspěvky na volnočasové aktivity s dětmi, tábory atd.), tyto rodiny častěji využívají placené hlídání dětí. Za druhou kategorii rodin lze označit tu, která by ráda v zaměstnání využívala benefity na podporu rodiny, stejně tak i placené hlídání dětí, ale nemá k tomu potřebné finanční prostředky. Poslední kategorii rodin představují případy, které placené hlídání dětí či prorodinné pracovní benefity nevyužívají, ani je nepovažují za potřebné.

Další službou, na kterou byly rodiny se závislými dětmi dotazovány, byla placená pomoc s domácími pracemi. Tuto pomoc využívala více přibližně desetina rodin (10,2 %). Více než dvě pětiny rodin (43 %) považují tuto pomoc za nepotřebnou. Nejčastějším důvodem pro nevyužití služby je její finanční nedostupnost, kterou označila více než jedna pětina respondentů (22,8 %).

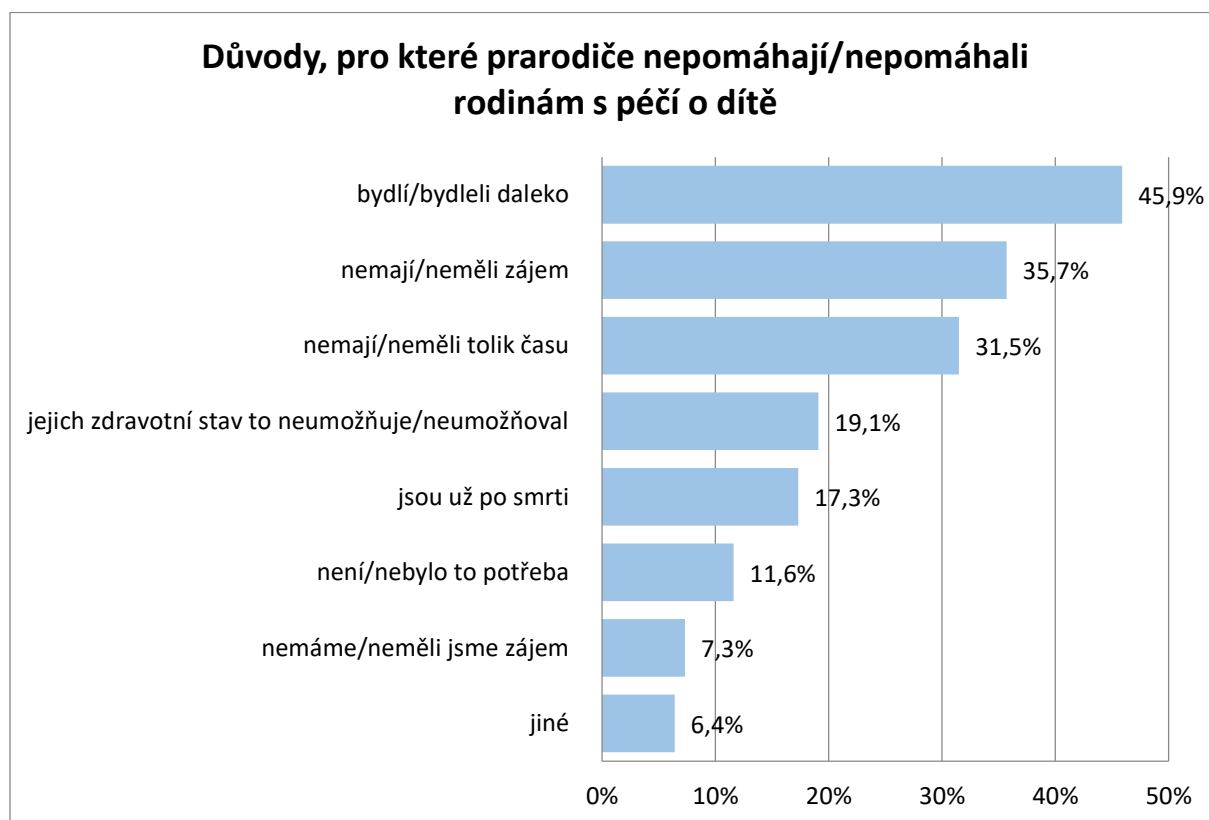
Poslední skupinou ze sledovaných služeb bylo poradenství nebo přednášky týkající se jak sladování práce a rodiny, tak zaměřující se na partnerský život a manželství. V obou případech přibližně každá druhá rodina uvedla, že tyto služby nepovažuje za potřebné. Jak z výše uvedeného grafu č. 13 vyplývá, rodiny více využívaly poradenské služby věnující se partnerskému životu a jeho problematice (17,2 %), než poradenských služeb týkajících se sladování rodinného a pracovního života (11 %). Současně je vidět, že více než jedna pětina rodin nemá o poradenství či přednášky obou typů zájem.

Využívání komerčních služeb pro rodiny není ovlivněno tím, že by byly místně nedostupné. Pokud je rodiny nevyužívají, je to způsobeno především tím, že je nepovažují za potřebné, nemají o ně zájem. Překážkou jsou i finanční nároky. To se týká především soukromého placeného hlídání dětí a placené pomoci s domácími pracemi. Rodiny se závislými dětmi nejvíce využívají kroužků pro děti a volnočasových aktivit pro rodiny

5.6 Podpora prarodičů v péči o dítě

Prarodiče pomáhají s péčí o děti více než dvou třetinách rodin (70,9 %). Toto zastoupení je poměrně vysoké, už jen s ohledem na řadu výpovědí rodičů i expertů, které jsme uváděli v rámci předvýzkumu (viz Kap. 4). V kvalitativní rovině byl tematizován problém mizející rodičovské výpomoci. To můžeme vysvětlit různě, třeba i citlivostí celé situace, kdy v případě odmítnutí této mezigenerační výpomoci, představuje značný dopad na životy aktérů a budí pozornost. Svou roli mohou hrát i uváděné vyšší nároky v zaměstnání rodičů, tím i častější potřeba pomoci od prarodičů, než kterou mají rodiče k dispozici. Jak se ukazuje, je výpomoc stále žádaná a významná. Pokud prarodiče nepomáhají, pak nejčastějším důvodem bývá skutečnost, že bydlí daleko (45,9 %). Více než třetina respondentů (35,7 %) odpověděla, že jejich prarodiče nemají nebo neměli zájem (pozn. respondenti mohli uvádět současně více důvodů, proč prarodiče nepomáhají/nepomáhali s péčí o dítě, viz následující graf).

Graf 14 Důvody, pro které prarodiče nepomáhají/nepomáhali rodinám s péčí o dítě



Čas na svá vnoučata neměli prarodiče podle téměř třetiny dotázaných (31,5 %). Péči o vnoučata bránil zdravotní stav prarodičů podle bezmála jedné pětiny respondentů (19,1 %). Ve více než šestině případů (17,3 %) dotázaní uvedli, že již prarodiče zemřeli. Více než jedna desetina dotázaných (11,6 %) pomoc s výchovou dětí od prarodičů nepotřebovala a méně než desetina respondentů (7,3 %) o ni neměla zájem. Jiný důvod uvedla přibližně

dvacetina respondentů (6,4 %). Nejčastěji se objevovaly zmínky o aktivním působení prarodičů na trhu práce. Někteří respondenti také nechtěli své rodiče zatěžovat péčí o děti, jak uvedl například jeden dotazovaný:

„S prarodiči se děti stýkají pro potěšení, nikoli kvůli potřebě hlídání“.

Okolnost, že starší generace poskytuje rodinám podporu, se významně liší mezi úplnými a neúplnými rodinami. Neúplné rodiny častěji nemají k dispozici pomoc od prarodičů. Více než třetina rodičů žijících bez partnera se svými dětmi (33,9 %) odpověděla, že jim prarodiče nepomáhají s péčí o dítě. Úplným rodinám prarodiče neposkytují pomoc ve více než čtvrtině případů (26,7 %).

Následující tabulka uvádí přehled důvodů, proč prarodiče nepomáhají s péčí o dítě v úplných a neúplných rodinách.

Tabulka 14 Důvody, pro které prarodiče nepomáhají/nepomáhali s péčí o dítě podle úplnosti rodiny

<i>Důvody, pro které prarodiče nepomáhají/nepomáhali s péčí o dítě podle úplnosti rodiny</i>		
Důvod/úplnost rodiny	Úplné rodiny	Neúplné rodiny
Bydlí/bydleli daleko	49,6 %	37,8 %
Nemají/neměli tolik času	35,1 %	23,5 %
Nemají/neměli zájem	35,1 %	37,1 %
Není/nebylo třeba	11,7 %	11,3 %
Nemáme/neměli jsme zájem	7,5 %	6,8 %
Jejich zdravotní stav to neumožňuje/neumožňoval	22,4 %	12,1 %
Jsou již po smrti	15,8 %	20,4 %
Jiný důvod	6,8 %	5,3 %

Více než pětina neúplných rodin (20,4 %) prarodiče nepomáhají proto, že jsou již po smrti. Z tohoto důvodu také méně než jedna šestina úplných rodin (15,8 %) postrádá pomoc prarodičů. Rozdíl je přibližně pět procent (4,6 %). Druhým důvodem, kde převažoval podíl neúplných rodin, byl, že prarodiče zkrátka nemají zájem. Tento důvod uváděly ve více než jedné třetině jak rodiny neúplné (37,1 %), tak úplné (35,1 %), rozdíl činí 2 %. U ostatních důvodů byl podíl úplných a neúplných rodin stejný, anebo byl podíl rodin neúplných nižší.

Rodiny, které uvedly, že jim prarodiče nepomáhají, z více než dvou pětín (43,6 %) pociťují napětí mezi prací a rodinou právě z důvodu nedostatečné výpomoci (pra)rodičů. Zde nalézáme oporu pro tvrzení týkající se menšího zapojení prarodičů při péči o děti, která byla často zmiňována v kvalitativních výpovědích. Chybějící podpora prarodičů v péči o dítě se ještě častěji odráží v pociťovaném napětí mezi prací a rodinou v případech, kdy rodičům chybí partner, který by jim pomohl s péčí o dítě (53,2 %).

Prarodiče pomáhají s péčí o děti více než dvěma třetinám rodin. Pokud prarodiče nepomáhají, je to obvykle dáno vzdáleností místa jejich bydliště od rodiny. Podle více než třetiny respondentů je příčinou malý zájem prarodičů zapojit se do pomoci s péčí o děti (vnuky). Téměř šestina dotázaných uvedla, že rodiče již nežijí. Pomoc od prarodičů častěji postrádají neúplné rodiny. Z těch rodin, kterým prarodiče nepomáhají, více než dvě pětiny pociťují napětí mezi prací a rodinou právě z důvodu nedostatečné výpomoci od prarodičů. Souhrnně lze říci, že větší pomoci od prarodičů se dostává rodinám úplným, kde mohou být rovněž lepší mezigenerační vztahy – méně často se zde projevovalo, že by prarodiče neprojevovali o svá vnoučata zájem. Vliv na péči o vnoučata má věk prarodičů, mladší z nich se potýkají s vlastní pracovní vytížeností a zájmy, starší zase se zdravotním stavem.

5.7 Finanční podpora rodiny

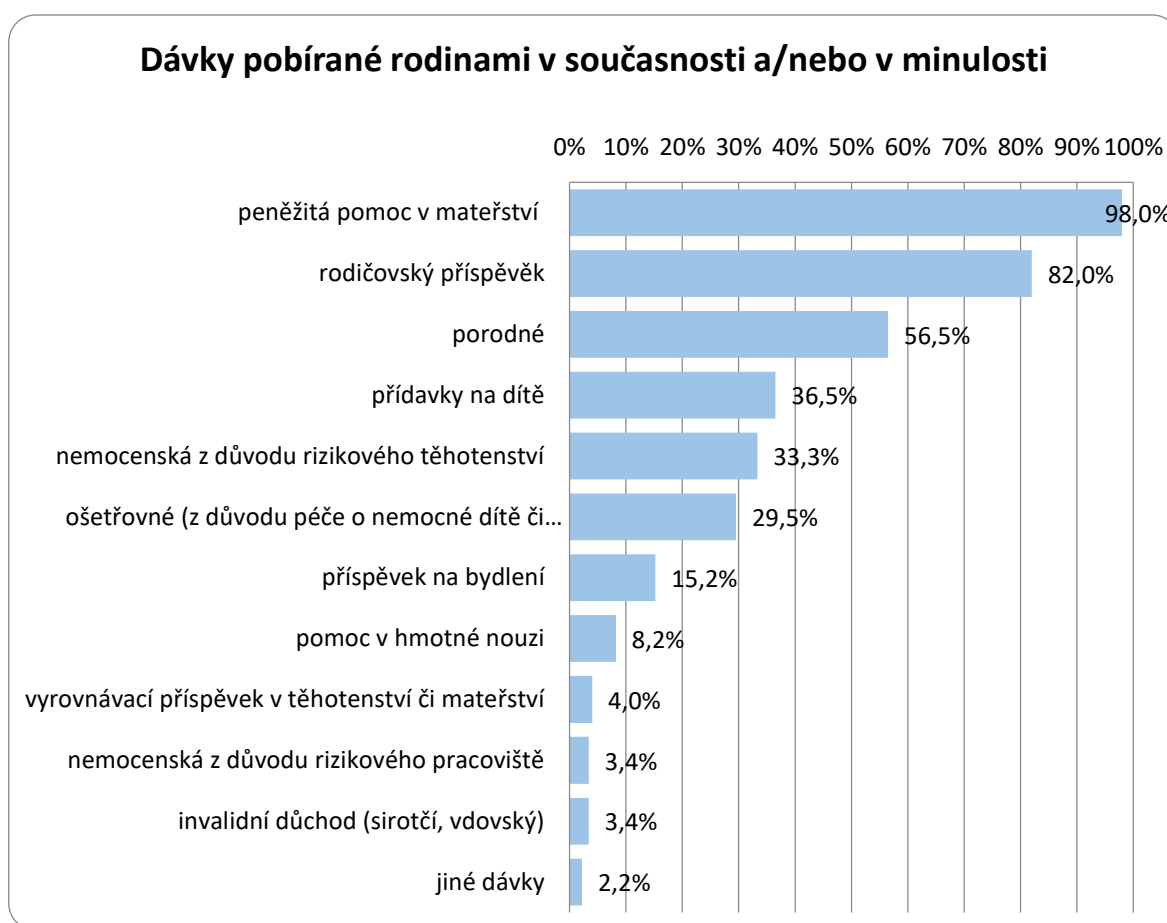
5.7.1 Jaké dávky a daňová zvýhodnění rodiny využívají/využívaly?

Následující část se věnuje dávkám a daňovým zvýhodněním, které rodiny se závislými dětmi v současnosti pobírají a/nebo v minulosti pobíraly. V úvodu kapitoly upozorňujeme na fakt, že daná data nelze zobecňovat na celou populaci, ale pouze na rodiny se závislými dětmi (podle v metodologické části uvedených kvót). Námi získaná data proto nemohou být totožná se statistikami čerpání dávek a využívání daňových zvýhodnění, a to zejména z důvodu, že jsme sledovali čerpání finanční podpory rodinami také do minulosti. Zároveň vycházíme z informací, které na základě uvedení/označení čerpání dávek a využívání daňových zvýhodnění uvedli samotní respondenti. Z praxe víme, že respondenti různé dávky a zvýhodnění zaměňují, což rovněž ovlivňuje výpovědní hodnotu dat.

Rodiny se závislými dětmi uváděly mezi nejčastěji čerpanými dávkami peněžitou pomoc v mateřství (98 %) a rodičovský příspěvek (82 %). Více než polovina rodin (56,5 %) uvedla, že dosáhla na porodné. Třetina rodin (33,3 %) označila, že využila dávky nemocenské z důvodu rizikového těhotenství a méně než čtyři procenta (3,4 %) nemocenskou z důvodu rizikového pracoviště. Čerpání vyrovnávacího příspěvku v těhotenství či mateřství uvedla čtyři procenta rodin. Využívání přídatků na dítě zaznačila v dotazníku více než jedna třetina z dotázaných rodin (36,5 %).

Ošetřovné při péči o blízkou osobu označila jako dávku v současnosti nebo minulosti pobíranou méně než jedna třetina rodin (29,5 %) a příspěvek na bydlení méně než jedna šestina rodin (15,2 %). Čerpání pomoci v hmotné nouzi uvedla méně než desetina dotázaných rodin (8,2 %). Invalidní, sirotčí, vdovský nebo jiný důchod byl pobírán v méně než čtyřech procentech případů (3,4 %). Méně než tři procenta respondentů (2,2 %) označila odpověď „jiné“.

Graf 15 Dávky pobírané rodinami v současnosti a/nebo v minulosti



Více než dvě třetiny dotázaných rodin uvedly (68,1 %), že uplatňují/uplatňovaly daňovou slevu na dítě a více než čtvrtina (28,7 %) daňovou slevu na manžela či manželku. Z dotazovaných rodin s dětmi, ve kterých žijí partneři v manželství, označila uplatňování daňové slevy na manžela/manželku více než polovina (56,6 %). Čtvrtina dotazovaných rodin (25 %) uvedla, že uplatňuje daňovou slevu za umístění dítěte v předškolním zařízení. Přičemž z rodin s dětmi ve věku mezi čtyřmi až šesti lety uplatňuje/uplatňovala slevu za umístění dítěte v předškolním zařízení více než polovina (50,7 %).

Většina rodin (97,5 %) by využila opatření, které by se týkalo daňové úlevy pro rodiny s dětmi a téměř tři čtvrtiny rodin (73,3 %) by uvítaly navýšení přídavků na děti. Přes sedmdesát procent rodin (71,2 %) by také přivítalo, kdyby byl zaveden voucherový systém na služby v oblasti předškolní péče a vzdělávání, na dopravu do školy, na školní obědy a mimoškolní aktivity.

Téměř dvě třetiny rodin (60,9 %) jsou „pro“ státem hrazené výživné v případě, že druhý z rodičů výživné neplatí, z neúplných rodin by pak toto opatření využily téměř tři čtvrtiny (72,1 %).

Rodiny se závislými dětmi uváděly mezi nejčastěji čerpanými dávkami peněžitou pomoc v mateřství a rodičovský příspěvek. Více než polovina rodin uvedla, že dosáhla na porodné. Využívání přídavků na dítě označila v dotazníku více než jedna třetina dotázaných rodin. Poměrně významně se projevilo také pobírání příspěvku v hmotné nouzi, který v současnosti čerpá nebo v minulosti čerpala téměř desetina z dotazovaných rodin se závislým dítětem.

Pokud jde o daňové úlevy pro rodiny, nejčastěji rodiče uváděli uplatňování daňové slevy na manžela či manželku a na nezaopatřené dítě. Čtvrtina dotázaných také uvedla, že někdy uplatnila daňovou slevu na dítě v předškolním věku.

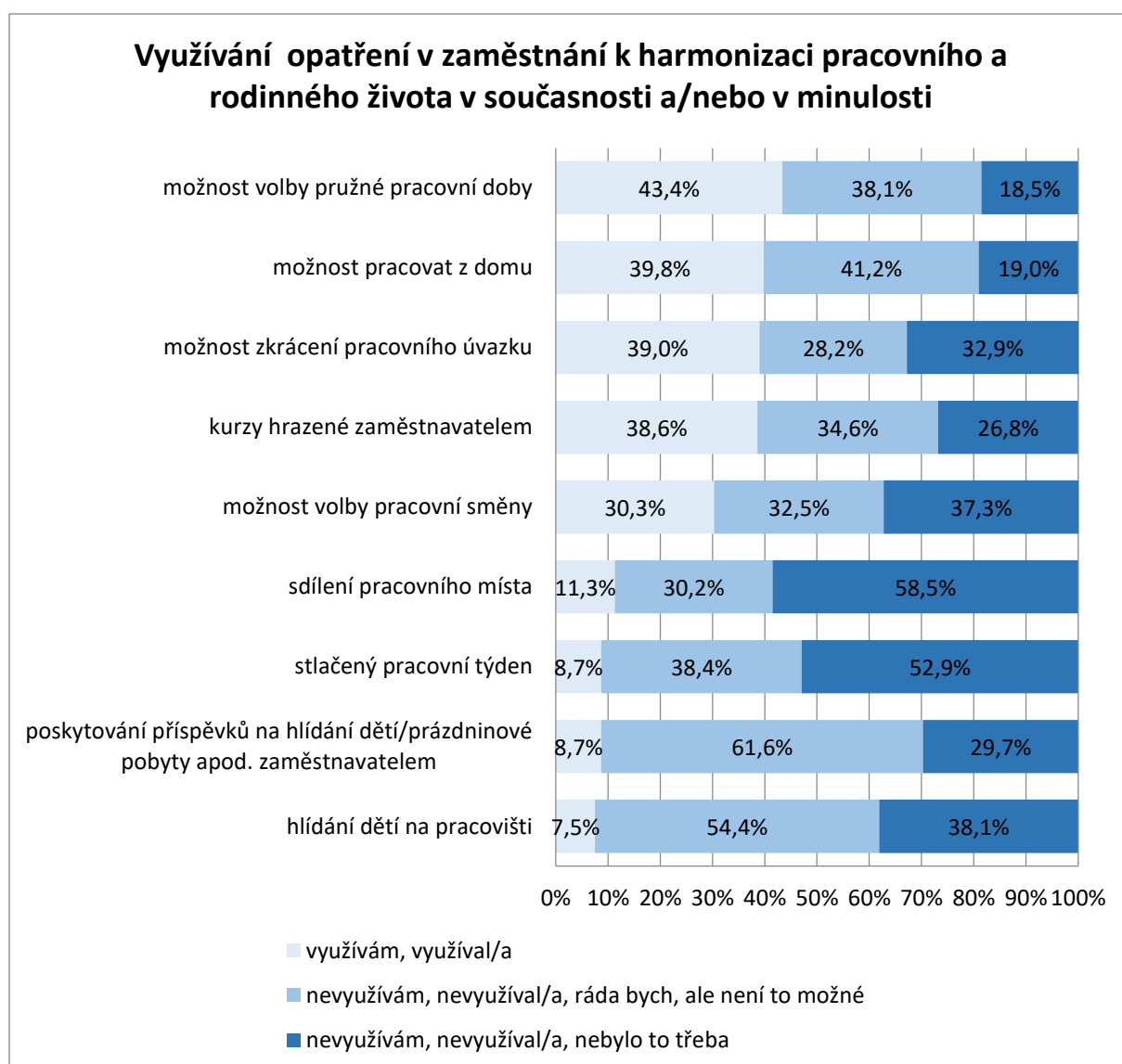
Jak vyplývá (nejen) z provedeného předvýzkumu, finanční situace rodiny hraje významnou roli při sladování pracovního a rodinného života. Jsou to právě daňová a další finanční opatření na podporu rodiny, která by rodiče ve velké míře využili a podpořili. Jedná se o tato opatření: zvýšení přídavků na dítě, finanční podpora předškolního vzdělávání ze strany státu, příspěvky na dopravu dětí do školy, školní stravování a na mimoškolní aktivity. Za velmi prospěšné považovaly rodiny státem hrazené výživné v případě, že druhý z rodičů výživné své závazky neplní a přestane platit.

5.8 Možnosti v zaměstnání rodičů

5.8.1 Využívaná opatření v zaměstnání přispívající k harmonizaci pracovního a rodinného života

Dále jsme se zabývali tím, **jaké možnosti (opatření) v zaměstnání rodiče využívají/využívali nebo jaké by rádi využívali**. Pokud danou možnost nevyužili, mohli se respondenti vyjádřit, zda by takovouto možnost uvítali, anebo ji nepovažují za potřebnou.

Graf 16 Využívání opatření v zaměstnání k harmonizaci pracovního a rodinného života v současnosti a/nebo v minulosti



Více než dvě pětiny respondentů (43,4 %) měli nebo mají v zaměstnání možnost volby pružné pracovní doby. Téměř dvě pětiny (39,8 %) rodičů uvedly, že mohou/mohli pracovat z domova (tzv. home office) a také mají/měli možnost zkrátit si pracovní úvazek (39 %). Méně než dvě pětiny respondentů (38,6 %) pak využívají/využívaly kurzy hrazené zaměstnavatelem.

Méně časté je pak sdílení pracovního místa (11,3 %), možnost stlačení pracovního týdne do čtyř dnů (8,7 %), poskytování příspěvků zaměstnavatelem na hlídání dětí či prázdninové pobyty pro děti apod. (8,7 %). Nejméně mohou/mohli rodiče v zaměstnání využívat hlídání dětí na pracovišti (7,5 %).

Jak z grafu č. 16 vyplývá, je to právě zmíněné hlídání dětí na pracovišti, které by uvítala více než polovina dotázaných rodičů (54,4 %), avšak tuto možnost v zaměstnání nemá/neměla k dispozici. Téměř dvě třetiny respondentů (61,6 %) uvedly, že by využívaly příspěvky

poskytované zaměstnavatelem na hlídání dětí nebo prázdninové tábory apod. Více než dvě pětiny dotázaných (41,2 %) by pak uvítaly možnost pracovat z domova.

Naopak nejméně potřebné pro harmonizaci pracovního a rodinného života se jeví téměř třem pětinám respondentů (58,5 %) možnost sdílení pracovního místa a více než polovině (52,9 %) možnost stlačeného pracovního týdne.

Rodiče nejčastěji využívají/využívali nástroje, které umožňují lepší organizaci času věnovaného práci a rodině a mají souvislost s logistikou rodiny (doprovázení do kroužků, doprava do předškolního a školního zařízení a z něj apod.). Patří mezi ně přizpůsobení pracovní doby dle potřeb rodiny, možnost práce z domu, případně zkrácení pracovního úvazku. Zároveň z výzkumu vyplynulo, že velká část respondentů by tato opatření uvítala, ale doposud jich využít nemohla.

Další kategorii opatření usnadňujících sladování pracovního a rodinného života představují prorodinné benefity poskytované zaměstnavateli, které jsou sice velmi žádané, nicméně v praxi nedostatečně zavedené. Jedná se o hlídání dětí na pracovišti a příspěvky na hlídání dětí, prázdninové pobyty a další.

Poslední kategorie opatření usnadňujících sladování pracovního a rodinného života jsou ta méně využívaná a současně i méně žádaná, a sice možnosti využívání stlačeného pracovního týdne a sdílení pracovního místa.

- **Souvislost mezi možnostmi v zaměstnání a vzděláním respondentů**

Jak z další analýzy dat vyplynulo, existuje souvislost mezi možnostmi využívání benefitů v zaměstnání a vzděláním respondentů. Platí, že čím vyšší vzdělání rodiče mají, tím více mají možnost v zaměstnání využívat výše představené benefity. Avšak jak uvádíme dále, neplatí to pro všechny zjišťované možnosti.

Možnosti pracovat z domova se věnuje tabulka č. 15. Vyplývá z ní, že toto opatření někdy využila více než polovina vysokoškolsky vzdělaných rodičů (52,8 %). Rodiče, kteří mají dokončené středoškolské vzdělání s maturitou, pracovali někdy z domova ve více než jedné třetině případů (34,2 %). Pokud dosáhli rodiče nejvýše středoškolského vzdělání bez maturity, využili možnosti pracovat z domova v přibližně jedné šestině případů (15,3 %), podobně jako rodiče se základním vzděláním (16,7 %). Mít možnost pracovat z domova by si nejčastěji přáli respondenti se středním vzděláním bez maturity (51,6 %). Za nejméně potřebné považují toto opatření respondenti se základním vzděláním (37,5 %).

Tabulka 15 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností pracovat z domu

<i>Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností pracovat z domu</i>			
Dosažené vzdělání	<i>Využívám, využíval/a jsem</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, ale rád/a bych</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, není/nebylo potřeba</i>
základní	16,7 %	45,8 %	37,5 %
střední bez maturity	15,3 %	51,6 %	33,1 %
střední s maturitou	34,2 %	45,3 %	20,6 %
vysokoškolské	52,8 %	34,5 %	12,7 %

Vztah mezi vzděláním respondentů a možností volby pracovní směny zobrazuje tabulka č. 16. Tento benefit nejčastěji využívají/li respondenti s nejvýše dosaženým vzděláním středním bez maturity (37,7 %) a zároveň nejvíce respondentů s daným vzděláním by jej rádo využilo.

Tabulka 16 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností volby pracovní směny

<i>Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností volby pracovní směny</i>			
Dosažené vzdělání	<i>Využívám, využíval/a jsem</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, ale rád/a bych</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, není/nebylo potřeba</i>
základní	30,8 %	38,5 %	30,7 %
střední bez maturity	37,7 %	45,9 %	16,4 %
střední s maturitou	30,9 %	38,4 %	30,7 %
vysokoškolské	27,5 %	23,3 %	49,2 %

Tabulka č. 17 se věnuje souvislosti mezi vzděláním a možností zkrácení pracovního úvazku. Tuto možnost v téměř polovině případů (48,3 %) využívají/li respondenti s vysokoškolským vzděláním, necelá třetina respondentů (30,8 %) s dokončeným středním vzděláním s maturitou a méně než tři desetiny rodičů (29,5 %) se středním vzděláním bez maturity. Rodiče se základním vzděláním možnost zkráceného úvazku využili ve více než jedné šestině případů (16,7 %). Polovina rodičů se základním vzděláním (50 %) považuje možnost zkrácení pracovního úvazku za nepotřebnou. Tento výsledek může být daný nižším příjmem této kategorie rodičů, který by se krácením úvazku dále snížil.

Tabulka 17 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností zkrácení pracovního úvazku

<i>Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností zkrácení pracovního úvazku</i>			
Dosažené vzdělání	<i>Využívám, využíval/a jsem</i>	<i>Nevyužívám, nevyžíval/a jsem, ale rád/a bych</i>	<i>Nevyužívám, nevyžíval/a jsem, není/nebylo potřeba</i>
základní	16,7 %	33,3 %	50,0 %
střední bez maturity	29,5 %	35,2 %	35,3 %
střední s maturitou	30,8 %	32,2 %	37,0 %
vysokoškolské	48,3 %	22,9 %	28,8 %

Rozložení v (ne)využívání možnosti pružné pracovní doby z hlediska vzdělanostních skupin zobrazuje následující tabulka č. 18. Je zřejmé, že nejčastěji jde o vysokoškoláky, kteří z více než jedné poloviny (56,1 %) někdy využili v zaměstnání možnost pružné pracovní doby. Jak z tabulky dále vyplývá, je pružná pracovní doba žádaným benefitem, který je ale pro mnohé nedostupný.

Tabulka 18 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností pružné pracovní doby

<i>Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností pružné pracovní doby</i>			
Dosažené vzdělání	<i>Využívám, využíval/a jsem</i>	<i>Nevyužívám, nevyžíval/a jsem, ale rád/a bych</i>	<i>Nevyužívám, nevyžíval/a jsem, není/nebylo potřeba</i>
základní	4,2 %	45,8 %	50,0 %
střední bez maturity	22,3 %	51,2 %	26,4 %
střední s maturitou	37,4 %	44,0 %	18,7 %
vysokoškolské	56,1 %	29,9 %	14,0 %

Sdílení pracovního místa využívají/li především rodiče se základním vzděláním (16,7 %) a středním vzděláním bez maturity (16,5 %). Toto opatření je, bez ohledu na vzdělání, přibližně polovinou dotazovaných rodičů považováno za nepotřebné. Nejčastěji označili možnost nevyužití opatření pro jeho nepotřebnost vysokoškolsky vzdělaní respondenti (62,9 %).

Tabulka 19 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a sdílením pracovního místa

Souvislost mezi dosaženým vzděláním a sdílením pracovního místa			
Dosažené vzdělání	<i>Využívám, využíval/a jsem</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, ale rád/a bych</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, není/nebylo potřeba</i>
základní	16,7 %	29,2 %	54,0 %
střední bez maturity	16,5 %	35,5 %	47,9 %
střední s maturitou	12,3 %	29,8 %	57,9 %
vysokoškolské	8,3 %	28,8 %	62,9 %

Kurzy, které hradí zaměstnavatel, někdy využila téměř polovina dotázaných rodičů s vysokoškolským vzděláním (48,7 %). S klesajícím stupněm dokončeného vzdělání se snižuje podíl těch, kteří kurzy využívají, nebo vůbec kdy využívali. Nicméně velká část respondentů by o kurzy měla zájem. U rodičů se základním vzděláním je to více než polovina (54,2 %).

Tabulka 20 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a kurzy hrazenými zaměstnavatelem

Souvislost mezi dosaženým vzděláním a kurzy hrazenými zaměstnavatelem			
Dosažené vzdělání/ využívání kurzů	<i>Využívám, využíval/a jsem</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, ale rád/a bych</i>	<i>Nevyužívám, nevyužíval/a jsem, není/nebylo potřeba</i>
základní	12,5 %	54,2 %	33,0 %
střední bez maturity	22,3 %	46,3 %	31,4 %
střední s maturitou	32,8 %	39,4 %	27,8 %
vysokoškolské	48,7 %	27,1 %	24,2 %

Pokud se zaměříme na zbývající možnosti benefitů v zaměstnání, kterými jsou hlídání dětí na pracovišti, stlačený pracovní týden a příspěvky na hlídání dětí/prázdninové pobyty apod. od zaměstnavatele, zjistíme, že rozdíly nejsou mezi vzdělanostními skupinami statisticky významné.

5.8.2 Zkušenost rodičů s nabídkami a využíváním flexibilních forem práce

Výsledky analýzy ukazují, že méně kvalifikovaní zástupci rodin častěji pracují na pozicích, kde je malá možnost flexibility, či je přímo vyloučena možnost práce z domova. Platí tedy, že čím vyšší vzdělání rodiče mají, tím více mají možnost v zaměstnání využívat výše představené benefity, které umožňují lepší skloubení pracovních povinností s povinnostmi rodinnými.

Nejčastěji z domu pracují rodiče s vysokoškolským vzděláním, což může souviset s tím, že tito lidé často pracují na vysoce kvalifikovaných a odborných pozicích, které takový režim práce umožňují, nebo přímo vyžadují. Naopak středoškoláci bez maturity nebo lidé se základním vzděláním možnosti využívali nejméně, avšak z analýzy vyplynulo, že by o takovou možnost stáli. Může to být dáno charakterem nekvalifikovaných pracovních pozic, kdy např. vícesměnný provoz ve výrobě neumožňuje práci z domu a zaměstnancům často také není nabízena možnost volby pracovní směny (je nařízena).

5.8.3 Problematika tzv. překerní práce

Pokud jsou rodiče se závislými dětmi v současné době zaměstnaní (jsou zaměstnanci buď na plný úvazek, nebo částečný úvazek), tak ve většině případů (93 %) pracují na hlavní pracovní poměr (HPP). Práci na základě dohody o pracovní činnosti (DPČ) vykonávají necelá čtyři procenta respondentů (3,4 %). Podobný podíl (3,2 %) je těch, kteří jsou zaměstnáni na dohodu o provedení práce (DPP). Rozdíly mezi muži a ženami v jednotlivých formách zaměstnání nejsou statisticky významné.

Téměř tři čtvrtiny rodičů (73,3 %) mají se zaměstnavatelem uzavřenou pracovní smlouvu na dobu neurčitou, více než jedna čtvrtina má pracovní smlouvu na dobu určitou (26,7 %).

Jak ze zjištění vyplývá, existuje souvislost mezi typem pracovního poměru a vzděláním, kdy platí, že respondenti s vyšším vzděláním (vysokoškolským, středoškolským s maturitou) jsou častěji zaměstnáni na hlavní pracovní poměr.

Hlavní pracovní poměr uzavřeli zaměstnavatelé s více než devíti desetinami rodičů s vysokoškolským vzděláním (93 %) a ještě větším podílem dotázaných rodičů se středním vzděláním s maturitou (96,2 %). Osoby se základním vzděláním jsou na hlavní pracovní poměr zaměstnány přibližně ve dvou třetinách případů (68,8 %), a lidé se středním vzděláním bez maturity ve více než čtyřech pětinach (88,4 %).

Práci na dohodu o pracovní činnosti nebo dohodu o provedení práce uváděli častěji lidé se základním vzděláním. Na dohodu o pracovní činnosti je zaměstnána více než desetina osob se základním vzděláním (12,5 %), na dohodu o provedení práce pracuje téměř pětina z nich (18,7 %). Respondenti se středním vzděláním bez maturity pracovali na základě dohody o pracovní činnosti v méně než deseti procentech případů (8,4 %), na dohodu o provedení práce v méně než čtyřech procentech případů (3,2 %). Přibližně čtyři procenta (3,9 %) vysokoškolsky vzdělaných rodičů uváděla, že pracují na dohodu o pracovní činnosti, podobně jako na dohodu o provedení práce (3,1 %). Nejnižší podíl práce na základě dohody o pracovní činnosti a dohody o provedení práce (shodně 1,9 %) jsme zaznamenali u rodičů se středním vzděláním s maturitou.

Tabulka 21 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a typem pracovního poměru

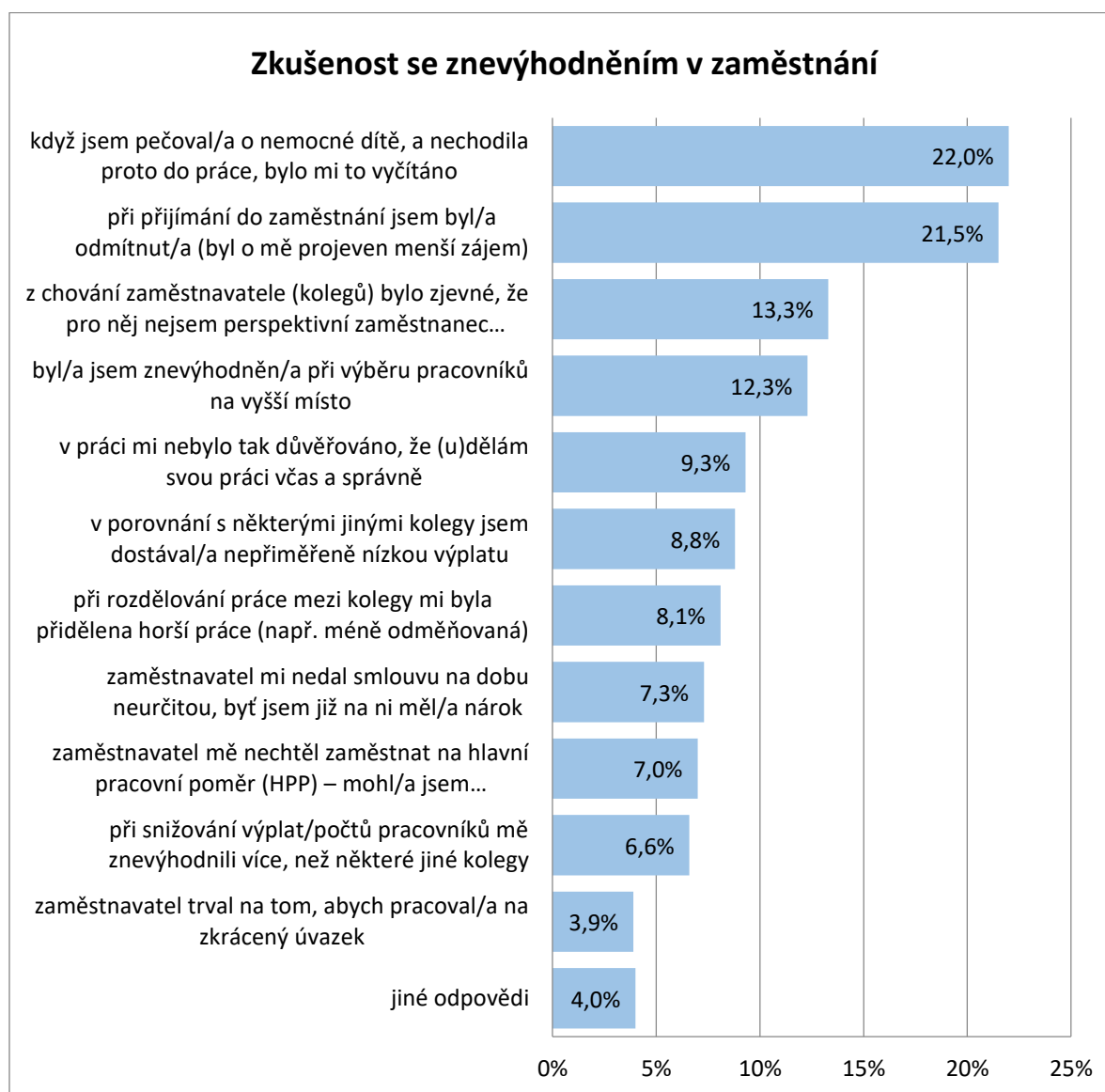
<i>Souvislost mezi dosaženým vzděláním a typem pracovního poměru</i>			
Vzdělání/Typ pracovního poměru	<i>Hlavní pracovní poměr</i>	<i>Dohoda o pracovní činnosti</i>	<i>Dohoda o provedení práce</i>
základní	68,8 %	12,5 %	18,7 %
střední bez maturity	88,4 %	8,4 %	3,2 %
střední s maturitou	96,2 %	1,9 %	1,9 %
vysokoškolské	93,0 %	3,9 %	3,1 %

5.8.4 Zkušenost rodičů s přímou i nepřímou diskriminací na trhu práce v souvislosti s rodičovstvím

Zkušenostem rodičů s některou z forem diskriminace na trhu práce v souvislosti s rodičovstvím a u žen také s těhotenstvím, se věnovala další baterie otázek v dotazníku. Zajímalo nás, zda se v zaměstnání rodiče setkali s vybranými druhy znevýhodnění a zároveň jsme jim nabídli možnost uvést i jiné než nabízené možnosti. Nabízené možnosti se týkaly znevýhodnění při žádosti o práci, sledovaly omezení v kariérním postupu a při rozdělování práce v kolektivu zaměstnanců, velikost mzdy a pracovního úvazku. Dále se také dotýkaly interpersonální roviny a vztahů v zaměstnaneckém kolektivu, nebo mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Všechny tyto formy znevýhodnění rodiče posuzovali ve vztahu ke svému rodičovství a ženy také ve vztahu k těhotenství.

Rodiče, kteří pracují/pracovali a současně s pečují/pečovali o dítě, mají z více než poloviny (56 %) zkušenost s některou formou znevýhodnění v zaměstnání. Zde je třeba zdůraznit, že se jedná o subjektivní hodnocení situace dotazovaným rodičem, tedy zda on sám znevýhodnění pociťoval. Nemáme k dispozici data, která by například měřila, jak vysoký výdělek měli jednotliví zaměstnanci, zda byla skutečným důvodem nepřijetí do zaměstnání péče o dítě a rodičovství apod. Na druhou stranu pozorujeme to, jak dané situace sociální aktéři (rodiče) vnímají a jak významné pro ně jsou. V tomto případě není důležitá reálnost situace, ale její chápání a interpretace ze strany rodičů. Tedy pokud se vrátíme ke zjištění uvedenému výše, více než polovina rodičů, kteří pracovali a současně pečovali o dítě, pociťovala na trhu práce nějaký druh znevýhodnění. Výsledky dotazování dále představíme podrobněji.

Graf 17 Zkušenost se znevýhodněním v zaměstnání



Rodiče se ve více než v jedné pětině (22 %) setkali s výčitkami ze strany zaměstnavatele v situaci, kdy jim péče o nemocné dítě zamezovala dočasně chodit do práce. Více než jedna pětina rodičů (21,5 %) byla přesvědčena, že nebyli do zaměstnání přijati, protože mají dítě. Jak ukazuje graf č. 17, nejméně (3,9 %) se rodiče setkávali s tím, že by zaměstnavatel trval na tom, aby pracovali na zkrácený úvazek, případně že by byli snižováním mzdy či počtu pracovníků znevýhodněni před jinými kolegy (6,6 %). Na druhou stranu při kariérním povyšování, při výběru na vyšší pozici v zaměstnání, se cítila být znevýhodněna více než desetina rodičů (12,3 %). Méně než desetina rodičů (8,8 %) uvedla, že v porovnání s jinými kolegy dostávala nepřiměřeně nízkou mzdu. Okolo sedmi procent rodičů se pak setkalo s tím, že je zaměstnavatel nechtěl zaměstnat na hlavní pracovní poměr (7 %) nebo jim nedal smlouvu na dobu neurčitou, ačkoliv na ni měli nárok (7,3 %).

Pokud se poohlédneme po oblasti interpersonálních vztahů na pracovišti, zjistíme, že více než desetina rodičů (13,3 %) uvedla, že je ostatní vnímají jako méně perspektivní. Méně než deset procent dotázaných (9,3 %) označovalo, že jim v práci nebylo důvěřováno, že svou práci udělají v čas a správně, nebo při rozdělování práce mezi kolegy jim byla přidělena práce horší (8,1 %).

Možnost uvést jinou formu diskriminace využila méně než dvacetina dotázaných rodičů (4 %). Ve výpovědích žen – matek se objevovaly popisy nátlaku, aby opustily zaměstnání, nebo setrvaly na rodičovské dovolené:

„Při prvním návratu z rodičovské dovolené jsem měla dostat výpověď z organizačních důvodů, v té době byl muž na rodičovské a čekali jsme druhé dítě, výpověď mi nemohla být předána, ale byla jsem přerazena na jinou pozici a sníženy odměny, přitom zaměstnavatel mě v práci potřeboval – cca po půl roce ale ze strany kolegů bylo hodně narážek, že jsem měla raději být na mateřské a ne jít v roce prvního dítěte do práce.“

Zaznamenali jsme také stížnosti na bossing (neadekvátní chování nadřízeného poškozující zaměstnance, v tomto případě v soukromém životě), nebo zaměstnavatel neumožnil matce účast na třídních schůzkách ve škole, přestože byla schopna pracovní dobu nadpracovat jindy.

Formy znevýhodnění, které se dotýkaly interpersonálních vztahů na pracovišti (s kolegy, nadřízenými a/nebo zaměstnavatelem), byly rodiči uváděny častěji než znevýhodnění týkající se výše mzdy, velikosti pracovního úvazku nebo typu pracovní smlouvy. Nejčastěji rodiče uváděli, že jim je vyčítáno, pokud musí zůstat doma a pečovat o nemocné dítě.

- **Souvislost mezi znevýhodněním v zaměstnání a vzděláním**

Jak z analýzy dat vyplynulo, existuje souvislost mezi pociťovaným znevýhodněním na trhu práce z důvodu rodičovství a vzděláním rodičů.

Bezmála dvě pětiny rodičů se základním vzděláním (37 %) uvedli, že byli odmítnuti nebo o ně byl projev menší zájem, protože mají dítě. Tuto zkušenost učinila necelá čtvrtina osob se středním vzděláním bez maturity (23,6 %), více než pětina středoškoláků s maturitou (22 %) a méně než pětina rodičů s vysokoškolským vzděláním (19,9 %).

Také situaci, kdy zaměstnavatel nedal zaměstnanci smlouvu na dobu neurčitou, byt' na ni měl nárok, zažívali častěji lidé s nižším vzděláním. Tuto skutečnost deklarovala více než desetina rodičů se základním vzděláním (11,1 %) a téměř jedna desetina osob se středním vzděláním bez maturity (9,4 %). Rodiče, kteří dosáhli středního vzdělání s maturitou, se s touto situací setkali ve více než šesti procentech (6,3 %), vysokoškoláci pak v téměř sedmi procentech případů (6,9 %).

Znevýhodnění při výběru pracovníků na vyšší místo se cítili být nejčastěji rodiče s vysokoškolským vzděláním (13,9 %). Rodiče středoškoláci mající maturitu si z uvedeného důvodu připadali diskriminováni ve více než jedné desetině případů (10,7 %), podobně jako lidé se středním vzděláním bez maturity (11 %). Necelá desetina (7,4 %) rodičů se základním vzděláním měla tutéž zkušenost.

Tabulka 22 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání I.

<i>Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání</i>			
Vzdělání/ forma znevýhodnění	<i>Při přijímání do zaměstnání jsem byl/a odmítnuta, byl o mě projeven menší zájem</i>	<i>Zaměstnavatel mi nedal smlouvu na dobu neurčitou, byť jsem již na ni měl/a nárok</i>	<i>Byl/a jsem znevýhodněn/a při výběru pracovníků na vyšší místo</i>
základní	37,0 %	11,1 %	7,4 %
střední bez maturity	23,6 %	9,4 %	11,0 %
střední s maturitou	22,0 %	6,3 %	10,7 %
vysokoškolské	19,9 %	6,9 %	13,9 %

Z následující tabulky č. 23 vyčteme informaci o vztahu mezi vzděláním a znevýhodněním na trhu práce, kdy se nejvíce cítí být znevýhodněni rodiče, kteří mají střední vzdělání bez maturity. Více než desetina osob se středním vzděláním bez maturity (11,8 %) zažila situaci, kdy při snižování mezd nebo počtu pracovníků, byla znevýhodněna více než kolegové. Tuto situaci v necelých osmi procentech deklarovali také lidé se základním vzděláním (7,4 %) a vysokoškoláci (7,6 %). Nejméně pak tento typ znevýhodnění uváděli lidé se středním vzděláním s maturitou (4,4 %).

Lidé se středním vzděláním bez maturity, rovněž ve více než desetině případů (11,8 %), dostávali v porovnání s jinými kolegy nepřiměřeně nízkou mzdu. S tímto znevýhodněním se setkala téměř desetina vysokoškolsky vzdělaných rodičů (9,1 %), necelá desetina rodičů se středním vzděláním s maturitou (8 %) a rodičů se základním vzděláním (7,4 %).

Téměř osm procent rodičů se středním vzděláním bez maturity (7,8 %) zažilo situaci, kdy zaměstnavatel trval na tom, aby pracovali na zkrácený pracovní úvazek. Rodiče z ostatních vzdělanostních skupin mají zkušenost s tímto znevýhodněním v méně než pěti procentech případů.

Zaměstnavatel odmítal zaměstnat na hlavní pracovní poměr více než jednu desetinu rodičů se středním vzděláním bez maturity (11,8 %). Podobný podíl těch, kteří se cítili být z uvedeného důvodu diskriminováni, nalezneme mezi rodiči se základním vzděláním (11 %).

Mezi vysokoškoláky jsme zaznamenali pouze pět procent těchto případů (5 %) a u osob se středním vzděláním s maturitou činí tento podíl přibližně sedm procent (7,4 %).

Tabulka 23 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání II.

Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění II.				
Vzdělání/ forma znevýhodnění	<i>Při snižování výplat/počtu pracovníků mě znevýhodnili více než jiné kolegy</i>	<i>V porovnání s některými jinými kolegy jsem dostával/a nepřiměřeně nízkou výplatu</i>	<i>Zaměstnavatel trval na tom, abych pracoval/a na zkrácený pracovní úvazek</i>	<i>Zaměstnavatel mě nechtěl zaměstnat na hlavní pracovní poměr</i>
základní	7,4 %	7,4 %	3,7 %	11,0 %
střední bez maturity	11,8 %	11,8 %	7,8 %	11,8 %
střední s maturitou	4,4 %	8,0 %	4,1 %	7,4 %
vysokoškolské	7,6 %	9,1 %	3,1 %	5,0 %

V další tabulce č. 24 se věnujeme takovým typům znevýhodnění, které lze zařadit do kategorie interpersonálních vztahů na pracovišti, odráží se v nich lidské vztahy a sociální klima v zaměstnání. Také zde pozorujeme, že nejvíce pociťují znevýhodnění rodiče, kteří mají střední vzdělání bez maturity.

Téměř jedna třetina rodičů se středním vzděláním bez maturity (30,7 %) se někdy setkala v zaměstnání s výčitkami v souvislosti s péčí o nemocné dítě. Podobnou zkušenost má také více než čtvrtina rodičů se středním vzděláním s maturitou (26,5 %), téměř pětina rodičů se vzděláním základním (18,5 %) a necelá šestina vysokoškoláků (16,3 %).

Méně než pětina rodičů se středním vzděláním bez maturity (18,1 %) odpověděla, že se setkala na pracovišti s chováním, ze kterého bylo zjevné, že nejsou pro ostatní perspektivním zaměstnancem z důvodu, že mají děti. Takovéto chování zažila také necelá šestina vysokoškolsky vzdělaných rodičů (15,7 %), více než desetina rodičů se středním vzděláním s maturitou (10,2 %) a více než sedm procent osob se základním vzděláním (7,4 %).

Důvěru v to, zda je daný zaměstnanec kompetentní vykonávat svou práci včas a správně, lze také zahrnout do roviny mezilidských vztahů na pracovišti. Necelá šestina rodičů se středním vzděláním bez maturity (14,2 %) uvedla, že v zaměstnání tuto důvěru neměla. Rodiče z ostatních vzdělanostních skupin se s nedůvěrou setkávali v méně než deseti procentech.

Při rozdělování práce mezi kolegy na pracovišti, zaznamenala více než desetina rodičů se středním vzděláním bez maturity (12,5 %), že jim byla přidělena horší práce. S podobnou zkušeností se potýkala také více než desetina rodičů se základním vzděláním (11,1 %).

S přidělováním horší práce v zaměstnání se setkala necelá desetina rodičů s vysokoškolským vzděláním (7,6 %) a se středním vzděláním s maturitou (6,9 %).

Tabulka 24 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání III.

Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání III.				
Vzdělání/ forma znevýhodnění	Když jsem pečoval/a o nemocné dítě, bylo mi to vyčítáno	Z chování zaměstnavatele (kolegů) bylo zjevné, že pro ně nejsem perspektivní zaměstnanec (kolega)	V práci mi nebylo tak důvěřováno, že (u)dělám svou práci včas a správně	Při rozdělování práce mezi kolegy mi byla přidělena horší práce
základní	18,5 %	7,4 %	7,5 %	11,1 %
střední bez maturity	30,7 %	18,1 %	14,2 %	12,5 %
střední s maturitou	26,5 %	10,2 %	8,2 %	6,9 %
vysokoškolské	16,3 %	15,7 %	8,7 %	7,6 %

Znevýhodnění na pracovišti z důvodu rodičovství pociťují nejčastěji rodiče s nižším vzděláním (základním nebo středoškolským vzděláním bez maturity). Naopak nejméně často uváděli některou z forem znevýhodnění vysokoškolsky vzdělaní rodiče. Rodiče bez rozdílu ve vzdělání pociťují, že jim je vyčítána péče o nemocné dítě. Totéž platí také v případě znevýhodnění, které se projevuje odmítnutím nebo projevením menšího zájmu při přijímání do zaměstnání, protože mají dítě.

- Souvislost mezi znevýhodněním v zaměstnání a genderem**

Zkušenost se znevýhodněním v zaměstnání z důvodu rodičovství mnohem častěji uvádějí ženy než muži. Více než třetina zaměstnaných mužů se závislými dětmi (34,1 %) se někdy setkala v zaměstnání s nějakou formou znevýhodnění. Ženy se v souvislosti s mateřstvím setkaly se znevýhodněním ve více než třech pětinách případů (63,4 %).

Nejvyšší rozdíly ve znevýhodnění z důvodu rodičovství mezi muži a ženami jsme zaznamenali u následujících forem: při přijímání do zaměstnání (rozdíl 14 %), při výběru pracovníků na vyšší pozici (rozdíl 10,4 %) a při péči o nemocné dítě (rozdíl 8,3 %). Naopak nejnižší rozdíl nalézáme v situacích, kdy zaměstnavatel trval na tom, aby rodič pracoval na zkrácený pracovní úvazek (rozdíl 2,7 %) a při pocitu respondenta, že není perspektivním zaměstnancem/kolegou (rozdíl 4,5 %). V ostatních formách znevýhodnění se rozdíly mezi

muži a ženami pohybují mezi pěti až šesti procenty. Ani v jednom případě nepřevažuje znevýhodnění otců nad matkami. Rozdíly mezi muži a ženami souhrnně zobrazuje tabulka č. 25.

Tabulka 25 Formy znevýhodnění v zaměstnání podle genderu

Formy znevýhodnění v zaměstnání podle genderu			
Formy znevýhodnění/gender	Ženy	Muži	Rozdíl
Při přijímání do zaměstnání jsem byl/a odmítnuta, byl o mě projeven menší zájem	23,6 %	9,6 %	14,0 %
Byl/a jsem znevýhodněna při výběru pracovníků na vyšší místo	13,5 %	3,1 %	10,4 %
Když jsem pečoval/a o nemocné dítě, bylo mi to vyčítáno	23,0 %	14,7 %	8,3 %
V porovnání s některými jinými kolegy jsem dostával/a nepřiměřeně nízkou výplatu	9,6 %	3,8 %	5,8 %
Při snižování výplat/počtu pracovníků mě znevýhodnili více než jiné kolegy	7,3 %	1,5 %	5,8 %
Při rozdělování práce mezi kolegy mi byla přidělena horší práce	8,8 %	3,1 %	5,7 %
Zaměstnavatel mi nedal smlouvu na dobu neurčitou, byť jsem již na ni měl/a nárok	8,0 %	2,3 %	5,7 %
V práci mi nebylo tak důvěřováno, že (u)dělám svou práci včas a správně	10,0 %	4,6 %	5,4 %
Zaměstnavatel mě nechtěl zaměstnat na HPP	7,7 %	2,3 %	5,4 %
Z chování zaměstnavatele (kolegů) bylo zjevné, že pro ně nejsem perspektivní zaměstnanec (kolega)	13,8 %	9,3 %	4,5 %
Zaměstnavatel trval na tom, abych pracoval/a na zkrácený pracovní úvazek	4,2 %	1,5 %	2,7 %

Ženy se setkávají se znevýhodněním v zaměstnání z důvodu rodičovství mnohem častěji než muži. Také ti se však ve více než třetině případů s touto formou diskriminace setkali. Nejvyšší rozdíly ve znevýhodnění mezi muži a ženami se závislými dětmi zaznamenáváme při přijímání do zaměstnání, při výběru pracovníků na vyšší pozici a při péči o nemocné dítě. Výzkum neodhalil, že by se nějaká forma znevýhodnění na pracovišti dotýkala více mužů než žen. Ženy bývají na pracovišti kvůli svým mateřským povinnostem znevýhodňovány častěji.

- **Souvislost mezi znevýhodněním v zaměstnání a úplností/neúplností rodiny**

Nyní se budeme věnovat souvislostem mezi formami znevýhodněními v zaměstnání, které rodiče označovali a úplností rodiny. Rodiče žijící sami se svým závislým dítětem/děťmi pociťovali častěji znevýhodnění v zaměstnání ve všech šesti situacích, které byly v dotazníku uvedeny.

Tabulka 26 Forma znevýhodnění v zaměstnání podle úplnosti rodiny

Formy znevýhodnění v zaměstnání podle úplnosti rodiny			
Forma znevýhodnění v zaměstnání	Úplná rodina	Neúplná rodina	Rozdíl
Když jsem pečoval/a o nemocné dítě, bylo mi to vyčítáno	20,3 %	26,7 %	6,4 %
V práci mi nebylo tak důvěřováno, že (u)dělám svou práci včas a správně	8,0 %	13,9 %	5,9 %
Z chování zaměstnavatele (kolegů) bylo zjevné, že pro ně nejsem perspektivní zaměstnanec (kolega)	12,3 %	16,1 %	3,8 %
Při přijímání do zaměstnání jsem byl/a odmítnuta, byl o mě projeven menší zájem	20,7 %	23,8 %	3,1 %
Zaměstnavatel trval na tom, abych pracoval/a na zkrácený pracovní úvazek	3,4 %	5,1 %	1,7 %
Zaměstnavatel mě nechtěl zaměstnat na HPP	6,7 %	8,0 %	1,3 %

Nejvyšší rozdíl ve znevýhodnění v zaměstnání mezi úplnými a neúplnými rodinami je v případě výčitek ze strany zaměstnavatele, když rodič pečuje o nemocné dítě (rozdíl 6,4 %). Tuto formu znevýhodnění pociťovala více než čtvrtina rodičů žijících sami se svým dítětem/děťmi (26,7 %), zatímco rodiče žijící v úplné rodině se s tímto setkali v přibližně pětině případů (20,3 %).

Téměř šesti procent (5,9 %) činí rozdíl v situaci, kdy rodičům nebylo důvěřováno, že udělají svou práci včas a správně. Rodiče z neúplných rodin nedůvěru cítili ve více než desetina případů (13,9 %), rodiče z úplných rodin v méně než v deseti procentech (8 %).

Zkušenosti s chováním kolegů a/nebo zaměstnavatele, ze kterého bylo zjevné, že je ostatní považují za méně perspektivní, deklarovala téměř jedna šestina rodičů z neúplných rodin (16,1 %) a více než desetina rodičů z rodin úplných (12,3 %).

Rodiče žijící sami se svým dítětem/děťmi uvádějí častěji, že při přijímání do zaměstnání byli odmítnuti a/nebo o ně byl projeven menší zájem. Tuto zkušenost uvedla necelá čtvrtina samoživitelů/lek (23,8 %) a jen o málo více než pětina rodičů z úplných rodin (20,7 %).

Méně než dvouprocentní rozdíl nalezneme v případech, kdy zaměstnavatel trval na tom, aby rodič pracoval na zkrácený pracovní úvazek (1,7 %) a/nebo nechtěl rodiče zaměstnat na hlavní pracovní poměr (1,3 %).

Rodiče žijící v neúplných rodinách se závislými dětmi se ve větší míře setkávají s některými formami diskriminace na pracovišti ve srovnání s rodiči z rodin úplných. Jedná se zejména o výčitky při domácím ošetřování nemocného dítěte, případně trvání zaměstnavatele na tom, aby rodič samostatně vychovávající dítě pracoval na zkrácený úvazek. Těmto rodičům byla také častěji odpírána práce na hlavní pracovní poměr nebo měli pocit, že byli z důvodu rodičovství při přijímání do zaměstnání odmítnuti nebo byl o ně projeven menší zájem. Vyšší procento rodičů vychovávající dítě bez partnera také uvedlo, že jim bylo na pracovišti naznačováno, že nejsou perspektivní zaměstnanci či kolegové, případně vnímalo nedůvěru v to, že svou práci odvedou kvalitně a včas.

5.8.5 Výskyt sexuálního obtěžování na pracovišti

Jedna z otázek v dotazníku zjišťovala, zda rodiče zažili v zaměstnání sexuální obtěžování vůči své osobě. Téměř deset procent rodičů (9,5 %) odpovědělo kladně. Zajímavým zjištěním je, že jak muži, tak ženy odpovídali, že zažili sexuální obtěžování na pracovišti v podobném poměru – ženy zažily sexuální obtěžování v téměř deseti procentech (9,6 %), muži v necelých devíti procentech (8,6 %)

Graf 18 Sexuální obtěžování v zaměstnání vůči své osobě – muži



Graf 19 Sexuální obtěžování v zaměstnání vůči své osobě – ženy

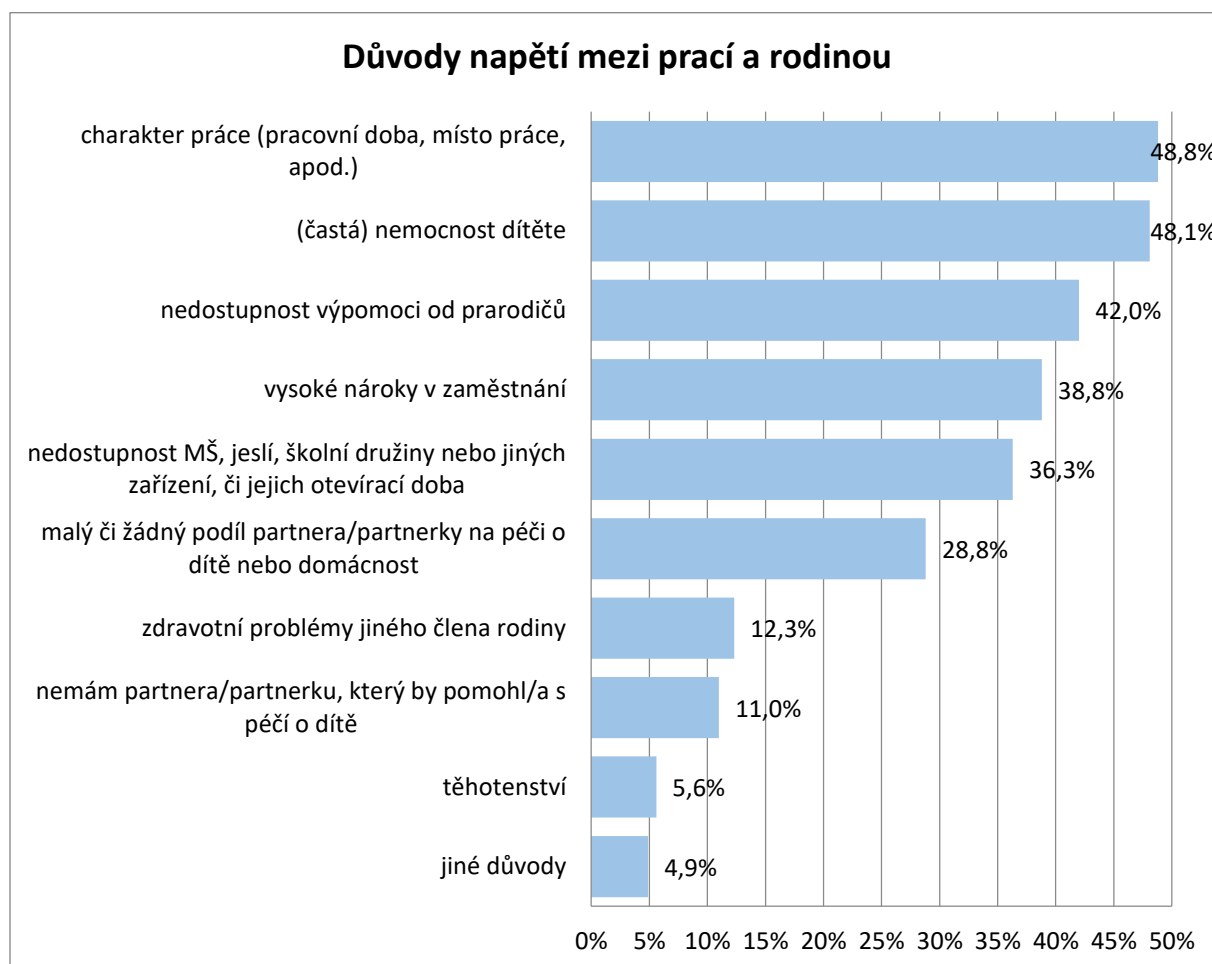


Pokud jde o sexuální obtěžování na pracovišti, vyskytovalo se přibližně v každém desátém případě. Četnost výskytu významně neovlivňoval ani gender, ani dosažené vzdělání respondentů.

5.9 Zvládání rodinných a pracovních povinností

V jedné z baterií otázek v dotazníku jsme se respondentů také dotazovali, zda pociťují napětí mezi rodinou a prací. Pokud toto napětí rodiče pociťovali, zjišťovali jsme, co je k tomu vedlo. Více než čtyři pětiny rodičů (81,2 %) někdy pociťovaly napětí mezi plněním rodinných a pracovních povinností.

Graf 20 Důvody napětí mezi prací a rodinou



Nejčastěji (48,8 %) rodiče zmiňovali jako důvod, pro který pociťují napětí mezi zvládáním rodinných a pracovních povinností, charakter práce (pracovní doba, místo práce apod.). Téměř polovina rodičů (48,1 %) zažívala napětí mezi rodinným a pracovním životem, které bylo způsobeno (častou) nemocností dítěte. Více než dvě pětiny respondentů současně odpověděly (42 %), že pociťují napětí kvůli chybějící výpomoci od prarodičů. Vysoké nároky v zaměstnání, které způsobovaly napětí mezi zvládáním pracovních a rodinných záležitostí, označili rodiče v necelých dvou pětinách případů (38,8 %). Pocit napětí související s nedostupností mateřské školy, jeslí, školní družiny či jiných zařízení a/nebo jejich nevyhovující otevírací dobou, zaznamenala více než třetina rodin (36,3 %). Malý či žádný podíl partnera na péči o dítě nebo domácnost byl důvodem tenze mezi prací a rodinou pro

více než čtvrtinu rodičů (28,8 %). Ve více než desetině případů (12,3 %) pak napětí způsobovaly zdravotní problémy jiného člena rodiny. Přibližně desetina rodičů (11 %) označila jako důvod pociťovaného napětí život bez partnera a v méně než jedné desetině případů (5,6 %) bylo za příčinu označeno těhotenství ženy.

Možnosti uvést jiné důvody vzniku napětí mezi jejich rodinným a pracovním životem využilo méně než pět procent rodičů (4,9 %). Nejvíce rodiče komentovali celkovou náročnost skloubení péče o domácnost, děti a plnění pracovních povinností: „*někdy toho je zkrátka jen moc...*“. Problémem pro ně byl také nedostatek spánku, odpočinku nebo klidu na práci, pracovali-li rodič z domu: „*zpracovávám doma účetnictví a na to potřebuji klid, který v přítomnosti dvou malých dětí nemám.*“ Matky také vyjadřovaly osobní touhu trávit více času s dětmi, než v práci, více se jim věnovat: „*Osobní pocit, že mám být více s dítětem než v práci, pocit, že vzhledem k povaze mého povolání nemůžu mít dítě u sebe v práci.*“

Nejvíce rodiče zatěžovaly podmínky a charakter zaměstnání (pracovní doba, náročnost práce, vzdálenost pracoviště od místa bydliště). Napětí mezi plněním pracovních a rodinných povinností bylo pociťováno v případě nutnosti péče o nemocné dítě (tj. doprovázení k lékaři, domácí ošetřování). Výsledky ukazují, že přestože na jiném místě respondenti uváděli, že jim v péči o děti pomáhají prarodiče dětí, tato pomoc není vždy dostačující. Rezervy nalézáme v dostupnosti či otevírací době zařízení pomáhajících rodičům s péčí o dítě – jeslí, mateřských škol či školních družin.

Napětí mezi prací a rodinou pociťují jak rodiny úplné, tak rodiny neúplné. Rozdíly mezi nimi nejsou významné. Některé z důvodů napětí ale uváděli rodiče žijící sami se svými dětmi častěji, než rodiče žijící v úplné rodině a naopak.

Souhrnně tyto rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami v důvodech pociťovaného napětí uvádí tabulka č. 27. V ní jsou zaneseny podíly jednotlivých důvodů podle úplnosti rodiny.

Tabulka 27 Důvody napětí mezi prací a rodinou podle úplnosti rodin

<i>Důvody napětí mezi prací a rodinou podle úplnosti rodin</i>			
Důvody napětí /typ rodiny	Úplné rodiny	Neúplné rodiny	Rozdíl
nemám partnera/ku, který/á by mi pomohl/a s péčí o dítě	1,0 %	31,1 %	30,1 %
charakter práce (pracovní doba, místo práce, apod.)	39,5 %	61,9 %	22,4 %
malý, či žádný podíl partnera na péči o dítě	20,0 %	32,9 %	12,9 %
(častá) nemocnost dítěte	38,0 %	42,1 %	4,1 %
nedostupnost výpomoci od prarodičů	34,1 %	35,0 %	0,9 %
zdravotní problémy jiného člena rodiny	9,8 %	10,6 %	0,8 %
vysoké nároky v zaměstnání	32,8 %	27,8 %	5,0 %
těhotenství	4,9 %	3,6 %	1,3 %
nedostupnost MŠ, jeslí, školní družiny, jiných zařízení či jejich nevyhovující otevírací doba	29,7 %	29,3 %	0,4 %

Nejvyšší rozdíl vychází ze samé podstaty rozdílu mezi úplnými a neúplnými rodinami – v rodině chybí jeden z rodičů (partnerů). Pro téměř třetinu rodičů, kteří žijí sami se svým závislým dítětem/děťmi (31,1 %), je důvodem napětí mezi prací a rodinou chybějící partner. Rozdíl mezi úplnými rodinami (kde chybějící partner způsoboval napětí v jednom procentu případů) a rodinami neúplnými, představuje přibližně tři desetiny (30,1 %).

Charakter zaměstnání způsobuje napětí mezi rodinou a prací u více než tří pětin rodičů z neúplných rodin (61,9 %), a téměř dvou pětin rodičů z úplných rodin (39,5 %).

Téměř o třináct procent častěji (12,9 %) označovaly neúplné rodiny (32,9 %) jako důvod napětí malý či žádný podíl partnera na péči. V úplných rodinách tento důvod uvedla jedna pětina (20 %).

Častou nemocnost dítěte pak neúplné rodiny vnímaly jako důvod napětí ve více než dvou pětinách případů (42,1 %), zatímco rodiče žijící v úplné rodině v méně než dvou pětinách (38 %). Rozdíl mezi nimi činí více než čtyři procenta (4,1 %).

Téměř jedno procento (0,9 %) činí rozdíl v důvodu pramenící z nedostupnosti výpomoci od prarodičů. Ve více než jedné třetině ho označovali jak rodiče žijící sami se svým dítětem/děťmi (35 %), tak rodiče z rodin úplných (34,1 %). Rozdíl je v tomto případě

nevýznamný a nedostupnost prarodičů vnímají rodiny ve stejné míře jako problém, nezávisle na tom, zda jsou v rodině přítomni oba partneři.

Méně než jedno procento (0,8 %) činí rozdíl v důvodu vyplývajícím ze zdravotních důvodů jiného člena rodiny. I v tomto případě platí, že rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami nejsou významné.

Pokud jde o srovnání důvodů způsobujících napětí mezi rodinou a prací podle úplnosti rodin, nejvyšší rozdíl vychází ze samé podstaty této distinkce. Chybí-li v rodině jeden z rodičů (partnerů), je pro pečujícího rodiče obstarávání potřeb rodiny náročnější a tedy i při plnění pracovních povinností více hrozí konflikt s potřebami rodiny. To se projevilo také ve vyšším procentu vnímaného napětí mezi prací a rodinou u neúplných rodin v případě charakteru zaměstnání (pracovní doba, místo výkonu práce, náročnost práce) a péče o nemocné dítě. Nedostupnost dostatečné výpomoci od prarodičů vnímaly v obdobné míře jako problém oba typy rodin, stejně tak tomu bylo s dostupností zařízení pomáhajících s péčí o dítě (jesle, mateřské školy, školní družiny). Rodiče z úplných rodin ve větší míře pociťovali vysoké nároky v zaměstnání a častěji se potýkali s napětím na pracovišti vzniklým díky (dalšímu) těhotenství.

- **Souvislost mezi napětím mezi prací a rodinou a počtem dětí v rodině**

Souvislost lze nalézt také mezi vybranými důvody pociťovaného napětí a počtem dětí v rodině. Čím víc je v rodině přítomno dětí, tím častěji označovali rodiče jako problém nedostupnost výpomoci od prarodičů, nedostupnost zařízení jako mateřské školy, jeslí, školní družiny a dalších, či jejich nevhodnou otevírací dobu. Dále častěji uváděli napětí z důvodu charakteru a podmínek zaměstnání, vysokých nároků v zaměstnání a časté nemocnosti dítěte (tabulka č. 28).

Tabulka 28 Důvody napětí mezi prací a rodinou podle počtu dětí v rodině

Důvody napětí mezi prací a rodinou podle počtu dětí				
Důvody/ počet dětí	1 dítě	2 děti	3 děti	4 a více dětí
nedostupnost výpomoci od prarodičů	28,6 %	35,4 %	36,3 %	47,2 %
nedostupnost MŠ, jeslí, školní družiny, jiných zařízení či jejich nevyhovující otevírací doba	26,5 %	30,7 %	30,5 %	36,3 %
charakter práce (pracovní doba, místo práce, apod.)	38,3 %	40,1 %	41,4 %	41,8 %
vysoké nároky v zaměstnání	25,8 %	32,8 %	38,8 %	30,0 %
(častá) nemocnost dítěte	29,0 %	44,1 %	42,6 %	30,0 %

- **Napětí mezi prací a rodinou a jeho souvislost s možnostmi v zaměstnání**

Existuje rovněž i souvislost mezi subjektivně pociťovaným napětím mezi prací a rodinou a možnostmi benefitů v zaměstnání. Pokud mají rodiče možnost využít nabízené benefity, vnímají méně napětí mezi prací a rodinou. To je důležitá informace. Dále se tomuto vztahu věnujeme podrobněji.

Tabulka 29 Míra souvislosti mezi napětím mezi prací a rodinou a možnostmi v zaměstnání, Cramerovo V

Míra souvislosti mezi napětím mezi prací a rodinou a možnostmi v zaměstnání, Cramerovo V									
Důvody napětí/ možnosti v zaměstnání	pracovat z domu	volba pracovní směny	zkrácení pracovního úvazku	volba pružné pracovní doby	hlídání dětí na pracovišti	stlačený pracovní týden	sdílení pracovního místa	kurzy hrazené zaměstnavatelem	poskytování příspěvků na hlídání dětí/prázdninové pobyty pro děti apod. zaměstnavatelem
(častá) nemocnost dítěte	,162**	,026	,089	,082	,084	,077	,111	,109	,118
zdravotní problémy jiného člena rodiny	,170	,140	,105	,011	,117	,120*	,221*	,196	,177
nedostupnost MŠ, jeslí, družiny, jiných zařízení či jejich nevyhovující otevírací doba	,234**	,142*	,099	,101*	,149*	,050	,143*	,154	,193**
malý, či žádný podíl partnera na péči o dítě či domácnost	,138	,159*	,154*	,054	,088	,036	,169	,103	,099
vysoké nároky v zaměstnání	,142*	,122	,102	,035	,049	,085*	,142*	,151	,111
nedostupnost výpomoci od prarodičů	,120	,173*	,087	,035	,094	,042	,127	,103	,128*
charakter práce (pracovní doba, místo práce, apod.)	,169**	,103	,058	,049	,055	,009	,105	,070	,067
nemám partnera/ku, který/á by mi pomohl/a s péčí o dítě	,099	,215	,096	,082	,005	,076	,217	,141	,142
těhotenství	,274	,330*	,255	,067	,124	,014	,219	,111	,251

* Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0,05

** Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0,01

Napětí, které způsobuje častá nemocnost dítěte, snižuje nejvíce možnost pracovat z domu. Rodiče, kteří mají a/nebo měli možnost pracovat z domova, uváděli méně často jako důvod napětí mezi prací a rodinou častou nemocnost dítěte.

Jsou-li jedním z důvodů napětí zdravotní problémy jiného člena rodiny, snižuje toto napětí nejvíce možnost stlačeného pracovního týdne a/nebo sdílení pracovního místa.

Pokud rodiče pociťují tenzi z důvodu, že v jejich blízkém okolí nejsou dostupné služby péče o děti, pak je toto napětí snižováno možností hlídání dětí na pracovišti a/nebo poskytováním příspěvků na hlídání dětí/prázdninové pobyty pro děti apod. zaměstnavatelem. Dále se snižuje napětí, pokud mají rodiče možnost pracovat z domova, volit si pracovní směnu anebo mít pružnou pracovní dobu. Jedná se tedy o benefity, které buď umožní rodiči být více doma, organizovat si čas a/nebo vypomohou s hlídáním dětí.

V případě, že je důvodem napětí nízký anebo žádný podíl partnera na péči o dítě, snižuje napětí možnost zkráceného pracovního úvazku a/nebo volba pracovní směny.

Pokud je napětí mezi rodinou a prací vyvoláno vysokými nároky v zaměstnání, snižuje se toto napětí možností pracovat z domova a/nebo také sdílením pracovního místa.

Napětí vznikající nedostupností výpomoci od prarodičů pochopitelně napomáhá snižovat hlídání dětí na pracovišti a/nebo příspěvky na hlídání dětí/prázdninové pobyty pro děti apod. od zaměstnavatele.

Způsobuje-li napětí mezi prací a rodinou charakter zaměstnání (jako je místo výkonu práce, pracovní doba apod.), pak toto napětí snižuje možnost pracovat z domova.

Pokud ženy pocítily napětí mezi prací a rodinným životem z důvodu jejich těhotenství, napětí snižovala především možnost práce z domova nebo možnost pracovat na zkrácený úvazek.

Nejmenší míru souvztažnosti lze nalézt u kurzů hrazených zaměstnavatelem. Možnost absolvovat odborné kurzy a další vzdělávání má na pocit subjektivního napětí mezi prací a rodinou zanedbatelný vliv.

Pokud mají rodiče možnost využít nabízené prorodinné pracovní benefity, vnímají méně napětí mezi prací a rodinou. Nejvíce se míra napětí mezi prací a rodinou snižuje, pokud rodiče mají možnost pracovat z domova.

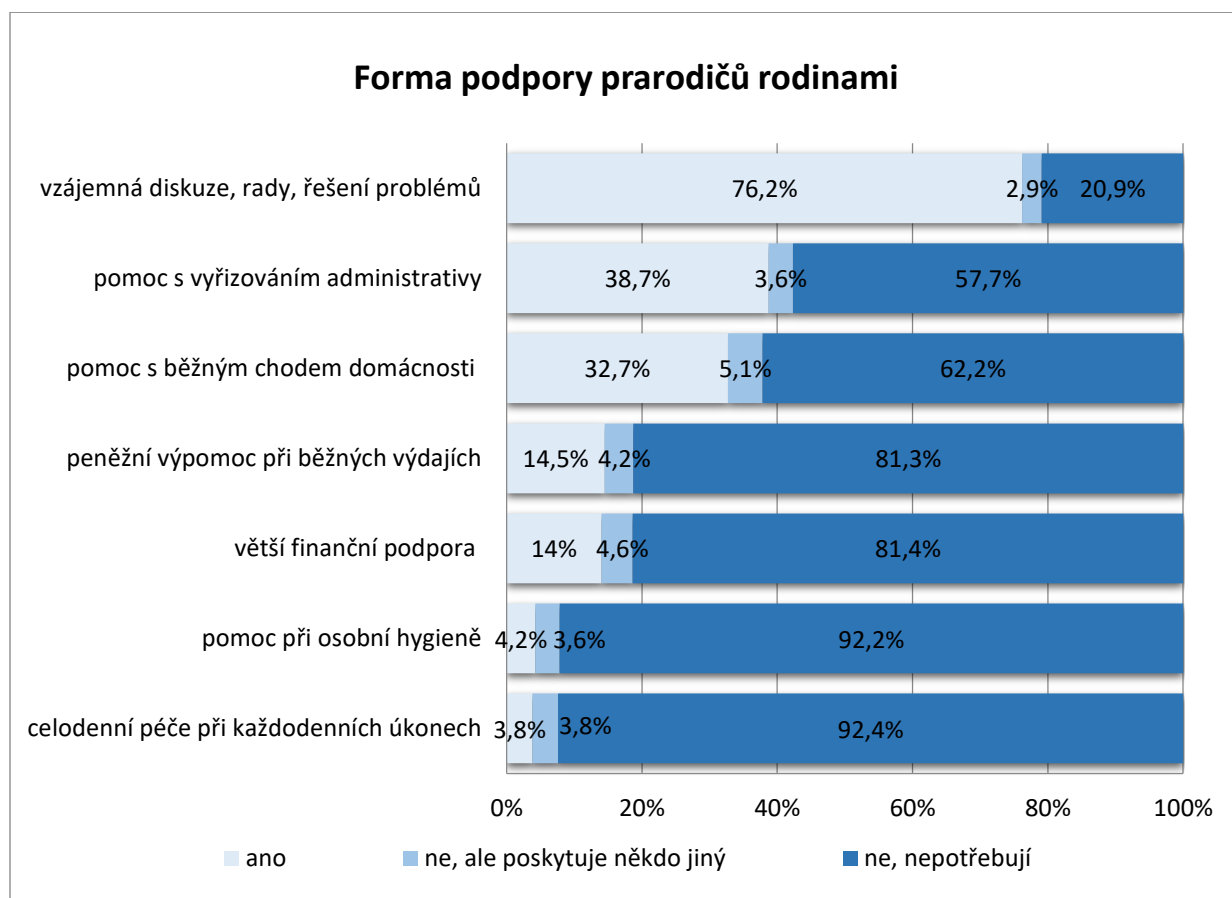
5.10 Možnosti péče o seniory ze strany rodiny

Závěr dotazníkového šetření patřil otázkám týkajících se péče o seniory ze strany rodiny a role státu v ní. Zajímali jsme se o to, jaká opatření by rodiny využily k tomu, aby mohly pečovat o své blízké v seniorském věku. Současně jsme zjišťovali, jakou roli a míru zodpovědnosti rodiny se závislými dětmi v péči o seniory státu přikládají, a co podle respondentů senioři potřebují k zajištění lepších podmínek pro zachování jejich nezávislého života.

Otázky v této části zodpovídali pouze respondenti, kteří stále mají rodiče, odpovídalo tedy téměř devět desetin dotázaných (89 %).

Formám podpory, které poskytují rodiny svým členům „nejstarší“ generace, ukazuje graf č. 21.

Graf 21 Forma podpory prarodičů rodinami



Problémy se seniory řeší, radí jim a diskutují s nimi více než tři čtvrtiny dotázaných rodičů (76,2 %). Někdo jiný než dotázaný tuto „službu“ seniorům v rodině poskytuje v méně než třech procentech případů (2,9 %) a diskusi či radu ve svých záležitostech nepotřebuje více než pětina (20,9 %) příbuzných v seniorském věku.

Pomoc s vyřizováním administrativy seniorům poskytuje více než třetina dotázaných (38,7 %) a v méně než čtyřech procentech případů (3,6 %) poskytuje seniorům pomoc někdo jiný. Nadpoloviční většina seniorů (57,7 %) však tuto asistenci podle tvrzení respondentů nepotřebuje.

S běžným chodem domácnosti prarodičům pomáhá méně než třetina rodin (32,7 %). Někdo jiný než dotázaný tuto pomoc poskytuje ve více než dvacetině případů (5,1 %). Více než tři pětiny prarodičů (62,2 %) však tuto pomoc podle respondentů nepotřebují.

S běžnými výdaji vypomáhá starším členům rodiny více než desetina dotázaných (14,5 %), někdo jiný než oni sami to dělá v necelé dvacetině případů (4,2 %). Vysoké procento prarodičů (81,3 %) však tuto pomoc podle dotázaných nepotřebuje.

Rozsáhlejší finanční podporu svým rodičům v seniorském věku nabízí opět více než desetina (14 %) dotázaných a téměř dvacetina respondentů (4,6 %) odpověděla, že tuto pomoc poskytuje někdo jiný. Avšak více než čtyři pětiny dotázaných odpovědělo, že prarodiče větší finanční podporu nepotřebují (81,4 %).

Podíl dotázaných, kteří pomáhají svým starším rodičům s osobní hygienou, jen mírně přesáhl čtyři procenta (4,2 %). V dalších méně než čtyřech procentech případů (3,6 %) tuto péči zajišťoval někdo jiný než dotázaný. Více než devět desetin prarodičů (92,2 %) tuto péči podle respondentů nepotřebuje.

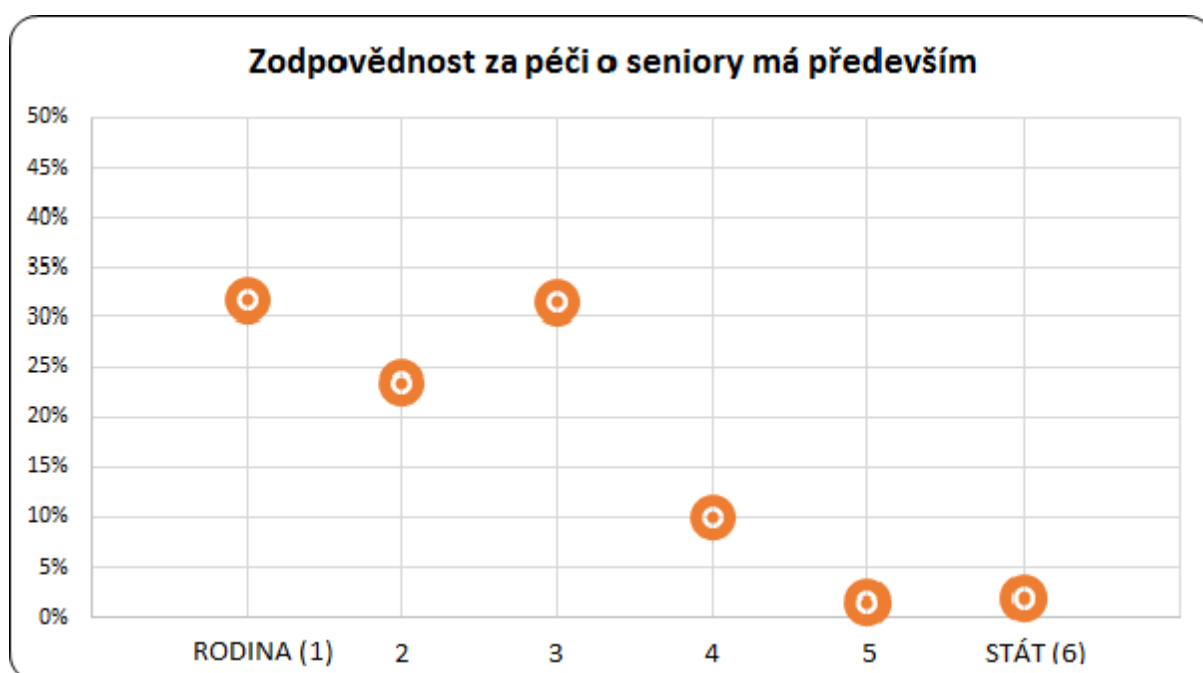
Podíl dotázaných, kteří poskytují prarodičům celodenní péči při každodenních úkonech, nedosahoval ani čtyř procent (3,8 %). U dalších necelých čtyř procent případů (3,8 %) tuto pomoc zajišťoval někdo jiný. Ve většině případů (92,4 %) byli prarodiče v tomto ohledu podle dotázaných soběstační.

Rodiny „nejstarší“ generaci pomáhají především vzájemnou radou a diskusí o problémech, se kterými se prarodiče potýkají. Vyšší podíl dotázaných pomáhá svým rodičům také s vyřizováním běžné administrativy. Co se týče zajištění chodu domácnosti, osobní hygieny, celodenní péče a finančního zajištění, jsou nejstarší členové rodin považováni ve většině případů za soběstačné. Na tomto místě považujeme za nutné upozornit na limity našeho výzkumu. Výsledky vztahující se k soběstačnosti seniorů mohou souviset s věkem respondentů. Rodiče dotazovaných zástupců mladších rodin tedy sami mohou být ještě v předseniorském věku, případně se nacházet v první etapě aktivního seniorského věku, a být soběstační v ohledech osobní péče či financí. Právě tato generace více, než aby sama potřebovala pomoc, pomáhá s chodem domácnosti svých dětí. Neznamená to však, že by zástupci mladších rodin neodpovídali na otázky týkající se péče o seniory ve smyslu opatření do budoucna.

5.10.1 Očekávání míry zapojení státu do péče o jedince v seniorském věku

Očekávanou míru zapojení státu či rodiny do péče o seniory jsme zjišťovali pomocí otázky se šestibodovou škálou, kdy hodnotu jedna měla rodina a hodnotu šest stát. Respondenti měli vyznačit, kdo především nese za péči o seniory zodpovědnost. Výsledek je zobrazen v grafu č. 22.

Graf 22 Zodpovědnost za péči o seniory – role rodiny a státu

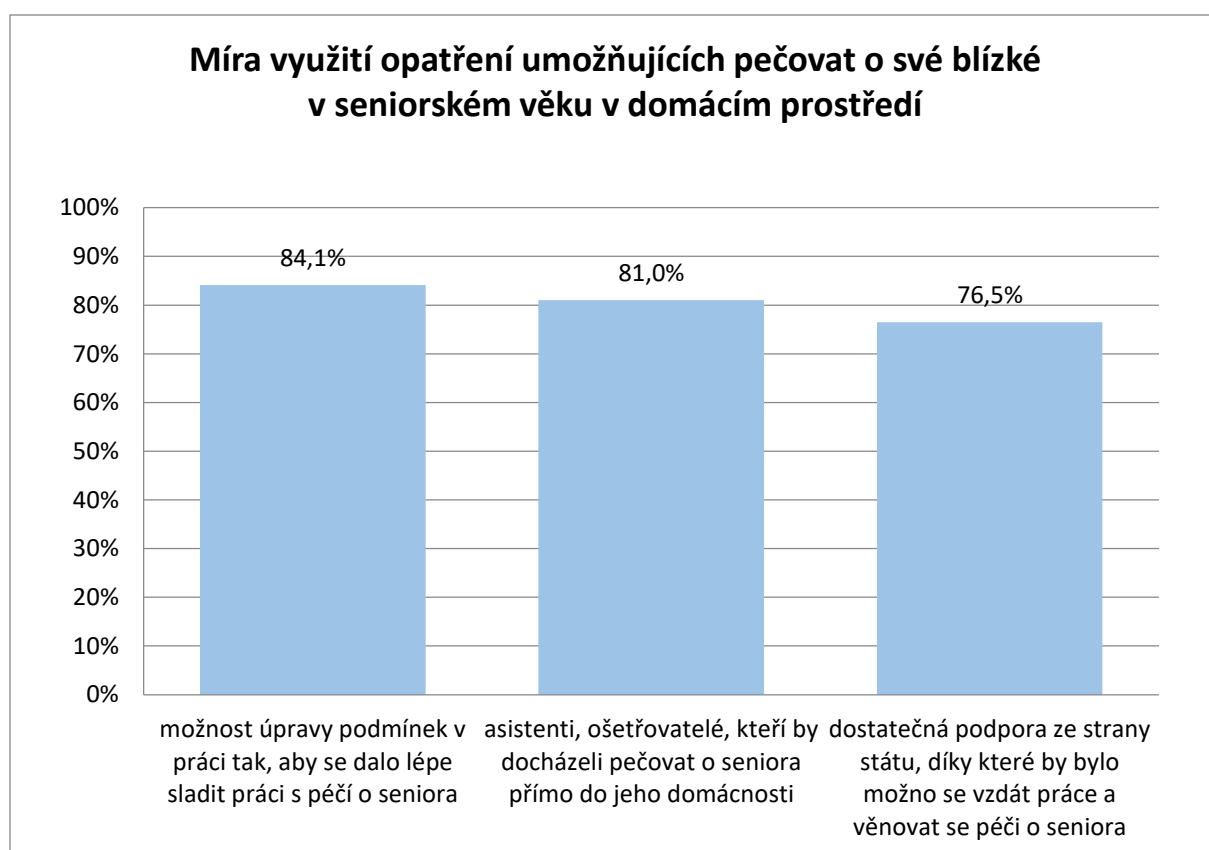


Téměř třetina respondentů (31,7 %) uvedla výhradně rodinu (bod 1), která má zodpovědnost za péči o seniory. Zodpovědnost výhradně na straně státu spatřují méně než dvě procenta respondentů (1,9 %). Souhrnně lze říci, že více než čtyři pětiny respondentů (86,7 %) se přiklání k tomu, že zodpovědnost za péči o seniory má spíše rodina. Státu pak příkla významnější roli přibližně desetina respondentů (10,3 %).

5.10.2 Nápomocná opatření při péči o jedince v seniorském věku v rodinném prostředí

Dotazovaným rodinám jsme nabídli tři možnosti, podpůrná opatření, která by jim mohla umožnit péči o člena rodiny v seniorském věku v domácím prostředí. Respondenti se následně vyjadřovali, zda by dané opatření využili či nikoliv.

Graf 23 Míra využití opatření umožňujících pečovat o své blízké v seniorském věku v domácím prostředí



Nejčastěji (84,1 %) by dotazovaní ocenili možnost úpravy podmínek v zaměstnání tak, aby se daly lépe skloubit pracovní povinnosti s péčí o seniora. Rozšíření služeb asistentů a ošetřovatelů, kteří by docházeli pečovat o seniora přímo do jeho domova, by využily více než čtyři pětiny dotázaných (81 %). A více než tři čtvrtiny zástupců rodin (76,5 %) by dokonce byly ochotny opustit své zaměstnání a jít pečovat o seniora v domácím prostředí, pokud by jim byla ze strany státu garantovaná dostatečná finanční podpora zajišťující jejich živobytí.

Vyhodnocení škálové otázky o rozvrstvení míry zodpovědnosti za péči o seniory mezi rodinu a stát ukázalo, že podle dotázaných má v této oblasti rodina prioritu. Neznamená to však, že by rodiny neočekávaly zapojení státu do péče o seniory (viz následující podkapitola). Nejčastěji by dotazovaní ocenili možnost úpravy podmínek v práci tak, aby se daly lépe skloubit pracovní povinnosti s péčí o seniora. Rozšíření služeb asistentů a ošetřovatelů, kteří by docházeli pečovat o seniora přímo do jeho domova, by využily více než čtyři pětiny respondentů. Více než tři čtvrtiny dotázaných též uvedly, že kdyby finanční podpora ze strany státu pro pečující osoby byla dostatečně vysoká a umožňovala vzdát se stávajícího zaměstnání, šly by pečovat o seniora v domácnosti. Nutno dodat, že v tomto případě se jedná o deklarovanou preferenci, v realitě by bylo rozhodování mnohem složitější.

5.10.3 Opatření zlepšující podmínky zajištění nezávislého života seniorů a osob v před-seniorském věku

Respondentům jsme kladli otázku týkající se opatření, která by zlepšila podmínky pro zajištění nezávislého života seniorů a osob v před-seniorském věku. Respondenti měli možnost vyjádřit vlastními slovy, jaká opatření podle nich senioři potřebují k zajištění nezávislého života. Díky otevřené formě otázky jsme získali pestrou paletu odpovědí. Zjištění jsou dále představena podle jednotlivých témat, která se v odpovědích vyskytovala. Výčet témat je doplněn citacemi z dotazníků, které ponecháváme v neupravené podobě.

- **Zajištění finančních prostředků k pokrytí potřeb seniorů**

První, a zároveň respondenty považovaný za nejzásadnější prostředek k zajištění samostatného života seniorů, pokud možno co nejméně závislého na pomoci okolí, je dostatek financí k pokrytí jejich potřeb. Většina respondentů navrhovala zvýšení důchodů, někteří doporučovali vyplácení účelových sociálních dávek na zdravotní pomůcky, snížení podílu hrazení nákladů na zdravotní péči a léky z prostředků seniora a obecně reformu sociálního systému, který by více myslel na finanční potřeby seniorů. Pokud šlo o problematiku důchodů, bylo navrhováno také snížení věku odchodu do důchodu.

Seniorům by také neměla být odpírána „možnost pracovat za adekvátní odměnu“, umožňuje-li to jejich zdravotní stav a mají-li zájem.

Zajištění finančních prostředků na život ve stáří souvisí také s připraveností na tuto životní etapu už v období ekonomické aktivity:

„Generace našich rodičů nebyla připravená na to, aby měla na stáří naspořeno, spoléhali se na státní důchod, protože to tak bylo nastaveno. Když už tu nevládne komunismus, ale kapitalismus, je potřeba si vytvořit rezervy, ale to ty lidi nikdo nenaučil. Naše generace se snaží tvořit si rezervy na stáří, ale moc to nejde, protože jsou oproti pořizovacím cenám bydlení, potravin, oblečení atd. příliš nízké příjmy, takže člověku zbývá tak na bydlení a děti a na seniory zbyde možná tak psychická podpora.“

- **Motivace seniorů k samostatnosti a soběstačnosti, zajištění jejich emocionální i sociální pohody**

Respondenti považují za nutné motivovat seniory k aktivnímu životu, soběstačnosti. Neodsouvat jejich roli v rodině a společnosti „na druhou kolej“. Podporovat mezigenerační bydlení a komunitní setkávání. Okolí by jim také mělo poskytnout oporu a dostatek empatie. V rodině byla podle respondentů také důležitá úcta ke starším lidem a vzájemná láska. Seniorům by také měl být zajištěn klid a bezpečí ve stáří. Senioři podle oslovených potřebují:

„Mít svůj smysl života, cítit se potřební, vést aktivní život. Potřebují tolerantní a láskyplný přístup. Ten jim dlouhodobě pomůže zajistit dobré duševní i fyzické zdraví.“

Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím míru samostatnosti fungování seniora v jeho běžném prostředí je míra zachování jeho mobility. Z těchto důvodů respondenti navrhovali budování bezbariérových úprav veřejných prostranství a budov, dotovaný rozvoz za službami a pomoc asistenta, dotovanou veřejnou dopravu pro seniory a MHD.

„...bylo by fajn, kdyby k důchodu dostali třeba předplacenou kartu na autobus nebo na vlak, nebo nějakou výraznější slevu na jízdné.“

- **Podpora péče o seniory v domácím prostředí**

Péče o seniory v domácím prostředí byla často respondenty preferována. Senioři by měli mít:

„Možnost být v blízkosti svých blízkých (potomků, vnoučat), bydlení blízko... dostupnost kvalitní domácí péče, domácích hospiců apod... tak aby se rodina mohla spolehnout v případě potřeby na odborníky. S tím souvisí finance, ale možná i podpora rodiny, která pečuje o své rodiče/prarodiče... finanční i psychická (různé podpůrné skupiny, možnost sdílení, rady....). Nejsme moc vychovávané v tom starat se o své rodiče, už to není přirozenou součástí našich životů, ale při troše podpory by zase mohla být... tzn. netabuizovat stáří, smrt, nemoc... už od raného věku (školka, škola...), podporovat ty, kteří vedle svých dětí pečují i o své rodiče... tak aby neměli tito lidé ve společnosti statut 'bláznů', ale hrdinů, nebo minimálně moudrých lidí.“

Rodina má rovněž pečovat o psychickou, emocionální pohodu seniora, která vyplývá obecně z kultivace mezilidských vztahů napříč generacemi. Stát má vstoupit do péče o seniora v okamžiku, kdy již rodina nestačí tuto péči zajišťovat z hlediska náročnosti i odbornosti úkonů. V tomto okamžiku je na státu, aby zajistil vhodné podmínky pro naplnění potřeb seniorů, ať už finanční podporou rodiny k zajištění péče o seniora v domácnosti či ambulantních služeb, nebo budováním sítě odborných pracovníků a speciálních zařízení.

K zajištění dostatečné rodinné péče však pociťovali dotázaní nedostatek finančních prostředků a zdrojů. Finanční podpora osob pečujících o seniory v domácím a rodinném prostředí by měla být podle některých v kompetencích státu.

„Především musí mít duševní a fyzické zdraví, aby se o sebe do určitého věku mohli postarat. Potom musí být zajištěné podmínky od státu, aby se mohla účinně postarat rodina.“

- **Zajištění dostupnosti a zkvalitnění pečovatelské služby**

Potřeba zajištění dostupné a kvalitní pečovatelské služby souvisí s předchozím návrhem, neboť pomoc pečovatelů či asistentů v domácnostech pomáhá seniorům setrvat v domácím prostředí až do pozdního věku. Se zhoršením soběstačnosti seniora tito pracovníci ulehčí rodině péči a zastanou také odborné úkony, se kterými si pečující rodinní příslušníci nevědí rady. Péče asistenta a pečovatele tedy významně zkvalitňuje seniorům život, jelikož jim umožňuje nadále žít ve známém domácím prostředí. Je však nutné počítat s náklady na tyto služby, jež by měly být opět zajišťovány státem.

„Aby mohli zůstat doma ve svém prostředí, které znají – asistenty kteří by docházeli udělat věci, které senioři nezvládají, poradit, pomoci a podobně, nebo aby s nimi mohl zůstat nějaký člen rodiny doma - něco jako 'mateřská dovolená' a starat se o ně v době, kdy už to sami nezvládají.“

• **Bydlení vhodné pro seniory**

V odpovědích respondenti řešili problém dostupnosti bydlení vhodného pro seniory. Zmiňováno bylo opět vlastní samostatné bydlení s možností pečovatelské či asistenční služby a péče rodiny, pokud je to možné. Finanční dostupnost bydlení by měla být seniorům zajištěna pomocí regulovaného nájmu nebo také příspěvkem na hrazení bezbariérových úprav bytu (pro hůře pohyblivé) a bezpečnostních prvků, jako jsou různá madla, rampy, výtahy atd.

„Nízké náklady na bydlení, resp. dávky na bydlení, aby jim zbývaly peníze na služby zkvalitňující život.“

Respondenti zmiňovali také další návrhy řešení bytové situace seniorů se zajištěním nutné péče, jak je patrné z následující výpovědi:

„ (...) domovy s byty s uzpůsobeným režimem, které jim umožní co nejdelší samostatnost, umožňující drobnou pomoc v domácnosti a hlavně kontakt s ostatními seniory nebo možnost přestěhovat se do menšího bytu bezbariérového v místě současného bydliště (aby nedocházelo k úplnému odloučení z místa, které senior zná).“

Domovy pro seniory s pečovatelskou službou jsou preferovány až v okamžiku, kdy je výrazně omezena soběstačnost seniora, případně jeho situace neumožňuje péči blízké osoby. Zde respondenti upozorňovali na problém s místní nedostupností vhodných zařízení, nedostatečnou lůžkovou kapacitou a také na neúměrně vysoké náklady na pobyt, vzhledem k nízkým příjmům seniorů byla žádána:

„... lepší dostupnost pečovatelských domů a domů pro seniory, které jsou dnes prakticky nedostupné, případně se na volné místo čeká několik let a následný pobyt je zde i velmi drahý.“

• **Zdravotní a terapeutická péče pro seniory**

V odpovědích se často objevovaly různé druhy odborné péče o seniory. Řešila se jejich finanční a místní dostupnost, i kvalita z hlediska odbornosti úkonů. Z těchto typů péče byly uváděny:

- preventivní a léčebná péče (lázně, rehabilitace, masáže, pedikúra atd.),
- psychologická péče,
- zdravotní péče (hlavně její místní a finanční dostupnost, upozorňovalo se např. na vysoké doplatky na léky a nutnost zodpovědné medikace),

- paliativní péče (komplexní péče o nevyléčitelně nemocné a pacienty v terminálním stadiu nemoci),
- sociální poradenství a služby (právní, doprovázení na úřady, pomoc s administrativou, terénní sociální práce, rozvoj dobrovolnictví a zapojení veřejnosti do péče o seniory),
- stravování (dotované obědy, rozvoz, zajištění vhodné výživy,
- komunitní služby pro seniory,
- vzdělávací služby.

Respondenti také uváděli různé typy vzdělávacích a komunitních služeb pro seniory. Pro větší přehlednost je uvádíme v následující tabulce.

Tabulka 30 Typy vzdělávacích a komunitních služeb pro seniory dle respondentů

Vzdělávací služby	Komunitní služby pro seniory
Dostupnost vzdělání na univerzitách třetího věku	Denní stacionáře
Finanční gramotnost	Kluby seniorů
Informační a počítačová gramotnost	Kulturní akce
Vzdělávání o výživě	Výlety a turistika
Vzdělávací kurzy, kroužky, volnočasové aktivity	Setkávání seniorů
Vzdělávání veřejnosti o potřebách a v péči o seniory	Podpora mezinárodního setkávání

Pro ilustraci uvádíme některá vyjádření respondentů v dotazníku:

„Dále potřebují kvalitní péči, žádoucí by byla celková změna zdravotního i sociálního systému. Zejména větší podpora preventivních opatření v oblasti zdraví, tím nemyslím preventivní vyšetření, ale hrazení některých volnočasových aktivit, péče o tělo – příspěvky na lázně, masáže apod.“

„Možnost stýkat se v nějaké komunitě a to nejen se seniory a podílet se na životě komunity – projekty se zapojením seniorů – pocit, že jsou potřební.“

• Průzkum potřeb seniorů

Jeden z respondentů upozornil na skutečnost, že je poměrně malá pozornost věnovaná průzkumům „skutečných“ potřeb seniorů. Bylo by podle něj vhodné se nejen ptát lidí v produktivním věku, z nichž někteří o seniora pečují, ale také provést šetření u samotných seniorů.

Pokud jde o konkrétní opatření, která zlepšují kvalitu života seniorů a zajišťují přetrvávání jejich samostatnost, byla nejčastěji zmiňována následující témata:

- **Finanční podpora**

Nejvíce by rodiny ocenily větší finanční podporu péče o seniory. Finanční podpora může mít různé podoby. Rodiny navrhuje například sociální dávky pro pečující osoby, příspěvky na zajištění specializovaných služeb, pomůcek, zdravotní péči apod. Rovněž by mělo dojít ke zvýšení důchodů a snížení odchodového věku do důchodu. Dále by měli být lidé v produktivním a před-seniorském věku vzdělávání v nutnosti se finančně na seniorské období připravit.

- **Motivace k samostatnosti a soběstačnosti**

Důležitá je také podle respondentů motivace seniorů k samostatnosti a soběstačnosti, zajištění jejich emocionální i sociální pohody. Respondenti považovali za podstatné zachovat mobilitu seniorů budováním veřejných bezbariérových prostorů i bezpečnostní a bezbariérovou adaptací jejich stávajících příbytků.

- **Bydlení**

Dále navrhovali opatření související s bydlením, například zavedení regulovaného nájemného nebo zajištění dostatečné kapacity a místní dostupnosti pobytových zařízení pro seniory v případech, kde je již zvláštní péče nezbytná. Domovy pro seniory s pečovatelskou službou však byly preferovány až v okamžiku, kdy je výrazně omezena soběstačnost seniora, případně jeho situace neumožňuje péči blízké osoby.

- **Dostupnost institucionální péče**

Zároveň dotazovaní považovali za vhodné rozšířit dostupnost specializované zdravotní a terapeutické péče pro seniory (preventivní péče, zdravotní péče, psychologická péče, rozvoj paliativní péče včetně té v domácnostech). Mezi návrhy respondentů se také objevoval rozvoj služeb pro seniory, jakými jsou poradenství a sociální práce zaměřená na seniory a jejich rodiny, různé druhy komunitních služeb, vzdělávacích a volnočasových programů pro seniory nebo zajištění možnosti organizovaného stravování, např. formou dovozu obědů.

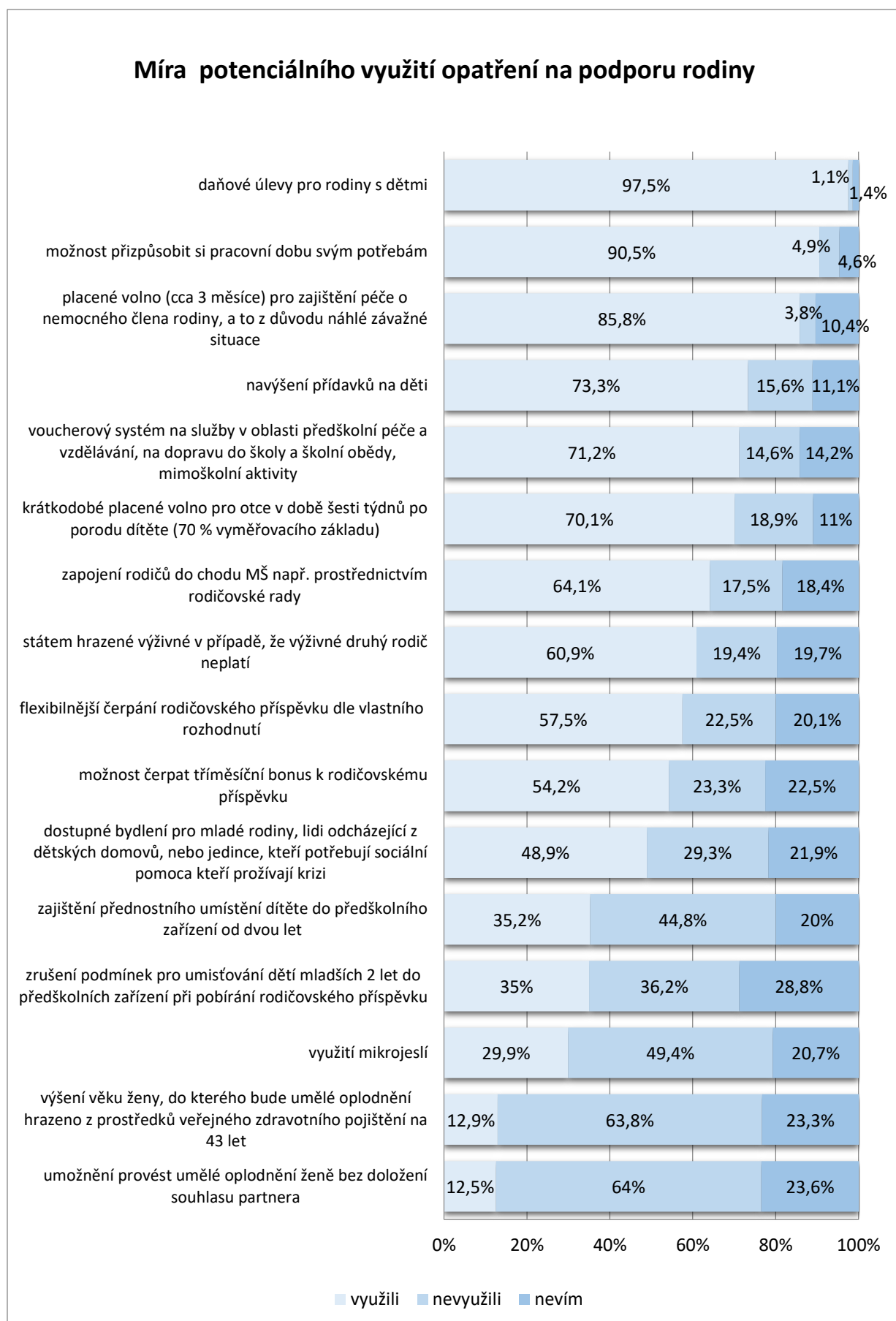
- **Výzkum potřeb**

Pozornost státu by se rovněž měla zaměřit na zajištění průzkumů reálných potřeb seniorů, na základě nichž by se přijímala další opatření.

5.11 Shrnutí s ohledem na připravovaná opatření na podporu rodiny

Zjišťovali jsme zájem rodin o jednotlivá opatření na podporu rodin prostřednictvím souboru námětů poskytnutého MPSV. Na tomto místě shrnujeme výsledky v kontextu předchozích zjištění z dotazníkového šetření a předvýzkumu. Konkrétní zastoupení zájemců o jednotlivá opatření v rámci šetření zobrazuje graf č. 24. Rodiny se závislými dětmi byly dotazovány, zda by opatření ze seznamu využily či nikoliv. Při analýze odpovědí je však nutné brát ohled také na to, že respondenti mohli v některých případech vybírat opatření podle vzorce „kdybych se dostal do takové situace, opatření bych využil“, případně podle subjektivního hodnocení jejich společenské prospěšnosti a tedy nikoliv podle vlastních aktuálních potřeb. Příkladem může být situace, kdy rodič ve vyšším věku má starší děti a další dítě neplánuje, odpovídá, že by jeho rodina využila krátkodobé placené volno pro otce po porodu dítěte. Tyto a další podobné tendence jsou v datech patrné a bylo zapotřebí je zmínit.

Graf 24 Míra potenciálního využití opatření na podporu rodiny



Připravovaná opatření podporující rodiny řeší soubor několika problematických oblastí dotýkajících se života rodin. Jedná se o přímou finanční podporu rodin, opatření usnadňující sladění práce a rodinného života, úpravy možností čerpání rodičovské dovolené a volna na péči o nemocné dítě či jiného člena rodiny, úpravu možností využívání služeb péče o dítě, dostupné bydlení pro mladé rodiny a sociálně znevýhodněné a také otázky úpravy podmínek provedení a hrazení umělého oplodnění z veřejného zdravotního pojištění.

Nejvíce byla respondenty podporována opatření týkající se přímé finanční podpory rodin. Finanční situace rodin hraje velkou roli, ať už při zajištění chodu rodiny jako celku, tak při rozhodování, kdo z rodičů zůstane na rodičovské dovolené. Odráží se rovněž v odůvodněních, proč rodiče neplánují další dítě. Z rozhovorů s experty a rovněž i s rodinami, o kterých pojednávala kapitola o předvýzkumu, vyplývá, že se neuspokojivá finanční situace dotýká ve větší míře rodin neúplných. To poukazuje na stále aktuální fenomén nutnosti zajistit dvoupříjmové domácnosti. Pokud jde o konkrétní čísla vzešlá z této části šetření, většina dotázaných zástupců rodin (97,5 %) podporuje daňové úlevy pro rodiny s dětmi. Necelé tři čtvrtiny rodin jsou pro navýšení přídavků pro děti (73,3 %). Více než dvě třetiny rodin se závislými dětmi (71,2 %) by využily voucherový systém ulehčující výdaje na předškolní péči a vzdělávání, na dopravu do školy, školní obědy, mimoškolní aktivity apod. Opatření, které se dotýká především neúplných rodin, je státem hrazené výživné v případě, že jeden z rodičů dítěte výživné neplatí. Toto opatření podporovaly více než tři pětiny dotázaných rodin (60,9 %). Rodiče žijící sami se svým dítětem se vyjádřili vůči opatření pozitivně v téměř třech čtvrtinách (71,9 %).

Kromě opatření přímé finanční podpory, která mohou usnadnit zajištění chodu rodin, se jako stěžejní jeví opatření vztahující se k pracovní době a její flexibilitě. To odpovídá i zjištěním z rozhovorů s rodinami v rámci předvýzkumu, které zažívají obtíže při organizaci dne a rodinných záležitostí. Z analýzy kvantitativních dat dále vyplývá, že napětí mezi prací a rodinou vzniká nejčastěji díky charakteru a podmínkám zaměstnání, kam spadá i pracovní doba. Současně se ukazuje, že možnost pružné pracovní doby by uvítala v zaměstnání více než třetina rodičů, kteří ji neměli možnost využívat. Opatření, které by umožnilo rodičům přizpůsobit si pracovní dobu svým potřebám, by využilo více než devět desetin rodičů (90,5 %).

Dále by rodiny využily opatření, které by umožňovalo po určitou dobu pečovat o nemocného člena rodiny (ať už dítěte anebo například seniora) z důvodu náhlé závažné situace. Více než čtyři pětiny dotázaných zástupců rodin se závislými dětmi (85,8 %) odpovídaly, že by využily placeného volna po dobu přibližně třech měsíců pro zajištění péče o nemocného člena rodiny.

Rodiny ze zkoumaného vzorku také ve více než sedmi desetinách (70,1 %) podporují zapojení otce do péče o novorozené dítě. Jak z výsledků vyplývá, více než dvě třetiny rodin podporují krátkodobé placené volno pro otce v době šesti týdnů po porodu dítěte. Je zřejmé, že role otce je důležitá zejména pro rodiny, které v době dotazování vychovávaly malé děti –

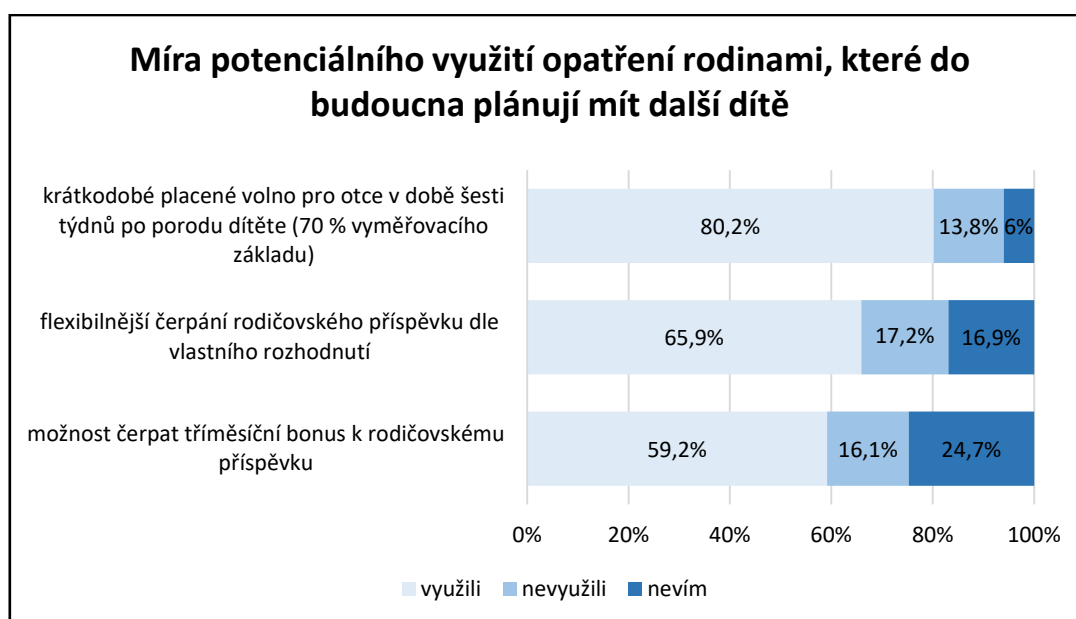
nejvyšší podporu tohoto opatření (77,3 %) jsme zaznamenali u rodin, ve kterých jsou přítomny děti mladší tří let. Ovšem tuto formu placeného volna pro otce podporují i rodiny, ve kterých jsou děti starší (souhlas s opatřením vyjádřilo okolo 70 % z nich). Jedná se tedy o celoplošně rozšířenou podporu.

Flexibilnější čerpání rodičovského příspěvku dle vlastního rozhodnutí (možnost zvolit si kratší období než dva roky, možnost vyššího čerpání i pro osoby, kterým nelze vyměřit peněžitou pomoc v mateřství, jako jsou studenti, OSVČ, nezaměstnaní) podporuje více než polovina rodin (57,5 %). Přičemž mezi rodinami, které do budoucna plánují mít další dítě, je tento podíl téměř dvoutřetinový (65,2 %). Více než polovina rodin (54,2 %) podporuje možnost čerpat tříměsíční bonus k rodičovskému příspěvku. Toto opatření podporují téměř tři pětiny rodin (59,2 %), které do budoucna plánují mít dalšího potomka.

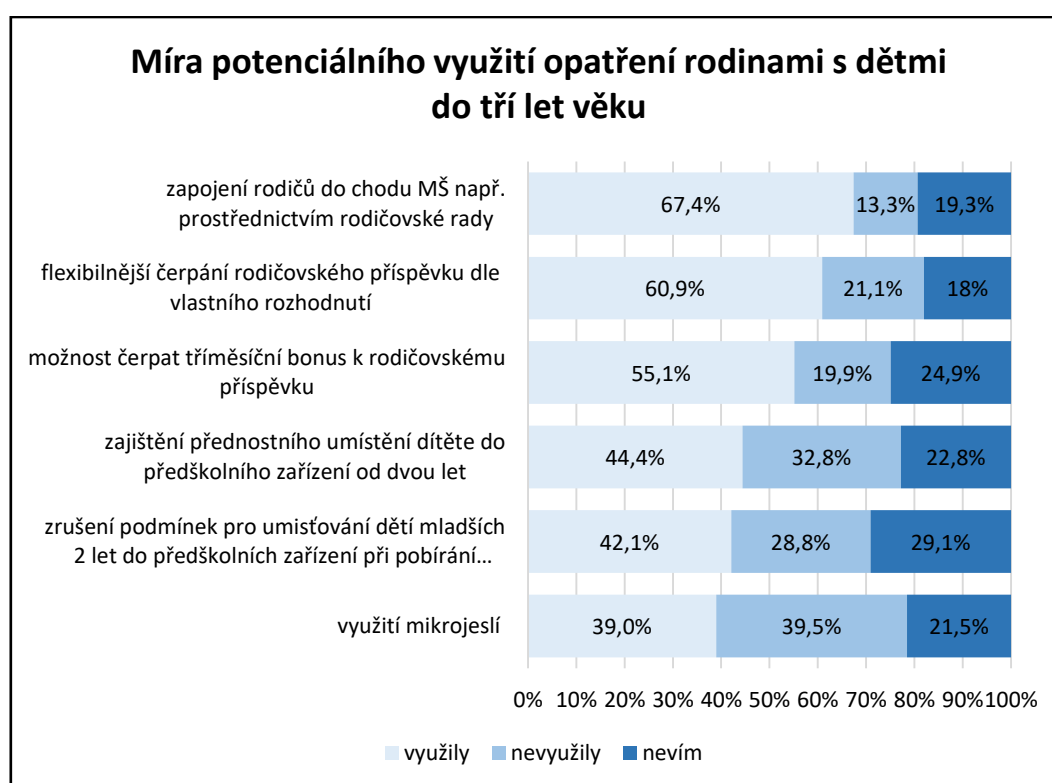
Další významnou skupinou opatření z hlediska potenciálu využitelnosti pro zkoumaný vzorek rodin byla ta, která upravovala možnosti využívání služeb péče o dítě. Tyto služby totiž hrají významnou roli při usnadňování sladování rodinného a pracovního života rodičů. Nejčastějším zařízením, které rodiny s malými dětmi využívaly, byla veřejná mateřská škola. Více než tři pětiny dotázaných rodičů by si přálo zapojit se do rozhodování a chodu mateřské školy, a to například ve formě rodičovských rad. Kladně se pro toto opatření vyjádřilo sedm desetin dotázaných (70,1 %). Opatření podporovaly i rodiny se staršími dětmi, které další dítě neplánují. Tito dotázaní tedy odpovídali ve smyslu své dřívější zkušenosti a obecné prospěšnosti takového opatření. Přičemž rodiny, které dalšího potomka plánují, uváděly častěji, že by toto opatření využily (70 %), oproti těm, kteří další dítě neplánují (60,9 %). Ti, kteří nejsou rozhodnutí, zda budou mít další dítě, se však také vyjadřovali pro podporu opatření – rovněž ve více než dvou třetinách případů (68,5 %).

Zájem o přednostní umístění dítěte do předškolního zařízení (od dvou let dítěte) měly rodiny ve více než třetině případů (35,2 %), přičemž větší podporu tomuto opatření poskytly rodiny s dětmi do tří let. Z těchto rodin se pro možnost „využili bychom“ vyjádřily více než dvě pětiny (44,3 %). Rovněž je vyšší podpora mezi těmi rodinami, ve kterých plánují další dítě do budoucna (42,6 %). Pro zrušení podmínek pro umístování dětí mladších dvou let do předškolních zařízení při pobírání rodičovského příspěvku se vyjádřila více než třetina dotázaných zástupců rodin (35 %), přičemž rodiny s dětmi do tří let by toto opatření uvítaly ve více jak dvou pětinach případů (42,1 %). Vyšší podpora opatření byla také u rodičů z neúplných rodin s dětmi do tří let. Ti by dané opatření využili v téměř polovině případů (47,3 %). Ve vyšší míře opatření podporovali rovněž rodiče s vyšším vzděláním.

Graf 25 Míra potenciálního využití opatření rodinami, které do budoucna plánují mít další dítě



Graf 26 Míra potenciálního využití opatření rodinami s dětmi do tří let věku



Oproti jiným opatřením na podporu rodiny se možnost využít mikrojesle umístila, co do potenciálu využití pro naše respondenty, na dolních příčkách. Pro tento typ instituce se vyjádřila méně než třetina dotázaných rodin s dětmi (29,9 %). Vysvětlení, proč mají rodiny spíše menší zájem o tuto službu, může být několik. Jednak záporně odpovídaly rodiny, které

mají děti staršího věku a narození dalšího dítěte neplánují, a proto se jich tato otázka netýká. Tyto rodiny se nacházejí v jiném životním cyklu. Pokud bychom vzali v úvahu pouze rodiny, které mají v současnosti děti do tří let, mikrojesle by využila více než třetina dotazovaných (39 %) a více než pětina (21,5 %) pak uvedla, že neví. Nárůst podpory pro toto opatření vidíme také u rodin, které využívají služeb jeslí. Pokud děti v rodině jesle navštěvují, rodiny by mikrojesle využily ve více než dvou třetinách případů (68 %). Svou roli zde hraje také příjem rodiny. Rodiny, ve kterých byly přítomny děti do tří let, a které zároveň uváděly příjem nižší než 10 tisíc korun měsíčně, ve více než čtyřech pětinach (83,3 %) uváděly, že by dané služby nevyužily. Mezi těmito rodinami převažovaly neúplné rodiny. Dále by mikrojesle nevyužila necelá polovina rodin s dětmi do tří let a příjmem 15 až 20 tisíc korun měsíčně (46,7 %), mezi těmito rodinami tvořily rodiny úplné více než devět desetin (92,9 %). Naopak nejvíce by využily služeb mikrojeslí rodiny s dětmi do tří let, které uváděly svůj celkový příjem jako vyšší než 60 tisíc korun měsíčně (64,7 %).

Poslední dvojice opatření se týkala otázek úpravy podmínek provedení a hrazení umělého oplodnění z veřejného zdravotního pojištění. Tato opatření se však pro zkoumaný vzorek rodin neukázala jako příliš využitelná. Můžeme říci, že je to dáno také tím, že se jedná o typ opatření, který je určený pro specifickou skupinu rodin. Pro zvýšení věku ženy, do kterého bude umělé oplodnění hrazeno z prostředků veřejného zdravotního pojištění na 43 let, bylo pouze 12,9 % dotázaných. Nadpoloviční většina (63,8 %) by však takovou možnost nevyužila a jasný názor neměly více než dvě desetiny (23,3 %) dotázaných. Ženy starší 40 let se kladně vyjádřily v téměř pětina případů (18,2 %). Nejčastěji dané opatření podpořily ženy, které jsou starší čtyřiceti let a současně do budoucna plánují další dítě (81,8 %).

Poslední otázka se týkala možnosti, zdali by dotazovaní zástupci rodin využili možnosti provést umělé oplodnění ženy bez doložení souhlasu jejího partnera. Využitelná byla tato možnost pro více než desetinu (12,5 %) respondentů. Naopak zájem o ni neměly téměř dvě třetiny (64 %) dotázaných a možnost „nevím“ zvolila téměř čtvrtina (23,6 %) rodičů. Nejčastěji by dané opatření využily ženy žijící samy se svým dítětem (20,7 %).

6 Focus Group k tématu sladování pracovního a rodinného života

Účelem následující kapitoly je podat zprávu o zjištěních vycházejících z focus group, tedy ohniskové skupiny. Ohnisková skupina posloužila jako korektivní (pomocný) nástroj pro interpretaci dat vzešlých z předchozích fází výzkumu. Z těchto důvodů jsme její konání zařadili do období po ukončení sběru dat a těsně před finalizací výstupů. Ohniskové skupiny se zúčastnilo devět osob (dva zástupci MPSV, dva účastníci kulatých stolů, tři zástupci neziskového sektoru, jedna zástupkyně Sociologického ústavu AV ČR a jeden zástupce rodin s dětmi). Průběh diskuse v rámci ohniskové skupiny byl rámován prezentací dílčích výsledků dotazníkového šetření, ke kterým se mohli účastníci vyjádřit a společně o nastíněných problémech diskutovat. Závěrem účastníci ohniskové skupiny komentovali výsledky šetření, které se týkaly deklarovaných preferencí prorodinných opatření ze strany oslovených rodin s dětmi. Z pozice odborníků i rodičů byla kriticky komentována účelnost těchto opatření, vzhledem k problémům, jež mají řešit, případně navrhována další možná opatření vedoucí ke zlepšení situace.

Text prezentovaný v této kapitole vychází z postojů, názorů a komentářů zúčastněných. Zohledňujeme rovněž kritické postřehy k dílčím otázkám a výsledkům výzkumu ze strany participantů, stejně jako subjektivitu jejich výpovědí.

• Čerpání rodičovské dovolené

Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že je to stále žena, která ve většině případů zůstává s dítětem doma na rodičovské dovolené a zároveň, že se k tomuto řešení ženy uchylují na základě vlastní volby, případně z toho důvodu, že je pro rodinu ekonomicky výhodnější, když muž nadále pokračuje ve svém zaměstnání i po narození dítěte. Zároveň se však ukazuje, že otec hraje významnou roli při péči o dítě v raných fázích jeho života. Z těchto důvodů se také mezi preferencemi dotázaných rodin objevilo i opatření poskytující otcům placené volno v období, kdy je matka jejich dítěte v šetinedělí.

Zde byl diskutujícími v rámci ohniskové skupiny zdůrazňován nejlepší zájem dítěte, stejně jako podpora možnosti rovné a svobodné volby rodičů, který z nich zůstane doma pečovat o dítě.

• Služby péče o dítě

V dotazníkovém šetření jsme sledovali míru využívání služeb péče o dítě (tj. jeslí, mateřských škol, školních družin apod.) v rodinách se závislým dítětem, stejně jako jejich hodnocení z hlediska místní dostupnosti a otevírací doby.

Účastníci ohniskové skupiny upozornili na souvislost mezi podporou budování sítě zařízení péče o dítě a podporou pracovní kariéry rodiče, jež s sebou však může nést i upozadění

rodinného aspektu jeho života. Níže předkládáme názor jednoho ze zástupců neziskového sektoru:

„To je spíš takové politické rozhodnutí. Je jasné, že čím bude levnější ta nerodičovská péče, tak tím vlastně bude dražší ta rodičovská péče. Náklady, které musí ten rodič, který zůstane doma s dítětem, na tu péči o dítě vynaložit... tady už se pak odráží zájem společnosti na tom, jestli bude víc dostupná ta nerodičovská péče, anebo jestli bude dostatečně oceněna ta rodičovská péče, aby se to nějak vyrovnalo... v současnosti je zde trend, aby ta rodičovská péče byla jakýmsi koníčkem a ta nerodičovská byla umožněna.“

Pokud jde o finanční dostupnost služeb péče o dítě, dotazníkové šetření ukázalo, že byly pro zkoumaný vzorek rodin se závislými dětmi dostupné bez obtíží především veřejné mateřské školy a školní družiny. Stále však zůstávaly rodiny, které žádnou formu těchto zařízení nikdy nevyužívaly a mezi důvody, proč tomu tak bylo, uváděly, že je zařízení příliš drahé.

Na tomto místě bylo diskutujícími v rámci ohniskové skupiny upozorněno na subjektivitu hodnocení finanční dostupnosti těchto zařízení. Jedna z účastnic diskuse, jež se odvolávala na zkušenosti ze své praxe rodinné psycholožky, uvedla, že tyto výdaje nemusejí být, zejména u sociálně slabších rodin, součástí jejich priorita, a z peněz určených na placení služby péče o dítě mohou být hrazeny jiné osobní potřeby rodičů.

Kriticky byl v rámci ohniskové skupiny rozebrán rovněž problém vztahu místní dostupnosti zařízení služeb péče o dítě a jeho otevírací doby v situaci, kdy děti v rodině využívají různě rozmístěná zařízení služeb péče o dítě, která však mají stejnou otevírací dobu. Tuto problematiku ilustruje vyjádření jednoho zástupce rodičů:

„ ...když jdu z práce, mám jedno děcko ve školce a druhé v družině na druhé straně města, obě končí ve čtyři a já mám deset minut na to, abych je obě vyzvedla, tak je pro mě problém to zvládnout... takže je problém, že tyto zařízení končí ve stejnou dobu. A mám kamarádky, které opravdu mají tři děti od školky až po druhý stupeň a tohleto nestíhají, protože je ještě vezou do kroužků... takže není problém v pracovní době, ale je problém, že se tam sbíhá ta doba toho končení, že by stačilo, aby bylo něco otevřené o půl hodinu déle a potom by to už nebyl problém.“

• Znevýhodnění rodičů v zaměstnání

Jak z dotazníkového šetření vyplynulo, rodiče se často potýkají v zaměstnání se znevýhodněním, mají-li si brát volno z důvodů domácího ošetřování nemocného dítěte.

Účastníci focus group navrhovali jako možné řešení této situace taková opatření, která by vedla k možnosti rodičů vystřídat se v péči o nemocné dítě a to dle jejich volby a uvážení. Tato problematika, jak se v rámci ohniskové skupiny projevilo, se úzce dotýkala také otázky umožnění zapojení otce do péče o dítě v různých fázích jeho života. Uvádíme zde dva komentáře:

„Já za sebe si myslím, že to zapojování otců, dokud oni v té péči nebudou a ve všech fázích, i když to dítě je nemocné, tak jakékoliv rovné šance v tom zaměstnání... vždycky ta žena tam bude viděna jako ta hlavní pečovatelka, ta která pak zůstane doma, když dítě onemocní. Ale myslím si, že můj muž, když dítě má horečku, se dokáže o něj postarat možná lépe, než já. Dát mu všechnu tu lásku, jako já nevidím mezi námi ten rozdíl.“

„ ... hledáme... rovnováhu mezi opatřeními slučitelnosti a trhu práce, podstatou politiky zaměstnanosti a mezi principem nejlepšího zájmu dítěte, protože jsou jistě situace, kdy to dítě preferuje jednoho z rodičů z nějakých důvodů, anebo ti rodiče mají náhled na to, kdo mu v tu chvíli poskytne nejlepší péči... to znamená, že když použijeme to hledisko nejlepšího zájmu dítěte, tak se tahle opatření trošku relativizují a pořád jenom hledáme rovnováhu... určitá opatrnost, abychom určitou pro nás ne úplně nevýznamnou skupinu rodin nepostavili do situace, kdy pro ně bude ta svobodná volba hůř dostupná.“

Dále mezi možnými opatřeními podporujícími zaměstnanost rodičů, byla participanty v rámci ohniskové skupiny zmiňována zvýhodnění směřující na zaměstnavatele, jako jsou např. snížené odvody na zaměstnance s dětmi. Toto dokládá komentář zástupce neziskového sektoru:

„Vždy je na zvážení přiměřenost dopadu na státní rozpočet, ale také zohlednění nějakého společenského klimatu. Nechceme dělat pronatalitní politiku, ale zároveň těm mladým rodinám chceme vytvořit prostředí, které je pro ně elementárně bezpečné, právě třeba v té otázce svobodné volby.“

Dále se v rámci ohniskové skupiny někteří participanty vyslovili pro podporu flexibilní formy práce, např. formou home office, pro rodiče pečující o nemocné dítě doma místo jinak oboustranně nevýhodného volna, kdy rodič dostává jen ošetřovné ve výši 60 % mzdy a zaměstnavatel přichází o jeho práci.

- **Specifické nároky rodičů na rozsah pracovního úvazku**

Mezi znevýhodněními ze strany zaměstnavatele, která označili respondenti v dotazníkovém šetření, bylo trvání na zkrácení pracovního úvazku rodiče s dítětem. V rámci ohniskové skupiny jeden z participantů upozornil, že se objevuje také opačný jev, kdy zaměstnavatelé často trvají na tom, aby žena pracovala na hlavní pracovní poměr místo zkráceného úvazku. Tento způsob znevýhodnění se však v našem šetření neprojevil. Podle účastníků ohniskové skupiny to může být dáno buď tím, že na takové pozice ženy s malým dítětem nenastoupí, případně že to nepovažují za znevýhodnění.

V rámci ohniskové skupiny se objevil také komentář jednoho z participantů, který poukazoval na možnost, že z některých úhlů pohledu mohou být otcové pro zaměstnavatele perspektivními zaměstnanci, neboť jsou motivováni si udržet stabilní zaměstnání:

„...ukazuje se, že muži pracují daleko víc v okamžiku, kdy mají malé děti, je možné, že naopak pro ty zaměstnavatele jsou atraktivnější, protože je pravděpodobné, že to zaměstnání nebudou měnit.“

Diskutující rovněž upozornili na problém přezaměstnanosti českých rodičů. Jak v rámci ohniskové skupiny od některých participantů zaznělo, zákoník práce totiž ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi kodifikuje vyšší měsíční hodinový rozsah v rámci hlavního pracovního poměru. Při rozsahu povinných osmi pracovních hodin denně prodloužených půlhodinovou přestávkou však, podle některých participantů, nedochází k efektivitě práce, která by tomuto času strávenému v zaměstnání odpovídala. Z těchto důvodů byla účastníky ohniskové skupiny zvažována vhodnost opatření vedoucích ke stlačení povinné pracovní doby, jež by se v důsledku příznivě odrazila na efektivitě práce i na rodinném aspektu života zaměstnanců s dětmi.

- **Dvoupříjmové domácnosti a riziko ekonomického znevýhodnění rodičů pečujících o své dítě doma**

Důležitým tématem, které se objevovalo během celé diskuse v rámci ohniskové skupiny, byla otázka nutnosti příjmu obou rodičů pro zajištění ekonomické stability rodiny. Na jedné straně se objevil názor, že je třeba umožnit matce rovné možnosti uplatnění na trhu práce a rozvoj její kariéry vedle plnění role matky, jež spolu s šancí odpovídajícího výdělků vede k větší ekonomické stabilitě rodiny (zástupce neziskového sektoru). Na druhou stranu bylo jinými upozorňováno, že nutnost dvoupříjmové domácnosti rodičům zamezuje realizovat právo na svobodnou volbu mezi pracovní kariérou a rodinným životem, případně komplikuje možnost si svobodně zvolit poměr priorit v těchto oblastech, který se proměňuje také v závislosti na průběhu vývoje dítěte.

Problémem se dle zkušeností diskutující s psychologickou praxí také jeví frustrace rodičů, zejména žen, ze skutečnosti, že nutnost udržení ekonomické stability dvoupříjmové rodiny, a s tím souvisejícího příznivého rozvoje pracovní kariéry, vede realizaci jejich rodinného života na druhou kolej. Rovněž bylo jedním z participantů z neziskového sektoru upozorněno na hrozící ekonomické znevýhodnění rodičů, kteří se rozhodnou pečovat o své dítě doma:

„Jde o to, aby ty rodiny, které se z jakýchkoli důvodů, které se týkají toho dítěte, nebo těch rodičů, rozhodnou pro osobní péči, tak aby se pomalu těmi opatřeními, která samozřejmě podporují zaměstnanost a podporují návrat na trh práce, aby se tito rodiče nestali znevýhodněnými, protože to devaluje rodičovskou péči... v okamžiku, kdy rodičovský příspěvek se vyplácí rodičům, ať chodí do zaměstnání, nebo ne, když mají malé dítě, pak mohou také uplatnit bonus na předškolní péči, zatímco ten rodič, který se rozhodne pečovat osobně, protože k tomu má nějaké důvody, vlastně žádné takové zvýhodnění nemá a ekonomicky se stává... slabším druhem.“

- **Možnosti péče o seniory**

Většina rodin účastných v dotazníkovém šetření deklarovala, že preferují péči o seniory v domácnostech a stát má nastoupit až v okamžiku, kdy už rodina péči nedokáže obstarat.

Účastníci ohniskové skupiny však upozornili, že zástupci rodin mohou odpovídat spíše ve smyslu předpokladu a deklarovaných preferencí, nikoli na základě osobní zkušenosti, neboť, jak z dotazníkového šetření vyplývá, většina seniorů v rodinách ze zkoumaného vzorku byla označována jako soběstačná. Jak uvedl jeden z participantů, jako jedno z možných odůvodnění toho, že respondenti označují domácí péči o seniory jako preferovanou, může být jejich reakce na nedostatečné institucionální pokrytí této péče:

„Péče o seniora není otázka volby. Není to otázka toho, že vztahy, nebo motivace, nebo atmosféra v té rodině vede k té péči. K té péči vede nevyhnutelnost. Nedostatek péče, nedostatek pobytových zařízení a nic to nevypovídá o motivaci k té péči.“

7 Závěry a doporučení

Cílem výzkumu bylo přinést aktuální informace o situaci rodin se závislými dětmi z hlediska sladování rodinného a pracovního života. Výzkum hledal odpověď na následující výzkumné otázky.

První otázka zněla následovně: jak rodiny s dětmi vnímají prorodinná opatření v ČR a s jakými problémy se rodiny s dětmi setkávají? Hledali jsme odpovědi na to, jaké dávky a daňová zvýhodnění rodiny využívají, zda počet dětí odpovídá jejich preferencím, jaká opatření mohou ovlivnit volbu mít první, druhé, třetí a další děti. Druhá otázka zněla takto: jaké služby a opatření mohou a chtějí rodiny s dětmi využívat v oblasti sladění pracovního a rodinného života? Kromě využívání různých služeb péče o dítě jsme se zabývali tím, který z partnerů byl na rodičovské dovolené a proč, co ovlivňuje rozhodování rodičů zůstat doma s dítětem, nebo jakým způsobem se rodič navrácí na trh práce.

Třetí tematický celek se zabýval možnými formami diskriminace na pracovišti z důvodů rodičovství i genderu. Poslední část výzkumu se věnovala otázkám týkajícím se politiky stárnutí, jak lze vzhledem k demografickému stárnutí populace zajistit dostatečnou kvalitu života starší generace a jaký je význam rodiny pro úspěšnou realizaci politiky přípravy na stárnutí v ČR s cílem nalézt doporučení ke zlepšení podmínek pro zajištění nezávislého života seniorů a osob v před-seniorském věku.

Na základě zjištěných výsledků navrhujeme níže uvedená doporučení, která reagují na připravovanou Koncepti rodinné politiky MPSV a rovněž přináší doplňující návrhy obecnějšího charakteru.

7.1 Závěry výzkumu

Závěr patří odpovědím na položené výzkumné otázky. Uvádíme je ve stručné podobě, shrnujeme klíčové závěry.

Jak rodiny s dětmi vnímají prorodinná opatření v ČR a s jakými problémy se rodiny s dětmi setkávají?

Finanční situace rodiny hraje významnou roli při sladování pracovního a rodinného života. Jsou to daňová a další finanční opatření na podporu rodiny, která by rodiče ve velké míře využili a podpořili, např. zvýšení přídavků na dítě, finanční podporu předškolního vzdělávání ze strany státu, příspěvky na dopravu dětí do školy, školní stravování a mimoškolní aktivity. Za velmi prospěšné považovaly rodiny státem hrazené výživné v případě, že druhý z rodičů výživné své závazky neplní.

Neúplné rodiny hodnotí finanční dostupnost služeb péče o dítě jako náročnější ve srovnání s rodinami úplnými – největší rozdíly zaznamenáváme u využívání veřejné mateřské školy a dětských skupin.

Místní dostupnost mateřských škol, jeslí, školních družin a dalších zařízení zajišťujících služby péče o dítě, je nejvíce problematická v malých obcích, což je dáno infrastrukturou venkova a rezervami v jeho občanské vybavenosti. Obdobně je ale místní dostupnost služeb problematická i ve velkých městech nad 100 tisíc obyvatel, pravděpodobně kvůli velkému počtu zájemců a horší dostupnosti služeb v okrajových částech velkých měst. Nejlepší je místní dostupnost u středně velkých obcí s počtem obyvatel od 20 do 100 tisíc.

Čím měly rodiny více dětí, tím hůře hodnotily otevírací dobu mateřské školy veřejné. Obdobně projevíly nespokojenost vícečetné rodiny při hodnocení otevírací doby školních družin.

Využívání komerčních služeb pro rodiny není ovlivněno tím, že by byly místně nedostupné. Pokud je rodiny nevyužívají, je to dáno tím, že je nepotřebují, současně je odrazují finanční náklady, které musí na úhradu komerčních služeb vynaložit. To se týká především soukromého placeného hlídání dětí a placené pomoci s domácími pracemi. Rodiny se závislými dětmi se nejvíce obrací směrem ke kroužkům pro děti a volnočasovým aktivitám pro rodiny s dětmi.

Optimální počet dětí činí nejčastěji děti dvě. Nepřehlédnutelné je i množství rodin, které by si přály mít děti tři. Nejčastěji plánují rozšíření rodiny s jedním dítětem. Tyto deklarované preference ještě neznamenají, že by si rodiče tolik dětí, kolik považují za ideální, skutečně pořizovali. Překážek je více, jak jsme ve výzkumu uváděli. Důvody se různí, nejčastěji je to ale finanční situace rodiny, která ovlivňuje plánování rodičovství v případě dalších dětí, také věk či zdravotní stav rodičů. V řadě případů neplatí, že pokud lidé považují za ideální počet dětí méně, než mají, že už žádné další dítě neplánují.

Jaké služby a opatření mohou a chtějí rodiny s dětmi využívat v oblasti sladění pracovního a rodinného života?

Pokud dosavadní výsledky shrneme, tak platí, že v české společnosti je stále běžné, že na rodičovské dovolené zůstává s dítětem matka. Nejvýrazněji se na tomto rozhodnutí projevuje přání samotné matky pečovat o dítě. Otázkou je, co za tímto přesvědčením stojí, což je ale spíše otázka pro kvalitativní výzkum. Důležité také je, že vedle této „kulturní“ podmíněné preference je tato volba ekonomicky výhodnější, provází ji silná ekonomická legitimizace, která odráží fakt příjmové nerovnosti mezi muži a ženami. Volba potom padá na matku, protože hlavním a i větším zdrojem je měsíční příjem otce. Ve výpovědích je patrný důraz na roli matky, jejíž povinností je pečovat o malé dítě. Přitom rodiny o možnosti nástupu otce na rodičovskou vědí, ale s touto variantou počítají jen výjimečně.

Rozhodování otců ohledně nástupu na rodičovskou dovolenou ovlivňuje více faktorů. Na jednu stranu jsou kulturní, v české společnosti stále dominuje představa otce živitele rodiny, což vylučuje možnost pečovat o malé dítě, zpochybňována je kompetence mužů takovou péčí zvládnout. Na druhou stranu je zde silný ekonomický argument, odkazující k nutnosti rodinu ekonomicky zajistit po dobu „výpadku“ druhého příjmu v rodině. Příjmová

nerovnost tak ústí v konzervování dělby rolí – muže živitele a matky pečovatelky. K tomu přispívají i obavy, že by výpadek muže na pracovním trhu zásadně poznamenal jeho budoucí kariéru. Neznamená to však, že je role otců v péči o dítě v nejranějších fázích života zcela upozaděna. Rodiny by uvítaly, pokud by bylo zavedeno krátkodobé placené volno pro otce v době šesti týdnů po porodu dítěte. Rovněž by ocenily opatření, které by umožňovalo čerpat tříměsíční bonus k rodičovskému příspěvku, pokud by se partneři v péči o dítě vystřídali.

Téměř polovina rodičů nastupuje po skončení rodičovské dovolené k jinému zaměstnavateli. Více než dvě pětiny rodičů se navrácí k zaměstnavateli původnímu. Rodičovská dovolená obvykle představuje značnou diskontinuitu v pracovní kariéře rodičů. Neprovází ji ale absolutní zhoršení vlastní pozice. Pokud nastanou nějaké změny po návratu do zaměstnání, tak častěji dochází ke zhoršení finančního ohodnocení a možnosti čerpat v zaměstnání benefity. Naopak změny k lepšímu se týkají odbornosti pozice, délky pracovní doby a délky dojíždění.

Rodiče nejčastěji využívají/využívali nástroje, které umožňují lepší organizaci času věnovaného práci a rodině a souvisí s logistikou rodiny (doprovázení do kroužků, doprava do předškolního a školního zařízení a z něj apod.). Patří mezi ně přizpůsobení pracovní doby dle potřeb rodiny, možnost práce z domu, případně zkrácení pracovního úvazku. Značná část respondentů by tato opatření uvítala, ale nebyla jim nikým nabízena. Další kategorii opatření usnadňujících sladění pracovního a rodinného života představují prorodinné benefity poskytované zaměstnavateli, které jsou sice velmi žádané, nicméně v praxi nedostatečně zavedené. Patří sem hlídání dětí na pracovišti a příspěvky na hlídání dětí, prázdninové pobyty apod.

Jaká je situace v oblasti rovnosti žen a mužů a diskriminace na trhu práce?

Ženy se setkávají se znevýhodněním v zaměstnání z důvodu rodičovství mnohem častěji než muži. Také ti se ve více než třetině případů setkali s tím, že byli kvůli rodičovství nějakým způsobem znevýhodněni. Nejvyšší rozdíly ve znevýhodnění mezi muži a ženami se závislými dětmi zaznamenáváme při přijímání do zaměstnání, při výběru pracovníků na vyšší pozici a při péči o nemocné dítě.

Rodiče žijící v neúplných rodinách se závislými dětmi se ve větší míře setkávají s některými formami diskriminace na pracovišti v porovnání s rodiči z rodin úplných. Jedná se zejména o situace výčitek zaměstnavatelů v momentech, kdy rodič zajišťuje domácího ošetřování nemocného dítěte, případně trvání zaměstnavatele na tom, aby rodič samostatně vychovával dítě pracoval na zkrácený úvazek. Zmíněným rodičům byla také častěji znemožňována práce na hlavní pracovní poměr, případně uváděli, že byli z důvodu rodičovství odmítnuti při přijímacím pohovoru do zaměstnání, nebo pociťovali menší zájem ze strany zaměstnavatelů. Řada rodičů vychovávalí dítě bez partnera uvedla, že jim bylo na pracovišti naznačováno, že nepatří k perspektivním zaměstnancům či kolegům, případně se potýkala s nedůvěrou, že svou práci budou odvádět kvalitně a včas. Znevýhodnění na

pracovišti z důvodu rodičovství uváděli nejčastěji rodiče s nižším vzděláním (základním nebo středoškolským vzděláním bez maturity).

Výsledky ukazují, že méně kvalifikovaní zástupci rodin častěji pracují na pozicích, kde je malá možnost flexibility, či je přímo vyloučena možnost práce z domova. Platí tedy, že čím vyšší vzdělání rodiče mají, tím mají větší možnost v zaměstnání využívat benefity, které v konečném důsledku umožňují lepší skloubení pracovních povinností s povinnostmi rodinnými.

Pokud jde o sexuální obtěžování na pracovišti, vyskytovalo se přibližně v každém desátém případě. Četnost výskytu významně neovlivňoval ani gender, ani dosažené vzdělání respondentů.

Jak lze vzhledem k demografickému stárnutí populace zajistit dostatečnou kvalitu života starší generace a jaký je význam rodiny pro úspěšnou realizaci politiky přípravy na stárnutí v ČR?

Podle dotázaných má v oblasti péče o seniory prioritu rodina. Její doménou má být především pečování o seniora v domácnosti. Stát má vstoupit do péče o seniora až v okamžiku, kdy již rodina nestačí tuto zajišťovat vlastními silami. V tomto okamžiku je na státu, aby zajistil podmínky pro naplnění potřeb seniora, ať už prostřednictvím finanční podpory rodiny (péče o seniora v domácnosti) či ambulantních služeb.

Pokud jde o konkrétní opatření zlepšující kvalitu života seniorů a podporující jejich samostatnost, která by měl podle respondentů poskytovat stát, platí, že nejvíce by rodiny ocenily větší finanční podporu péče o seniory. Finanční podpora může mít různé podoby. Rodiny navrhují například sociální dávky pro pečující osoby, příspěvky na zajištění specializovaných služeb, pomůcek, zdravotní péči apod. Rovněž by mělo dojít ke zvýšení důchodů a snížení odchodového věku do důchodu. Dále by měli být lidé v produktivním a před-seniorském věku vzděláváni v nutnosti se finančně na seniorské období vhodným způsobem připravit.

Důležitá je podle respondentů motivace seniorů k samostatnosti a soběstačnosti, zajištění jejich emocionální i sociální pohody. Důležité je zachovat mobilitu seniorů budováním veřejných bezbariérových prostorů, dále bezpečnostní a bezbariérovou adaptací jejich stávajících příbytků. Respondenti navrhovali také další opatření související s bydlením, například zavedení regulovaného nájemného nebo zajištění dostatečné kapacity a místní dostupnosti pobytových zařízení pro seniory v případech, kdy je už zvláštní péče nezbytná.

7.2 Závěrečná doporučení

Posílení účasti otce na péči o dítě ve všech fázích jeho života

- zavedení krátkodobého placeného volna pro otce v období šesti týdnů po porodu dítěte
- „střídací bonus“ – do tří let věku dítěte jako bonusy k současnému systému (posílení možnosti vystřídat se v rodičovském páru v péči o dítě v rámci rodičovské dovolené)
- posílení opatření vedoucích k možnosti se vystřídat v péči o nemocné dítě dle volby a uvážení rodičů

Domácí péče o člena rodiny

- podpora motivace k domácí péči o členy rodiny (děti i seniory)
- zavedení dlouhodobého ošetrovného
- posílení postavení rodinných (neformálních) pečujících

Péče o seniory

- podpora dostupnosti specializovaných sociálně-zdravotních služeb péče v domácnostech
- podpora dostupnosti specializovaných pobytových zařízení se zajištěním sociálně-zdravotních služeb dle potřeb seniora
- finanční zajištění seniorů (přizpůsobení systému důchodů, účelové sociální dávky na specifické potřeby seniorů)
- podpora komunitních služeb zaměřených na mezigenerační dialog

Přímá i nepřímá podpora neúplných rodin

- státem hrazené výživné v případě, že jeden z rodičů dítěte výživné neplatí
- přednostní umístění dítěte do předškolního zařízení od dvou let

Rozvoj flexibilních forem zaměstnání

- zkrácení týdenní pracovní doby
- zavedení finanční bonifikace pro zaměstnavatele umožňujících některou z flexibilních forem práce v rámci hlavního pracovního poměru
- podpora rozvoje flexibilních úvazků dle potřeb rodičů

Finanční podpora rodin s dětmi

- navýšení přídavků na děti
- voucherový systém ulehčující na služby v oblasti na předškolní péči a vzdělávání, na dopravu do školy, školní stravování, mimoškolní aktivity apod.
- daňové úlevy pro rodiny s dětmi

Služby péče o dítě

- zapojení rodičů do chodu MŠ (formou rodičovských rad)
- podpora místní dostupnosti veřejných MŠ v malých obcích a ve velkých městech nad 100 tisíc obyvatel
- zlepšení synchronizace otevírací doby zařízení služeb péče o dítě s pracovní dobou rodičů
- zrušení podmínek pro umísťování dětí mladších dvou let do předškolních zařízení při pobírání rodičovského příspěvku
- podpora možnosti volby různých forem služeb péče o dítě

Podpora bydlení pro rodiny s dětmi a seniory

- podpora dostupného a vhodného bydlení pro rodiny s dětmi
- zajištění bydlení pro seniory (regulovaný nájem, bezbariérové úpravy, bezpečnostní a zdravotní vybavení interiéru)

Obecná doporučení

- zlepšení prezentace rodinné politiky veřejnosti (s ohledem na zvyšování povědomí o ní napříč vzdělanostními skupinami)
- v rámci opatření usnadňujících sladování pracovního a rodinného života zohlednit nejlepší zájem dítěte i právo na svobodnou a rovnou volbu rodičů, který z nich zůstane doma pečovat o dítě
- podpora vnímání rodičovství jako rovnocenného aspektu života vedle pracovní kariéry
- reflektovat riziko ekonomického znevýhodnění rodičů, kteří volí domácí péči o dítě (v období do 3 let věku dítěte i v případě nemocnosti dítěte)
- reflektovat potřeby cílové skupiny, která by využila mikrojesle

8 Použitá literatura a zdroje

- BIČÁKOVÁ, A. – KALÍŠKOVÁ, K. 2015. Od mateřství k nezaměstnanosti: Postavení žen s malými dětmi na trhu práce. Studie 8/2015. Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu. Národohospodářský ústav AV ČR, v. v. i.
- ČERVENKA, J. 2016. Názory veřejnosti na roli muže a ženy v rodině – únor 2016. Naše společnost [online]; [cit. 02-08-2016]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7523/f3/ov160315b.pdf
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2014. Analýza: Nesezdaná soužití – 2011 [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 03-08-2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/nesezdana-souziti-2011-ti6wlv4y3r>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2015. Pohyb obyvatelstva – 2015 [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 03-08-2016]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/pohyb-obyvatelstva-4-ctvrtleti-2015>
- DUDOVÁ, R. – HAŠKOVÁ, H. 2014. „Prekérní práce pečujících žen v kontextu ekonomické krize.“ Gender, rovné příležitosti, výzkum 5(2): 19-32.
- ETTLEROVÁ, S. – KUCHAROVÁ, V. – MATĚJKOVÁ, B. – SVOBODOVÁ, K. – ŠŤASTNÁ, A. 2006. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace. Část 3: Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- EUROPEAN COMMISSION. 2012. Active Ageing [online]. Special Eurobarometer 378 [cit. 02-08-2016]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_378_en.pdf
- FORMÁNKOVÁ, L. – DUDOVÁ, R. – VOHLÍDALOVÁ, M. 2011. Bariéry a možnosti využití flexibilních forem práce v ČR z komparativní perspektivy. Praha: Sociologický ústav, AV ČR v. v. i.
- GENDER STUDIES. 2009. Sladění pracovního a rodinného života: kvantitativní výzkum [online]; [cit. 01-08-16]. Dostupné z: http://www.feminismus.cz/download/prezentace_vyzkum_sladeni.pdf
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. 2011. „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory). Gender Studies o.p.s.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. – ŠTÍPKOVÁ, M. 2014. Typologie prarodičovství v české společnosti – faktory ovlivňující zapojení prarodičů do péče o vnoučata. Naše společnost 2014/1: 15-26.
- HÖHNE, S. – KUCHAROVÁ, V. – SVOBODOVÁ, K. – ŠŤASTNÁ, A. – ŽÁČKOVÁ, L. 2010. Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- HORA, O. 2009. Český trh práce z hlediska vybraných forem flexibility a kvality pracovního života. Fórum sociální politiky 3(4): 5-13.
- HORÁKOVÁ, N. 2004. Problémy harmonizace rodinného a pracovního života. Naše společnost [online]. 2004/2 [cit. 02-08-2016]. Dostupné z:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3934/f11/100036s_horakova-prace.pdf

KUCHAŘOVÁ, V. – ETTLEROVÁ, S. – NEŠPOROVÁ, O. – SVOBODOVÁ, K. 2006. Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

KUCHAŘOVÁ, V. – RABUŠIC, L. – EHRENBERGEROVÁ, L. 2003. Život ve stáří. Zpráva o výsledcích empirického šetření. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. 2016a. Podpora rodiny [online], [cit. 03-08-2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14469>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. 2016b. Senioři a politika stárnutí [online], [cit. 04-08-2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2856>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. 2016c. Slučitelnost profesních a rodinných rolí [online], [cit. 04-08-2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14472>

MPSV ČR. Statistické publikace a vybrané statistické údaje [online]. Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví [cit. 01-08-2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/10543>

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období 2013 až 2017. 2014. Aktualizovaná verze k 31. 12. 2014. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.

SEDLÁKOVÁ, R. – VIDOVIČOVÁ, L. 2005. Mediální analýza obrazu seniorů. Pilotní studie – první vlna empirického výzkumu. Brno, Plzeň.

STEM. 2008. Informace z výzkumu STEM/TRENDY 04/2008. Veřejnost je přesvědčena, že některé skupiny obyvatel jsou na trhu práce trvale znevýhodňovány [online]; [cit. 01-08-2016]. Dostupné z: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/1531_1051.pdf

STEM. 2015. Informace z výzkumu STEM/TRENDY 5/2015. Rozdělení rolí v české rodině [online]; [cit. 01-08-2016]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/rozdeleni-rol-i-v-ceske-rodine/>

STEM. 2016. Názory české veřejnosti na směřování sociální politiky. [online]; [cit. 08-08-2016]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/nazory-ceske-verejnosti-na-smerovani-socialni-politiky/>

TNS AISA. 2016. Trendy Česka 2016. Březen 2016, 22. vlna [online]; [cit. 03-08-2016]. Dostupné z: http://www.ceskatelevize.cz/ct24/sites/default/files/1723497-trendy_ceska_2016_vlna_22_brezen_0.pdf

VESELÁ, J. 2002. Představy rodinných příslušníků o zabezpečení péče nesoběstačným rodičům. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

VIDOVIČOVÁ, L. 2005. Věková diskriminace – ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh. Praha, Brno: VÚPSV.

VIDOVIČOVÁ, L. – RABUŠIC, L. – MAZÁČOVÁ, M. 2003. Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti. Zpráva z empirického výzkumu. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

VOHLÍDALOVÁ, M. – FORMÁNKOVÁ, L. 2012. „Částečné úvazky v České republice: šance anebo riziko?“ Fórum sociální politiky 5:17-21

9 Seznam tabulek

Tabulka 1 Velikost výběrového vzorku v krajích podle úplnosti rodin	29
Tabulka 2 Diference mezi počtem dětí současným a ideálním (preferovaným)	30
Tabulka 3 Souvislost mezi ideálním počtem dětí a plánováním dítěte do budoucna podle současného počtu dětí v rodině	31
Tabulka 4 Důvody, proč rodiče se jedním dítětem, kteří by ideálně chtěli mít dvě děti, další dítě neplánují.....	32
Tabulka 5 Důvody, proč rodiče se dvěma dětmi, kteří by ideálně chtěli mít tři děti, další dítě neplánují.....	32
Tabulka 6 Důvody, proč rodiče se třemi dětmi, kteří by ideálně chtěli mít čtyři děti, další dítě neplánují.....	33
Tabulka 7 Čerpání rodičovské dovolené matkou, z důvodu „RD je vhodnější pro matky“ podle dosaženého vzdělání respondentů	39
Tabulka 8 Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností veřejné mateřské školy	46
Tabulka 9 Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností soukromé mateřské školy	47
Tabulka 10 Souvislost mezi velikostí obce a místní dostupností jeslí	47
Tabulka 11 Souvislost mezi velikostí obce a hodnocením otevírací doby soukromé mateřské školy.....	49
Tabulka 12 Souvislost mezi velikostí obce a hodnocením otevírací doby jeslí	49
Tabulka 13 Souvislost mezi využíváním služeb péče o dítě a využíváním soukromého placeného hlídání dětí	52
Tabulka 14 Důvody, pro které prarodiče nepomáhají/nepomáhali s péčí o dítě podle úplnosti rodiny	55
Tabulka 15 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností pracovat z domu	61
Tabulka 16 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností volby pracovní směny	61
Tabulka 17 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností zkrácení pracovního úvazku ..	62
Tabulka 18 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a možností pružné pracovní doby	62
Tabulka 19 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a sdílením pracovního místa	63
Tabulka 20 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a kurzy hrazenými zaměstnavatelem.....	63
Tabulka 21 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a typem pracovního poměru.....	65
Tabulka 22 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání I.	68
Tabulka 23 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání II.....	69
Tabulka 24 Souvislost mezi dosaženým vzděláním a vybranými formami znevýhodnění v zaměstnání III.....	70
Tabulka 25 Formy znevýhodnění v zaměstnání podle genderu.....	71
Tabulka 26 Forma znevýhodnění v zaměstnání podle úplnosti rodiny	72
Tabulka 27 Důvody napětí mezi prací a rodinou podle úplnosti rodin	77
Tabulka 28 Důvody napětí mezi prací a rodinou podle počtu dětí v rodině.....	78
Tabulka 29 Míra souvislosti mezi napětím mezi prací a rodinou a možnostmi v zaměstnání, Cramerovo V.....	79
Tabulka 30 Typy vzdělávacích a komunitních služeb pro seniory dle respondentů	88

10 Seznam grafů

Graf 1 Průměrný měsíční počet příjemců rodičovského příspěvku za sledovaný rok (v tis.) v ČR, ženy a muži.....	15
Graf 2 Průměrný měsíční počet příjemců rodičovského příspěvku za sledovaný rok (v tis.) v ČR, muži.....	15
Graf 3 Počet dětí v rodině	29
Graf 4 Ideální počet dětí.....	30
Graf 5 Důvody, pro které rodiče neplánují další dítě	34
Graf 6 Kdo byl/je s dítětem na rodičovské dovolené	36
Graf 7 Matka na rodičovské dovolené – hlavní důvody.....	37
Graf 8 Nástup do zaměstnání po rodičovské dovolené	41
Graf 9 Využívání služeb péče o děti	43
Graf 10 Hodnocení finanční dostupnosti služeb péče o dítě	44
Graf 11 Hodnocení místní dostupnosti služeb péče o dítě	46
Graf 12 Hodnocení otevírací doby služeb péče o dítě	48
Graf 13 Využívání – nevyužívání služeb rodinami	51
Graf 14 Důvody, pro které prarodiče nepomáhají/nepomáhali rodinám s péčí o dítě	54
Graf 15 Dávky pobírané rodinami v současnosti a/nebo v minulosti	57
Graf 16 Využívání opatření v zaměstnání k harmonizaci pracovního a rodinného života v současnosti a/nebo v minulosti.....	59
Graf 17 Zkušenost se znevýhodněním v zaměstnání	66
Graf 18 Sexuální obtěžování v zaměstnání vůči své osobě – muži	73
Graf 19 Sexuální obtěžování v zaměstnání vůči své osobě – ženy.....	74
Graf 20 Důvody napětí mezi prací a rodinou	75
Graf 21 Forma podpory prarodičů rodinami.....	81
Graf 22 Zodpovědnost za péči o seniory – role rodiny a státu	83
Graf 23 Míra využití opatření umožňujících pečovat o své blízké v seniorském věku v domácím prostředí.....	84
Graf 24 Míra potenciálního využití opatření na podporu rodiny	91
Graf 25 Míra potenciálního využití opatření rodinami, které do budoucna plánují mít další dítě.....	94
Graf 26 Míra potenciálního využití opatření rodinami s dětmi do tří let věku	94